

This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कविकुलगुरू कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय रामटेक

हस्तलिखित संग्रह

दाखल.क्र. M-2865 विषय धर्मशास्त्र

नाव श्रीमद् भागवत अष्टम

लेखक/लिपीकार स्कंद

पृष्ठ 30 काळ — पुर्ण/ अपुर्ण

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रीगणेशायनमः ॐ नमः श्रीपरमहंसास्वादितचरणकमलचिन्मकरंदायभक्तजनमानसनिवासायश्रीरामचंद्राय अथाष्टमेचतुर्विंशत्यध्यायैर्मनु
वर्णनम् तत्कृतेर्ऋषिदेवेंद्रैर्मूर्तिभिश्चहरेःसह १ प्रतिमन्वंतरंचैवमन्वाद्याःषट्पृथक्पृथक् प्रवर्तयंतिसद्धर्मान्पालयंत्याचरंतिच २ अतोमन्वंतरस्योक्तंसद्ध
र्मइतिलक्षणम् येनवैक्रियमाणेननरोननिरयंव्रजेत् ३ तत्रतुप्रथमेस्वायंभुवःस्वारोचिषस्तथा उत्तमस्तामसश्चेतिचतुर्मनुनिरूपणम् ४ स्वायंभुवेऽनरेऽनंत
दुरंतगुणवर्णनात् मुदितःपरिपप्रच्छसर्वमन्वंतरस्थितिम् ५ स्वायंभुवस्येतित्रिभिः यत्रविश्वसृजांमरीच्यादीनांमनुकन्यासुपुत्रपौत्रादिसर्गः १ महीयसो
हरेः अत्रक्वचिद्बहुधागंतरमस्ति तदुपेक्षितमस्माभिः यस्मिन्नतीतेयत्कृतवान् यस्मिन्ननागतेयत्करिष्यति अद्यवावर्तमानेयत्कुरुते तद्वदेत्यन्वयः ३ अ
स्मिन्कल्पेषट्मनवोव्यतीताः ४ यस्यमनोःदुहित्रोः कपिलयज्ञमूर्तिभ्यांपुत्रतांगतः प्राप्तः ५ ६ ७ घोरंदुस्तरंतपस्तप्यमानः समाधावनुभूतमिदंवक्ष्यमाणंनि
द्रितोच्छ्वसितवद्विस्मितइवउपदिशन्निवअनुवदन्निवचाष्टभिःश्लोकैरन्वाह ८ येनचिदात्मनाविश्वंचेतयतेचेतनीभवति विश्वंतुयंनचेतयतेनचेतनीकरोति

ॐ नमोभगवतेवासुदेवाय राजोवाच स्वायंभुवस्येहगुरोवंशोऽयंविस्तराच्छ्रुतः यत्रविश्वसृजांसर्गोमनूनन्यान्वदस्वनः १ यत्रयत्रह
रेर्जन्मकर्माणिचमहीयसः गृणंतिकवयोब्रह्मंस्तानिनोवदशृण्वताम् २ यद्यस्मिन्नंतरेब्रह्मन्भगवान्विश्वभावनः कृतवान्कुरुतेकर्ता
ह्यतीतेनागतेद्यवा ३ ऋषिरुवाच मनवोऽस्मिन्व्यतीताःषट्कल्पेस्वायंभुवादयः आद्यस्तेकथितोयत्रदेवादीनांचसंभवः ४ आकू-
त्यांदेवहूत्यांचदुहित्रोस्तस्यवैमनोः धर्मज्ञानोपदेशाऽर्थंभगवान्पुत्रतांगतः ५ कृतंपुराभगवतःकपिलस्यानुवर्णितम् आख्यास्येभगवान्यज्ञो
यच्चकारकुरूद्वह ६ विरक्तःकामभोगेषुशतरूपापतिःप्रभुः विसृज्यराज्यंतपसेसभार्योवनमाविशत् ७ सुनंदायांवर्षशतंपदैकेनभुवंस्पृशन्
तप्यमानस्तपोघोरमिदमन्वाहभारत ८ मनुरुवाच येनचेतयतेविश्वंविश्वंचेतयतेनयम् योजागर्तिशयानेस्मिन्नायंतंवेदवेदसः ९ आ
त्मावास्यमिदंविश्वंयत्किंचिज्जगत्यांजगत् तेनत्यक्तेनभुंजीथामागृधःकस्यस्विद्धनम् १० यंनपश्यतिपश्यंतंचक्षुर्यस्यनरिष्यति तंभूतनि
लयंदेवंसुपर्णमुपधावत ११

स्वतएवचिद्रूपत्वात् तत्रहेतुः अस्मिन्शयानेस्वपतियोजागर्तिसाक्षितयावर्तते अहोचित्रंनायंजनस्तंवेदसतुइमंवेद ९ तस्येश्वरत्वं
दर्शयन्लोकस्यहितमुपदिशति आत्मनाईश्वरेणावास्यंसत्ताचैतन्याभ्यांसंव्याप्यंविश्वंसर्वंजगत्यांलोकेयत्किंचिज्जगद्भूतजातमतस्तेनैवेश्वरेणयत्किंचित्त्यक्तंद
त्तंधनंतेनैवभुंजीथाः भोगान्भुंक्ष्व यद्वा तेनहेतुनात्यक्तेनईश्वरार्पणेनभुंजीथाः नस्वार्थंकस्यस्वित्कस्यचिदपिधनंमागृधः माभिकांक्षीः यद्वा कस्यस्विदितिकस्यान्य
स्यधनमस्तियतोधनाकांक्षाक्रियेतेत्यर्थः तथाचश्रुतिः ईशावास्यमितियथाश्लोकमेव १० ननुयदिसर्वव्याप्नोतितर्हिचक्षुरादिभिः किंनप्रतीयतेअत्राह यंपश्यंतंजनः
चक्षुर्वानपश्यति चक्षुराद्यविषयत्वात् नहिप्रमातारंविषयीकरोतीतिभावः तथाचश्रुतिः चक्षुषश्चक्षुरुतश्रोत्रस्यश्रोत्रमित्यादि ननुतर्हिघटनाशेदेवदत्तस्यतद्विषयं
चाक्षुषंज्ञानमिवेश्वरस्यापिस्वरूपभूतंतद्विषयंज्ञानंनश्येत्तत्राह यस्यतुपश्यतः चक्षुर्ज्ञानंनरिष्यतिननश्यति तत्तदाकारेणोत्पन्नायावृत्तेरेवनाशोनस्वतःसि
द्धज्ञानस्य नहिसवितृप्रकाशःप्रकाश्यनाशेनश्यतीतिभावः भूतानिनिलयोयस्यतंसंवर्तितयामिणंतथाऽपिसुपर्णंशोभनपतनमसंगमुपधावतभजध्वम् ११

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तस्यस्वरूपस्यनित्यत्वमेवोपपादयन्नाह नयस्येति अमूनिआद्यंतादीनिविश्वस्य यस्माद्भवंतिविश्वंचयत्यद्रूपमतएवाव्यभिचारित्वात् नतृऋतंसत्यंमहत्प
रिपूर्णंब्रह्म १२ नन्वविश्वंचेत्तद्रूपंतर्हितस्यकुतोजन्माद्यभावः स्वप्रकाशत्वंवाकथंवाजगज्जन्मादिकर्तृत्वेनविकारिणःसत्यत्वंपूर्णत्वंचतत्राह सईशः अजःसत्यश्च
स्वप्रकाशश्चपुराणश्चनिर्विकारः विश्वंकायोयस्यपुरूणिहूतानिनामानियस्यतथाविधोऽपियतः अस्यविश्वस्यजन्मादिस्वशक्त्यामायया धत्तेतांचनित्यसिद्ध
याविद्ययाउदस्यहित्वानिष्क्रियएवास्ते १३ यस्मादेवमीश्वरः कर्मकृत्वासंत्यज्यनैष्कर्म्येणास्ते अथअस्माद्धेतोः ऋषयोऽप्यग्रे आदौकर्माणिकुर्वंति किमर्थमक
र्महेतवेमोक्षार्थं प्रागंतरेकर्मनाशाय हियस्मात् १४ नन्वीहमानः कर्मभिरवगुंठितः कोशकारइवबध्येतैवतत्राह ईहतइति अतस्तमनुवर्तमानायेतेनावसीदंति
नविषज्जंते १५ तदेवंलोकानुग्रहायविश्वसृष्ट्यादियःकरोति श्रीरामकृष्णाद्यवतारैश्चवेदोक्तमप्याचरति तंशरणंव्रजामीत्याह तमिति निजंवर्त्मनरावतारात्तु

नयस्याद्यंतौमध्यंचस्वःपरोनांतरंबहिः विश्वस्यामूनियद्यस्माद्विश्वंचतदृतंमहत् १२ सविश्वकायःपुरुहूतईशःसत्यःस्वयंज्योतिरजःपुरा
णः धत्तेऽस्यजन्माद्यजयात्मशक्त्यातांविद्ययोदस्यनिरीहआस्ते १३ अथाग्रेऋषयःकर्माणीहंतेकर्महेतवे ईहमानोहिपुरुषः प्रायोनीहां
प्रपद्यते १४ ईहतेभगवानीशोनहितत्रविषज्जते आत्मलाभेनपूर्णार्थोनावसीदंतियेऽनुतम् १५ तमीहमानंनिरहंकृतंबुधंनिराशिषंपूर्
णमनन्यचोदितम् नॄन्शिक्षयंतंनिजवर्त्मसंस्थितंप्रभुंप्रपद्येऽखिलधर्मभावनम् १६ श्रीशुकउवाच इतिमंत्रोपनिषदंव्याहरंतं
समाहितम् दृष्ट्वाऽसुरायातुधानाजग्धुमभ्यद्रवन्क्षुधा १७ तांस्तथाऽवसितान्वीक्ष्ययज्ञःसर्वगतोहरिः यामैःपरिवृतोदेवैर्हत्वाऽशास
त्त्रिविष्टपं १८ स्वारोचिषोद्वितीयस्तुमनुरग्नेःसुतोऽभवत् द्युमत्सुषेणरोचिष्मत्प्रमुखास्तस्यचात्मजाः १९ तत्रेंद्रोरोचनस्त्वासीद्देवाश्च
तुषिताद्यः ऊर्जस्तंभादयःसप्तऋषयोब्रह्मवादिनः २० ऋषेस्तुवेदशिरसस्तुषितानामपत्न्यभूत् तस्यांजज्ञेततोदेवोविभुरित्यभिविश्रुतः
२१ अष्टाशीतिसहस्राणिमुनयोयेधृतव्रताः अन्वशिक्षन्व्रतंतस्यकौमारब्रह्मचारिणः २२

रूपोमार्गः तत्रसम्यक्स्थितम् अतईहमानंकर्माचरंतं
तथाऽपिजीववैलक्षण्यमाह निरहंकृतंनिराशिषमनन्यचोदितमितिच निरहंकारत्वेहेतुः बुधंनिराशीष्ट्वेहेतुः पूर्णम् अनन्यनियुक्तत्वेहेतुः प्रभुम् तथाऽपिकर्मा
नुष्ठानेहेतुः नॄन्स्वाचारेणशिक्षयंतम् तत्किमर्थंतत्राह अखिलान्धर्मान् भावयति प्रवर्तयतीतितथातम् १६ समाहितमपिसंतंमंत्रोपनिषदंव्याहरंतंदृष्ट्वासुप्तो
च्छ्वसितवद्विवशमिवमन्वाना असुरायातुधानाश्चक्षुधानिमित्तेनजग्धुमत्तुमभ्यद्रवन् अभिदुद्रुवुः १७ यामैःस्वपुत्रैः त्रिविष्टपंस्वर्गमपालयत् स्वयमेवेंद्रोबभू
वेत्यर्थः तत्रप्रतिमन्वंतरंमन्वादयःषडन्येन्येऽभवंति तथाहि सूतोद्वादशेवक्ष्यति मन्वंतरंमनुर्देवामनुपुत्राःसुरेश्वराः ऋषयोंऽशावतारश्चहरेःषड्विधमुच्यतइति त
त्राद्येस्वायंभुवोमनुः प्रियव्रतोत्तानपादौमनुपुत्रौ यामाद्योदेवाः मरीचिप्रमुखाःसप्तऋषयः यज्ञोहरेरवतारः इंद्रश्चसएवेतितन्मन्वंतरंपंचविधमेवतत्रचतुर्थ
स्कंधोपक्रमेनिरूपितम् १८ द्वितीयादिषुत्रिषुमन्वंतरेषुमन्वादिषट्कमाह स्वारोचिषोद्वितीयस्त्विति यावद्गजेंद्रमोक्षप्रश्नम् १९ २० २१ विभोरसाधारणंचरितमाह
अष्टाशीतिसहस्राणीति २२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

२३ २४ २५ सत्यजितः इंद्रस्यसखासन् २६ उत्तमस्तृतीयोमनुस्तस्यभ्राता तामसश्चतुर्थोमनुरिति २७ त्रिशिखईश्वरइंद्रः २८ अन्यानपिविशिष्टपराक्र
मान्देवानाह देवावैधृतयइति २९ हरिरित्याहृतः व्याहृतः ग्रहात् ग्राहात् ३० अमूमुचत् मोचयामास ३१ श्रवणेच्छायांहेतुः तत्कथायाःकृताःकथाःसाक
थैवयाःमहत्पुण्यंपुण्यस्यविशेषणंधन्यमित्यादि ३२ ३३ इत्यष्टमेटीकायांप्रथमोऽध्यायः १ तुर्येमन्वंतरेप्रोक्तंगजेंद्रस्यविमोक्षणम् द्वितीया

तृतीयउत्तमोनामप्रियव्रतसुतोमनुः पवनःसृंजयोयज्ञहोत्राद्यास्तत्सुतानृप २३ वसिष्ठतनयाःसप्तऋषयःप्रमदादयः सत्यावे
दश्रुताभद्रादेवाइंद्रस्तुसत्यजित् २४ धर्मस्यसूनृतायांतुभगवान्पुरुषोत्तमः सत्यसेनइतिख्यातोजातःसत्यव्रतैःसह २५ सोऽनृतव्रतदुः
शीलानसतोयक्षराक्षसान् भूतद्रुहोभूतगणांस्त्ववधीत्सत्यजित्सखः २६ चतुर्थउत्तमभ्रातामनुर्नाम्नाचतामसः पृथुःख्यातिर्नरःकेतुरि
त्याद्यादशतत्सुताः २७ सत्यकाहरयोवीरादेवास्त्रिशिखईश्वरः ज्योतिर्धामादयःसप्तऋषयस्तामसेंतरे २८ देवावैधृतयोनामविधृतेस्त
नयानृप नष्टाःकालेनयैर्वेदाविधृताःस्वेनतेजसा २९ तत्रापिजज्ञेभगवान्हरिण्यांहरिमेधसः हरिरित्याहृतोयेनगजेंद्रोमोचितोग्रहात् ३०
राजोवाच बादरायणएतत्तेश्रोतुमिच्छामहेवयम् हरिर्यथागजपतिंग्राहग्रस्तममूमुचत् ३१ तत्कथासुमहत्पुण्यंधन्यंस्वस्त्ययनं
शुभम् यत्रयत्रोत्तमश्लोकोभगवान्गीयतेहरिः ३२ सूतउवाच परीक्षितैवंसतुबादरायणिःप्रायोपविष्टेनकथासुचोदितः
उवाचविप्राःप्रतिनंद्यपार्थिवंमुदामुनीनांसदसिस्मशृण्वताम् ३३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेमन्वंतरानुचरितेप्र
थमोऽध्यायः १ श्रीशुकउवाच आसीद्गिरिवरोराजंस्त्रिकूटइतिविश्रुतः क्षीरोदेनावृतःश्रीमान्योजनायुतमुच्छ्रितः १ ताव
ताविस्तृतःपर्यक्त्रिभिःशृंगैःपयोनिधिम् दिशःखंरोचयन्नास्तेरौप्यायसहिरण्मयैः २ अन्यैश्चककुभःसर्वारत्नधातुविचित्रितैः
नानाद्रुमलतागुल्मैर्निर्घोषैर्निर्झराम्भसाम् ३ सचावनिज्यमानांघ्रिःसमंतात्पयऊर्मिभिः करोतिश्यामलांभूमिंहरिन्मरकताश्मभिः ४
सिद्धचारणगंधर्वविद्याधरमहोरगैः किन्नरैरप्सरोभिश्चक्रीडद्भिर्जुष्टकंदरः ५ यत्रसंगीतसन्नादैर्नदद्गुहममर्षया अभिगर्जंतिहरयः
श्लाघिनःपरशंकया ६

द्वित्रिभिस्तत्तुविस्तरेणोपवर्ण्यते १ द्वितीयेतुगजेंद्रस्यगजीभिःक्रीडतोजले देवाद्ग्रहगृहीतस्यहरिस्मृतिरुदीर्यते २ आ
सीत् अस्ति १ तावतायोजनायुतेनपर्यक्परितः त्रिकूटसमाख्याबीजमाह त्रिभिः शृंगैःमुख्यैः २ अन्यैश्चशृंगैः निर्झराम्भसांनिर्घोषैश्चककुभःसर्वा-
रोचयन्नास्तइतिपूर्वेणैवान्वयः कथंभूतैः शृंगैः रत्नैः धातुभिश्चविचित्रितैः नानाविधानांद्रुमलतानांगुल्मायैर्युतैः ३ पयसऊर्मिभिःसमंतादवनिज्यमानाअं
घ्रयोमूलप्रातायस्य हरिद्भिःपालाशवर्णैः ४ ५ किन्नरादीनांसंगीतसन्नादैर्नदंत्योगुहायस्मिन् प्रदेशेनमभिगर्जंति हरयः सिंहाःअमर्षया असहनेन ६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नानाये आरण्याः पशवः तेषांव्रातैः संकुलाभिर्द्रोणीभिः अलंकृतआस्ते किंच चित्राद्रुमायेषुतेषु स्फरोद्यानेषुकलकंठामधुरस्वनाविहंगमायस्मिन् ७ किंच स्वच्छोदकैः
सरित्सरोभिर्युतः मणयइववालुकायेषुतैः पुलिनैश्चयुतः देवस्त्रीणांमज्जनेनयआमोदः तेनसौरभयुक्तान्यंबूनिअनिलाश्चतैश्चयुतआस्ते ८ तस्यद्रोण्यांवरुणस्योद्या
नमास्तेगिरिवना दिसर्वंध्येयमितिवक्ष्यति अतोगिरिमुपवर्ण्यवनंवर्णयति सर्वतोऽलंकृतमिति ९ पुनर्गिरिंवर्णयति मंदारैरितिचतुर्भिः मंदारादिभिर्वृतइत्यन्वयः १०
११ १२ १३ तस्मिन्गिरौसरआस्तेतद्वर्णयति सुविपुलमित्यादि सार्धैः पंचभिः लसंतिकांचनपंकजानियस्मिन् कुमुदादीनांश्रियाऊर्जितंकलःस्वनोयेषांतैः शकुंतैश्च

नानारण्यपशुव्रातसंकुलद्रोण्यलंकृतः चित्रद्रुमस्फरोद्यानकलकंठविहंगमः ७ सरित्सरोभिरच्छोदैः पुलिनैर्मणिवालुकैः देवस्त्रीमज्जनामोद
सौरभाम्बुनिलैर्युतः ८ तस्यद्रोण्यांभगवतोवरुणस्यमहात्मनः उद्यानमृतुमन्नामआक्रीडंसुरयोषिताम् सर्वतोलंकृतंदिव्यैर्नित्यपुष्पफलद्रुमैः
९ मंदारैःपारिजातैश्चपाटलाशोकचंपकैः चूतैःप्रियालैःपनसैराम्रैराम्रातकैरपि १० क्रमुकैर्नालिकेरैश्चखर्जूरैर्बीजपूरकैः मधुकैःसालतालैश्च
तमालैरसनार्जुनैः ११ अरिष्टोदुंबरप्लक्षैर्वटैःकिंशुकचंदनैः पिचुमर्दैःकोविदारैःसरलैःसुरदारुभिः १२ द्राक्षेक्षुरंभाजंबूभिर्बदर्यक्षाभयाम
लैः बिल्वैःकपित्थैर्जंबीरैर्वृतोभल्लातकादिभिः १३ तस्मिन्सरःसुविपुलंलसत्कांचनपंकजम् कुमुदोत्पलकल्हारशतपत्रश्रियोर्जितम् मत्तषट्
पदनिर्घुष्टंशकुंतैश्चकलस्वनैः १४ हंसकारंडवाकीर्णंचक्राव्हैःसारसैरपि जलकुक्कुटकोयष्टिदात्यूहकुलकूजितम् १५ मत्स्यकच्छपसंचार
चलत्पद्मरजःपयः कदंबवेतसनलनीपवंजुलकैर्वृतम् १६ कुंदैःकुरबकाशोकैःशिरीषैःकुटजेंगुदैः कुब्जकैःस्वर्णयूथीभिर्नागपुन्नागजाति
भिः १७ मल्लिकाशतपत्रैश्चमाधवीजालकादिभिः शोभितंतीरजैश्चान्यैर्नित्यर्तुभिरलंद्रुमैः १८ तत्रैकदातद्गिरिकाननाश्रयः करेणुभिर्वा
रणयूथपश्चरन् सकंटकान्कीचकवेणुवेत्रवद्विशालगुल्मंप्ररुजन्वनस्पतीन् १९ यद्गंधमात्राद्धरयोगजेंद्राव्याघ्रादयोव्यालमृगाश्चखड्गाः
महोरगाश्चापिभयाद्द्रवंतिसगौरकृष्णाःशरभाश्चमर्यः २० वृकावराहामहिषर्क्षशल्यागोपुच्छसालावृकमर्कटाश्च अन्यत्रक्षुद्राहरिणाः
शशादयश्चरंत्यभीतायदनुग्रहेण २१ सघर्मतप्तः करिभिःकरेणुभिर्वृतोमदच्युत्कलभैरनुद्रुतः गिरिंगरिम्णापरितःप्रकंपयन्निषेव्यमा
णोऽलिकुलैर्मदाशनैः २२

निर्घुष्टम् १४ चक्राव्हैः सारसैरप्याकीर्णंजलकुक्कुटादीनांकुलैः कूजितम् १५ मत्स्यानांकच्छपानांचसंचारेणचलतांपद्मा
नांरजसायुक्तंपयोयस्मिन्तत् १६ १७ नित्यमृतवः फलपुष्पादिसंपत्तिहेतवोयेषांतैरलंशोभितम् १८ तत्रैवंसतिएकदातद्गिरिकाननाश्रयोवारणयूथपः करेणु
भिश्चरन् तृषार्दितेनस्वयूथेन वृतःसरोवरस्याभ्याशंसमीपमगमदितिपंचमेनान्वयः किंकुर्वन् कीचकवेणुवेत्रवंतंविशालंगुल्मलतादिसंदर्भंवनस्पतींश्च प्ररुज
न् प्रभंजन् १९ कथंभूतः यस्यगंधमात्राद्धरयः सिंहाः गजेंद्रादयश्चभयाद्द्रवंतिपलायंते २० वृकादयःक्षुद्राः अल्पाः प्राणिनः अन्यत्रतद्दृष्टिपथंत्यक्त्वाचरं
ति २१ पुनःकीदृशः घर्मतप्तः मदच्युत्मदस्रावीमदमश्नंतीतितथातैः २२ ५ ५ ५ ५ ५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

२३ निजेनपुष्करेणकराग्रेणोद्धृतंगतक्लमःसन् निकामंपपौ २४ २५ २६ दीनधियः करेणवः तंकेवलंविचुक्रुशुः २७ २८ मनउत्साहशक्तिः बलंशारीरं ओजः ऐंद्रियंतेषाम् सकलंबलादि विपर्ययोविपरीतमधिकम् जलौकसः ग्राहस्य २९ सइत्थंयदाप्राणस्यसंकटमाप यतोदेही ३० बुद्धिमेवाह नमामिति अहंनचप्रभवामि यतःग्राहरूपेणकेवलंविधातुः पाशेनावृतः तथाऽपितंपरंपरमेश्वरम् परेषांब्रह्मादीनांअयनमाश्रयभूतंशरणंयामि ३१ कोऽसौयंशरणंयासितत्राह यः कश्चनेति अंतकएवोरगः तस्मात् तंशरणमीमहिव्रजेम यद्भयादित्यत्रश्रुतिः भीषास्माद्वातःपवतेभीषोदेतिसूर्यः भीषास्मादग्निश्चेंद्रश्चमृत्युर्धावतिपंचमइति

सरोऽनिलंपंकजरेणुरूषितंजिघ्रन्विदूरान्मदविह्वलेक्षणः वृतःस्वयूथेनतृषार्दितेनतत्सरोवराभ्याशमथागमद्द्रुतम् २३ विगाह्यतस्मिन्नमृतांबुनिर्मलंहेमारविंदोत्पलरेणुवासितम् पपौनिकामंनिजपुष्करोद्धृतमात्मानमद्भिःस्नपयन्गतक्लमः २४ स्वपुष्करेणोद्धृतशीकरांबुभिर्निपाययन्संस्नपयन्यथागृही घृणीकरेणूःकलभांश्चदुर्मदोनाचष्टकृच्छ्रंकृपणोऽजमायया २५ तंतत्रकश्चिन्नृपदैवचोदितोग्राहोबलीयांश्चरणेरुषाऽग्रहीत् यदृच्छयैवंव्यसनंगतोगजोयथाबलंसोऽतिबलोविचक्रमे २६ तथातुरंयूथपतिंकरेणवोविकृष्यमाणंतरसाबलीयसा विचुक्रुशुर्दीनधियोऽपरेगजाःपार्ष्णिग्रहास्तारयितुंनचाशकन् २७ नियुध्यतोरेवमिभेंद्रनक्रयोर्विकर्षतोरंतरतोबहिर्मिथः समाःसहस्रंव्यगमन्महीपतेसप्राणयोश्चित्रममंसतामराः २८ ततोगजेंद्रस्यमनोबलौजसांकालेनदीर्घेणमहानभूद्व्ययः विकृष्यमाणस्यजलेवसीदतोविपर्ययोऽभूत्सकलंजलौकसः २९ इत्थंगजेंद्रःसयदापसंकटंप्राणस्यदेहीविवशोयदृच्छया अपारयन्नात्मविमोक्षणेचिरंदध्याविमांबुद्धिमथाभ्यपद्यत ३० नमामिमेज्ञातयआतुरंगजाः कुतःकरिण्यःप्रभवंतिमोचितुम् ग्राहेणपाशेनविधातुरावृतोऽप्यहंचतंयामिपरंपरायणम् ३१ यःकश्चनेशोबलिनोऽन्तकोरगात्प्रचंडवेगादभिधावतोभृशम् भीतंप्रपन्नंपरिपातियद्भयान्मृत्युःप्रधावत्यरणंतमीमहि ३२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेऽष्टमस्कंधेमन्वंतरानुवर्णनेगजेंद्रोपाख्यानेद्वितीयोऽध्यायः २ श्रीशुकउवाच एवंव्यवसितोबुद्ध्यासमाधायमनोहृदि जजापपरमंजाप्यंप्राग्जन्मन्यनुशिक्षितम् १ गजेंद्रउवाच नमोभगवतेतस्मैयतएतच्चिदात्मकम् पुरुषायादिबीजायपरेशायाभिधीमहि २ यस्मिन्निदंयतश्चेदंयेनेदंयइदंस्वयम् योऽस्मात्परस्माच्चपरस्तंप्रपद्येस्वयंभुवम् ३

३२ इत्यष्टमस्कंधेटीकायांद्वितीयोऽध्यायः २ तृतीयेतुगजेंद्रेणततोहरिरुपेत्यतम् समुद्धारेभंग्राहाद्ग्राहंदेवलशापतः १ जाप्यंजप्यंस्तोत्रम् प्राग्जन्मनिइंद्रद्युम्नसंज्ञे १ तस्मैनमोनमनम् अभिधीमहि अभिध्यायेमकेवलम् ग्राहगृहीतत्वेनकायप्रणतेरशक्यत्वात् स्वस्यतज्ज्ञानंसंभावयितुंविशिनष्टियतश्चिद्रूपात् एतद्देहादिचिदात्मकंचेतनंभवति तदुक्तम् येनचेतयतेविश्वमिति तत्रहेतुः पुरुषायपूर्वकारणत्वेनप्रविष्टायननुप्रकृतिपुरुषौकारणमितिप्रसिद्धंतत्राह आदिःप्रकृतिःबीजंपुरुषः तद्रूपायप्रविष्टत्वेऽपिजीववत् पारतंत्र्यंवारयति परेशायेति २ परमैश्वर्यंविवृण्वन्नाहपावत्समाप्ति यस्मिन्नधिष्ठानेयतउपादानात् येनकर्त्रायश्चस्वयमेवेदंविश्वंभवति अस्मात्कार्यात् परस्मात्कारणाच्चयः परस्तंस्वयंभुवंस्वतःसिद्धंप्रपद्येशरणंव्रजामि ३ ८

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

विश्वहेतुत्वं स्वतः सिद्धत्वं चोक्तम् इदानीं विश्वप्रकाशकत्वं स्वप्रकाशकत्वं च वर्णयन् प्रार्थयते यः स्वात्मनीति विभातमभिव्यक्तं सत् क्वचित्प्रलये तिरोहितं लीनं सत् तदुभयं कार्यं कारणं च साक्षी सन्नीक्षते साक्षित्वे हेतुः अविद्धदृक् अलुप्तदृष्टिः आत्ममूलः स्वयंप्रकाशः कुतः परात् प्रकाशाच्चक्षुरादेरपि परः तस्यापि प्रकाशक इत्यर्थः चक्षुषश्चक्षुरित्यादिश्रुतेः ४ तिरोहितमीक्षत इत्येतत्प्रपंचपूर्वकं दुर्ज्ञेयत्वं वदन्प्रार्थयते कालेनेति द्वाभ्याम् पंचत्वमितेषु नाशं प्राप्तेषु गहनं दुरवगाहम् गभीरमनंतं तस्य तमसः आदित्यवर्णं तमसः परस्तादिति श्रुतेः ५ अत एव देवाद्यो यस्य स्वरूपं न विदुः जंतुरर्वाचीनः कोऽपि गंतुं ज्ञातुमीरितुं वक्तुं वा दुरत्ययं दुर्गममनुक्रमणं चरितं कथनं वा यस्य सः मामावतु ६ कथं तर्हि तमेव विदित्वाऽतिमृत्युमेतीत्यादिश्रुतिरित्याशंक्य तज्ज्ञानोपायं कथयन्नाह दिदृक्षव इति अलोकव्रतं ब्रह्मचर्यादि अव्रणमच्छिद्रम् भूतानामात्मभूताः भूतेष्वात्मदृष्टयः संतः समे गतिरस्तु ७ दुरत्ययानुक्रमणत्वं प्रपंचयन्प्रणमति न विद्यत इत्यादिना लोकानामप्ययः प्रलयः

यः स्वात्मनीदं निजमाययाऽर्पितं क्वचिद्विभातं क्व च तत्तिरोहितं अविद्धदृक्साक्ष्युभयं तदीक्षते स आत्ममूलोऽवतु मां परात्परः ४ कालेन पंचत्वमितेषु कृत्स्नशो लोकेषु पालेषु च सर्वहेतुषु तमस्तदासीद्गहनं गभीरं यस्तस्य पारेऽभिविराजते विभुः ५ न यस्य देवा ऋषयः पदं विदुर्जंतुः पुनः कोऽर्हति गंतुमीरितुम् यथा नटस्याकृतिभिर्विचेष्टतो दुरत्ययानुक्रमणः स मावतु ६ दिदृक्षवो यस्य पदं सुमंगलं विमुक्तसंगा मुनयः सुसाधवः चरंत्यलोकव्रतमव्रणं वने भूतात्मभूताः सुहृदः स मे गतिः ७ न विद्यते यस्य च जन्म कर्म वा न नामरूपे गुणदोष एव वा तथाऽपि लोकाप्ययसंभवाय यः स्वमायया तान्यनुकालमृच्छति ८ तस्मै नमः परेशाय ब्रह्मणेऽनंतशक्तये अरूपायोरुरूपाय नम आश्चर्यकर्मणे ९ नम आत्मप्रदीपाय साक्षिणे परमात्मने नमो गिरां विदूराय मनसश्चेतसामपि १० सत्त्वेन प्रतिलभ्याय नैष्कर्म्येण विपश्चिता नमः कैवल्यनाथाय निर्वाणसुखसंविदे ११ नमः शांताय घोराय मूढाय गुणधर्मिणे निर्विशेषाय साम्याय नमो ज्ञानघनाय च १२ क्षेत्रज्ञाय नमस्तुभ्यं सर्वाध्यक्षाय साक्षिणे पुरुषायात्ममूलाय मूलप्रकृतये नमः १३

संभवो जन्म तयोर्हेतवे यं तदर्थे यस्तानि जन्मादीनि स्वीकरोति तस्मै नम इत्युत्तरेणान्वयः ८ ब्रह्मणे अरूपाय अनंतशक्तये उरुरूपाय अत आश्चर्याणि कर्माणि यस्य तस्मै परेशाय नमः ९ आत्मप्रदीपाय प्रकाशांतरस्याविषयाय कुतः साक्षिणे प्रकाशाय परमात्मने जीवनियंत्रे अत एव गिरां विदूराय अप्राप्याय चेतसां चित्तवृत्तीनां तथा च श्रुतिः यतो वाचो निवर्तंते अप्राप्य मनसा सहेति १० एवमपि विपश्चिता निपुणेन नैष्कर्म्येण सन्न्यासेन सत्त्वेन शुद्धेन संन्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वा इति श्रुतेः प्रतिलभ्याय प्रत्यक्त्वेन प्राप्याय निर्वाणसुखसंविदे मोक्षानंदानुभूतये ११ गुणधर्मिणे सत्त्वादिधर्मानुकारिणे ज्ञानघनाय चेति निर्विशेषत्वेऽपि प्रधानवैलक्षण्यमुक्तम् १२ साक्षिण इति सर्वाध्यक्षत्वेऽपि निर्विकारत्वमुक्तम् आत्मनां क्षेत्रज्ञानां मूलाय मूलस्य प्रधानस्यापि प्रकृतये उद्भवहेतवे तत्र हेतुः पुरुषाय पूर्वमेवासते तथा च श्रुतिः पूर्वमेवाहमिहासमिति तत्पुरुषस्य पुरुषत्वमिति पूर्णायेति वा १३ ५ ८ ८

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सर्वेंद्रियाणांयेगुणाः विषयास्तेषांद्रष्ट्रे सर्वेप्रत्ययाइंद्रियवृत्तयोहेतवोज्ञापकायस्यतस्मै तदेवाह असताअहंकारादिप्रपंचेन छायया ऽसद्रूपयाउक्तायप्रतिबिंबेनबिंबमिवरसूचिताय तत्रहेतुः सद्रूपोविषयेषुआभासोयस्यतस्मै तदुक्तंतृतीयेयथाजलस्थआभासइत्यादिनापाठांतरे असत्यस्य छायया अध्यासेन अयुक्ताययुक्तायतद्धिष्ठानायेत्यर्थः १४ अखिलकारणायसर्वकारणरूपाय अतएवस्वयंनिष्कारणाय कारणत्वेऽपिमृदादिवद्विकारंवारयति अद्भुतकारणायेति एवंभूतत्वेप्रमाणमाह सर्वेआगमाः पंचरात्रादयः आम्नायाश्चवेदाः तेषांमहार्णवायस्त्रोतसामिवपर्यवसानस्थानाय अपवर्गायमोक्षरूपाय अतः परायणायउत्तमानामाश्रयाय १५ गुणाएवारणिस्तयाछन्नश्चिद्रूपोज्ञानाग्निः तस्मैतेषांगुणानांक्षोभेकार्येविस्फूर्जितंबहिर्हृत्तिकंमानसंयस्यसोकामयतबहुस्यामितिश्रुतेः नैष्कर्म्यमात्मतत्वंतस्यभावेनभावनयाविवर्जिता आगमाविधिनिषेधलक्षणायैः तेषुस्वयमेवप्रकाशोयस्यतस्मै १६ मादृक्प्रपन्नः पशुःतस्यपाशोऽविद्यातस्यविशेषेणमोक्षणंयेन तत्रयोग्यतामाह मुक्ताय मोचनेहेतुः भूरिः करुणायस्य अतः तत्रार्थे अलयाय अनलसायस्वांशेन अंतर्यामिरूपेण

सर्वेंद्रियगुणद्रष्ट्रेसर्वप्रत्ययहेतवे असताच्छाययोक्तायसदाभासायतेनमः १४ नमोनमस्तेऽखिलकारणायनिष्कारणायाद्भुतकारणाय सर्वागमाम्नायमहार्णवायनमोऽपवर्गायपरायणाय १५ गुणारणिच्छन्नचिदूष्मपायतत्क्षोभविस्फूर्जितमानसाय नैष्कर्म्यभावेनविवर्जितागमस्वयंप्रकाशायनमस्करोमि १६ मादृक्प्रपन्नपशुपाशविमोक्षणायमुक्तायभूरिकरुणायनमोऽलयाय स्वांशेनसर्वतनुभृन्मनसिप्रतीतप्रत्यग्दृशेभगवतेबृहतेनमस्ते १७ आत्मात्मजाप्तगृहवित्तजनेषुसक्तैर्दुष्प्रापणायगुणसंगविवर्जिताय मुक्तात्मभिःस्वहृदयेपरिभाविताय ज्ञानात्मनेभगवतेनमईश्वराय १८ यंधर्मकामार्थविमुक्तिकामाभजंतइष्टांगतिमाप्नुवंति किंत्वाशिषोरात्यपिदेहमव्ययंकरोतुमेदभ्रदयोविमोक्षणम् १९ एकांतिनोयस्यनकंचनार्थंवांछंतियेवैभगवत्प्रपन्नाः अत्यद्भुतंतच्चरितंसुमंगलंगायंतआनंदसमुद्रमग्नाः २० तमक्षरंब्रह्मपरंपरेशमव्यक्तमाध्यात्मिकयोगगम्यम् अतींद्रियंसूक्ष्ममिवातिदूरमनंतमाद्यंपरिपूर्णमीडे २१ यस्यब्रह्मादयोदेवावेदालोकाश्चराचराः नामरूपविभेदेनफल्ग्व्याचकलयाकृताः २२ सर्वेषांतनुभृतांमनसिप्रतीताप्रख्याताया प्रत्यग्दृक्तस्मै तथाचश्रुतिः यआत्मनितिष्ठन् आत्मानमंतरोयमयतीति भगवतेसर्वेषांतनुभृतांनियमनेसमर्थायतेषांमनः स्थितत्वेऽपिबृहतेअपरिच्छिन्नाय १७ अंतस्थत्वेऽपिदेहादिषासक्तैर्दुष्प्रापणायआप्तुमशक्याय तत्रहेतुः गुणसंगेनविवर्जिताय अतएवमुक्तात्मभिः देहादिष्वनासक्तैर्श्चिंतितायतैः परिभावितंरूपमाह ज्ञानात्मनइत्यादि १८ इष्टांगतिंकामितधर्मादिफलंप्राप्नुवंत्येव नतुतावदेव किंतुयास्तैरकामिता अन्या अप्याशिषोरातिदेहमव्ययंराति एवंयः अदभ्रदयः समेविमोक्षणंकेवलंकरोतुनाधिकंप्रार्थये १९ एतावदप्यहंभक्तिरसानभिज्ञत्वेनवांच्छामियस्यएकांतभक्तान कंचिदर्थंवांछंति तंपरमेश्वरमीडेस्तौमीत्युत्तरेणान्वयः तेषांनिष्कामत्वेहेतुः येवैभगवतः सर्वज्ञान्मुक्तान्प्रपन्नाः सेवितवंतः २० अत्यद्भुतसुमंगलत्वप्रदर्शनार्थमक्षरत्वादिविशेषणानि २१ परिपूर्णत्वंप्रदर्शयन्नाह त्रिभिः यस्येति फल्ग्व्याचस्वल्पयैवकलयाअंशेनकृताः सजयतादितितृतीयेनान्वयः २२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कथंकृताइत्यपेक्षायांदृष्टांतौयथार्चिषोऽग्नेरितिप्रवाहेदृष्टांतः सवितुर्गभस्तयइत्यानंत्ये निर्यांतिउद्गच्छंतिसंयांतिलीयंते गुणसंप्रवाहमेवाह बुद्धिर्मनइति खा
निकरणानिशरीरसर्गाःकार्यदेहप्रवाहाश्चयतोभवंतिसः २३ अतएवदेवादीनांमध्येकोऽपिनभवति नजंतुः लिंगत्रयशून्यंप्राणिमात्रमपिकिंतुसर्वस्यनिषेधे अवधि
त्वेनअवशिष्यतइतिनिषेधशेषःमाययाअशेषः अशेषात्मकःजयतात् मद्विमोक्षणायाविर्भवतु २४ नचग्राहाच्छरीरस्यमोक्षणेनाहंजीवितुमिच्छामि तत्रहेतुः
अमुयाअंतर्बहिश्चाविवेकव्याप्तयागजजात्याकिंप्रयोजनंआत्मलोकस्यआत्मप्रकाशस्ययदावरणमज्ञानंतस्यैवतुमोक्षमिच्छामि यस्यमोक्षस्यकालेनना-
शोस्ति यद्वा देहस्यबंधोदेहनाशेननश्यदेवकिंतन्मोक्षप्रार्थनेन आत्मलोकावरणस्यतुकालेनविप्लवोनास्ति ज्ञानैकनिवर्त्यत्वात् अतस्तस्यैवमोक्षमिच्छामीत्य
र्थः २५ सोऽहंमुमुक्षुःविश्वंविश्वरूपम् अविश्वंविश्वव्यतिरिक्तंच विश्वंवेदोधनमुपकरणंयस्यतंविश्वस्यात्मानंचकेवलंप्रणतोऽस्मिनतुतंजानामि २६

यथाऽर्चिषोऽग्नेःसवितुर्गभस्तयोनिर्यांतिसंयांत्यसकृत्स्वरोचिषः तथायतोऽयंगुणसंप्रवाहोबुद्धिर्मनःखानिशरीरसर्गाः २३ सवैनदेवासु
रमर्त्यतिर्यङ्नस्त्रीनषंढोनपुमान्नजंतुः नायंगुणःकर्मनसन्नचासन्निषेधशेषोजयतादशेषः २४ जिजीविषेनाहमिहामुयाकिमंतर्बहिश्चा
वृतयेभयोन्या इच्छामिकालेननयस्यविप्लवस्तस्यात्मलोकावरणस्यमोक्षम् २५ सोऽहंविश्वसृजंविश्वमविश्वंविश्ववेदसम् विश्वा
त्मानमजंब्रह्मप्रणतोऽस्मिपरंपदम् २६ योगरंधितकर्माणोहृदियोगविभाविते योगिनोयंप्रपश्यंतियोगेशंतंनतोऽस्म्यहम् २७ नमोन
मस्तुभ्यमसह्यवेगशक्तित्रयायाखिलधीगुणाय प्रपन्नपालायदुरंतशक्तयेकदिंद्रियाणामनवाप्यवर्त्मने २८ नायंवेदस्वमात्मानंय
च्छक्त्याऽहंधियाहतम् तंदुरत्ययमाहात्म्यंभगवंतमितोऽस्म्यहम् २९ श्रीशुकउवाच एवंगजेंद्रमुपवर्णितनिर्विशेषंब्रह्मादयो-
विविधलिंगभिदाभिमानाः नैतेयदोपससृपुर्निखिलात्मकत्वात्तत्राखिलामरमयोहरिराविरासीत् ३० तंतद्वदार्त्तमुपलभ्यजगन्निवा
सःस्तोत्रंनिशम्यदिविजैःसहसंस्तुवद्भिः छंदोमयेनगरुडेनसमुह्यमानश्चक्रायुधोऽभ्यगमदाशुयतोगजेंद्रः ३१ सोंतःसरस्युरुबलेनगृ
हीतआर्तोदृष्ट्वागरुत्मतिहरिंखउपात्तचक्रम् उत्क्षिप्यसांबुजकरंगिरमाहकृच्छ्रान्नारायणाखिलगुरोभगवन्नमस्ते ३२

योगंविनादुर्ज्ञेयत्वादित्याह योगेनभगवद्धर्मेणरंधितानिदग्धानिकर्माणियेषांतेयंप्रपश्यंति २७ तर्हिसर्वेऽपियोगमेवकिंनास्थितास्तत्राह नमइति द्वाभ्यां
असह्योवेगोरागादिलक्षणोयस्यतथाभूतंशक्तित्रयंयस्यतस्मै बहिश्चअखिलधियांसर्वेंद्रियाणांगुणायशब्दादिरूपेणप्रतीयमानाय अतःकदिंद्रियाणां
कुत्सितानिइंद्रियाणियेषांतेषामनवाप्यंवर्त्मयस्य २८ यच्छक्त्यायस्यमाययायाअहंधीःतयाहतमावृतमयंजनोनवेद दुरत्ययंमाहात्म्यंयस्यतमितःआ
श्रितोऽस्मि २९ उपवर्णितंनिर्विशेषंमूर्तिभेदंविनापरंतत्त्वंयेनतंविविधाचासौलिंगभिदामूर्तिभेदः तस्यामभिमानोयेषांते अतएतेयदानोपजग्मुः तत्रतदा
अखिलामरमयःसर्वदेवमयमूर्तिः ३० दिविजैः देवैःसहछंदोमयेनेतिशोभ्याययोक्तम् ३१ खेदृष्ट्वाउपात्तमुद्यतंचक्रंयेन ३२   ५   ५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गरुडोऽपिमंदगतिरितिततःसहसावतीर्यअरिणाचक्रेणविपाटितंमुखंयस्यउच्छ्रियाणांदेवानाम् ३३ इत्यष्टमेटीकायांतृतीयोऽध्यायः ३ चतु र्थेतुतयोर्ग्राहः प्रापगंधर्वतांपुनः गजंस्वपार्षदंकृत्वाहरिर्निन्येनिजंपदम् १ १२ हूहूसंज्ञोगंधर्वसत्तमः असौदेवलस्यशापेनग्राहोजातःसवैततःसद्योमुक्तःसन् उत्तमश्लोकमगायतेत्यन्वयः एवंहीतिहासोत्तमेकथासरसिस्त्रीभिःक्रीडन्नसौस्नातुंप्रविष्टंदेवलंपादेप्रगृह्यक्विचकर्षसचप्रकुपितोग्राहोभवेति शशापतेनचप्रसा- दितःसन्नुवाच एवमेवगजेंद्रंगृण्हीष्वततश्चगजेंद्रमुद्धरन्हरिस्त्वामपिमोचयिष्यतीति ३ कथंभूतंयशसोधामआश्रयं अतःकीर्तन्याःकीर्तनीयाःगुणाःसतीष्व

तंवीक्ष्यपीडितमजःसहसाऽवतीर्यसग्राहमाशुसरसःकृपयोज्जहार ग्राहाद्विपाटितमुखादरिणागजेंद्रंसंपश्यतांहरिरमूमुचदुच्छ्रिया णाम् ३३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेगजेंद्रमोक्षणेतृतीयोऽध्यायः३ श्रीशुकउवाच तदादेवर्षिगंधर्वाब्रह्मे शानपुरोगमाः मुमुचुःकुसुमासारंशंसंतःकर्मतद्धरेः १ नेदुर्दुंदुभयोदिव्यागंधर्वानंनृतुर्जगुः ऋषयश्चारणाःसिद्धास्तुष्टुवुःपुरुषोत्तमम् २ योऽसौग्राहःसवैसद्यःपरमाश्चर्यरूपधृक् मुक्तोदेवलशापेनहूहूर्गंधर्वसत्तमः ३ प्रणम्यशिरसाधीशमुत्तमश्लोकमव्ययम् अगायतयशो धामकीर्तन्यगुणसत्कथम् ४ सोऽनुकंपितईशेनपरिक्रम्यप्रणम्यतम् लोकस्यपश्यतोलोकंस्वमगान्मुक्तकिल्बिषः ५ गजेंद्रोभगवत्स्पर्शा द्विमुक्तोऽज्ञानबंधनात् प्राप्तोभगवतोरूपंपीतवासाश्चतुर्भुजः ६ सवैपूर्वमभूद्राजापांड्योद्रविडसत्तमः इंद्रद्युम्नइतिख्यातोविष्णुव्रत परायणः ७ सएकदाराधनकालआत्मवान्गृहीतमौनव्रतईश्वरंहरिम् जटाधरस्तापसआप्लुतोऽच्युतंसमर्चयामासकुलाचलाश्रमः ८ यदृच्छयातत्रमहायशामुनिःसमागमच्छिष्यगणैःपरिश्रितः तंवीक्ष्यतूष्णीमकृतार्हणादिकंरहस्युपासीनमृषिश्चुकोपह ९ तस्माइमं शापमदादसाधुरयंदुरात्माकृतबुद्धिरद्य विप्रावमंताविशतांतमोऽधंयथागजःस्तब्धमतिःसएव १० श्रीशुकउवाच एवंशप्त्वाग तोऽगस्त्योभगवान्नृपसानुगः इंद्रद्युम्नोऽपिराजर्षिर्दिष्टंतदुपधारयन् ११ आपन्नःकौंजरींयोनिमात्मस्मृतिविनाशिनीम् हर्यर्चनानुभा वेनयद्गजत्वेऽप्यनुस्मृतिः १२ एवंविमोक्ष्यगजयूथपमब्जनाभस्तेनापिपार्षदगतिंगमितेनयुक्तः गंधर्वसिद्धविबुधैरुपगीयमानकर्माऽ द्भुतंस्वभवनंगरुडासनोऽगात् १३ एतन्महाराजतवेरितोमयाकृष्णानुभावोगजराजमोक्षणम् स्वर्ग्यंयशस्यंकलिकल्मषापहंदुःस्वप्नना शंकुरुवर्यशृण्वताम् १४ यथानुकीर्तयंत्येतच्छ्रेयस्कामाद्विजातयः शुचयःप्रातरुत्थायदुःस्वप्नाद्युपशांतये १५

थाचयस्यतम् ४ स्वलोकंगंधर्वलोकम् ५ ६ ७ कुलाचलेमलयाद्रावाश्रमोयस्य ८ तूष्णींरहस्युपासीनंवीक्ष्य ९ शापमेवाह असाधुरित्यादिअकृताअ- शिक्षिताबुद्धिर्यस्य गजोयथास्तब्धमतिस्तथैवायम् अतःसएवगजएवभवत्वितिशेषः १० दिष्टंदैवप्रापितंतदुपधारयन्नालोचयन् ११ कौंजरींयोनिमापन्नःत र्हिपश्चात्कथंस्मृतिर्जातातत्राह हरेरर्चनस्यानुभावेनेति १२ अद्भुतंस्वभवनमगात् १३ एतद्गजराजमोक्षणंनामकृष्णानुभावस्तवेरितः कथंभूतंतत्राह स्व- र्ग्यमित्यादिदुःस्वप्ननाशयतीतितथा १४ अतःश्रेयस्कामायेएतद्यथावदनुकीर्तयंति १५ ५ ५ ५ ५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अनेनश्रेयोभवतीतिकुतोज्ञातंसाक्षाद्भगवद्वचनादेवेत्याह इदमाहेत्यादियावत्समाप्ति १६ प्रसंगादन्यस्यापिस्मरणेफलमुच्यतेसर्वेषांद्वितीयांतानांस्मरंतीत्यन्व
येनान्वयः १७ १८ १९ २० २१ अव्यक्तंमायाम् अव्ययंधर्मं भक्तिलक्षणम् सोमकश्यपयोरपिपत्नीर्दाक्षायणीः २२ सितवारणमैरावतम् २३ सुसमाहिताः एकाग्र
चित्ताः ममरूपाणिमद्विभूतीः २४ २५ जलजोत्तमंशंखवरंप्रध्मायवादयित्वा २६ इत्यष्टमेटीकायांचतुर्थोऽध्यायः ४ अमृताख्यानमष्टाभिरध्यायैर

इदमाहहरिःप्रीतोगजेंद्रंकुरुसत्तम शृण्वतांसर्वभूतानांसर्वभूतमयोविभुः १६ श्रीभगवानुवाच येमांत्वांचसरश्चेदंगिरिकंद
रकाननम् वेत्रकीचकवेणूनांगुल्मानिसुरपादपान् १७ शृंगाणीमानिधिष्ण्यानिब्रह्मणोमेशिवस्यच क्षीरोदंमेप्रियंधामश्वेतद्वीपं
चभास्वरम् १८ श्रीवत्संकौस्तुभंमालांगदांकौमोदकींमम सुदर्शनंपांचजन्यंसुपर्णंपतगेश्वरम् १९ शेषंचमत्कलांसूक्ष्मांश्रियंदेवीं
मदाश्रयाम् ब्रह्माणंनारदमृषिंभवंप्रह्लादमेवच २० मत्स्यकूर्मवराहाद्यैरवतारैःकृतानिमे कर्माण्यनंतपुण्यानिसूर्यंसोमंहुताशन
म् २१ प्रणवंसत्यमव्यक्तंगोविप्रान्धर्ममव्ययम् दाक्षायणीर्धर्मपत्नीःसोमकश्यपयोरपि २२ गंगांसरस्वतींनंदांकालिंदींसितवारणम् ध्रुवंब्र
ह्मऋषीन्सप्तपुण्यश्लोकांश्चमानवान् २३ उत्थायापररात्रांतेप्रयताःसुसमाहिताः स्मरंतिममरूपाणिमुच्यंतेह्येनसोऽखिलात् २४ येमां
स्तुवंत्यनेनांगप्रतिबुद्ध्यनिशात्यये तेषांप्राणात्ययेचाहंददामिविमलांमतिम् २५ श्रीशुकउवाच इत्यादिश्यहृषीकेशःप्रध्मायजल
जोत्तमम् हर्षयन्विबुधानीकमारुरोहखगाधिपम् २६ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेगजेंद्रमोक्षणंनामचतुर्थोऽध्यायः ४
श्रीशुकउवाच राजन्नुदितमेतत्तेहरेःकर्माघनाशनम् गजेंद्रमोक्षणंपुण्यंरैवतंत्वंतरंशृणु १ पंचमोरैवतोनाममनुस्तामससोदरः ब
लिविंध्यादयस्तस्यसुताअर्जुनपूर्वकाः २ विभुरिंद्रःसुरगणाराजन्भूतरयादयः हिरण्यरोमावेदशिराऊर्ध्वबाह्वादयोद्विजाः ३ पत्नीवि
कुंठाशुभ्रस्यवैकुंठैःसुरसत्तमैः तयोःस्वकलयाजज्ञेवैकुंठोभगवान्स्वयम् ४ वैकुंठःकल्पितोयेनलोकोलोकनमस्कृतः रमयाप्रार्थ्यमानेनदे
व्यातत्प्रियकाम्यया ५ तस्यानुभावःकथितोगुणाश्चपरमोदयाः भौमान्रेणून्सविममेयोविष्णोर्वर्णयेद्गुणान् ६ षष्ठश्चचक्षुषःपुत्रश्चाक्षु
षोनामवैमनुः पूरुपूरुषसुद्युम्नप्रमुखाश्चाक्षुषात्मजाः ७ इंद्रोमंत्रद्रुमस्तत्रदेवाआप्यादयोगणाः मुनयस्तत्रवैराजन्हविष्मद्वीरकादयः
८ तत्रापिदेवःसंभूत्यांवैराजस्याभवत्सुतः अजितोनामभगवानंशेनजगतःपतिः ९ पयोधिंयेननिर्मथ्यसुराणांसाधितासुधा भ्रममा
णोंऽभसिधृतःकूर्मरूपेणमंदरः १० राजोवाच यथाभगवताब्रह्मन्मथितःक्षीरसागरः यदर्थंवायतश्चाद्रिंदधारांबुचरात्मना ११

नुवर्ण्यते स्वभक्तपक्षपातेनयत्रयोषायितंप्रभोः १ पंचमेपंचमंचाथषष्ठंवाकथयन्मनुम् विप्रशापाच्चनिःश्रीकैःकृतांदेवैर्हरेस्स्तुतिम् २ तामसस्यचतुर्थोमनुः
तस्यसोदरःभ्राता २ ३ ४ ५ तस्यवैकुंठसंज्ञस्यहरेरनुभावः सनकादिशापेनदैत्यतांप्राप्ताभ्यांस्वपार्षदाभ्यांवाराहादिरूपेणयुद्धादिलक्षणः गुणाश्चब्र
ह्मण्यतादयः परमोदयाश्चमहर्धयः कथिताःतृतीयस्कंधादिषु ६ ७ ८ ९ १० यतोहेतोअंबुचरात्मनाकूर्मरूपेण ११ ५ ५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सुराणांसाधितासुधेत्युक्त्यायुद्धाद्यपिसूचितम् अतः पृच्छति किंचान्यदिति १२ १३ १४ नोत्तिष्ठेरन्नपुनर्जीवंतिस्मेत्यर्थः १५ दुर्वाससाहिकदाचिन्मार्गेगच्छंतमिं
द्रं दृष्ट्वास्वकंठस्थामालातस्मैदत्तातेनचश्रीमदेनानादृत्यऐरावतस्यकुंभयोर्निक्षिप्तासत्त्वगजोत्तमः पद्भ्यांतांमालांचूर्णीचकार ततःकुपितोदुर्वासास्तंशशापत्रि
भिर्लोकैः सहत्वंनिःश्रीकोभवेतितदेतदाह यदादुर्वाससः शापादिति इज्यादयःयागाद्याः १६ १७ १८ असुरान् अयथादेववैलक्षण्येनबलपुष्ट्यादियुक्तान्विलो
क्येत्यर्थः १९ हरिंशरणंगताः संतोयथापूर्वंसर्वंप्राप्स्यामइतिहर्षेणोत्फुल्लंविकसितंवदनंयस्य २० मनुष्यादयोजरायुजांडजोद्भिज्जस्वेदजाः यस्यावताराः पुरुषः
तस्यांशोब्रह्मातस्यकलाः मरीच्यादयः ताभिर्विसर्जिताः पुत्रपौत्रादिद्वाराजनिताः २१ ननुतर्हिसर्वेषसौसमः स्यात्किंतच्छरणाश्रयेणसत्यंयद्यपिएवंतथाऽप्य

यथाऽमृतंसुरैःप्राप्तंकिंचान्यदभवत्ततः एतद्भगवतःकर्मवदस्वपरमाद्भुतम् १२ त्वयासंकथ्यमानेनमहिम्नासात्वतांपतेः नातितृप्यति
मेचित्तंसुचिरंतापतापितम् १३ सूतउवाच संपृष्टोभगवानेवंद्वैपायनसुतोद्विजाः अभिनंद्यहरेर्वीर्यमभ्याचष्टुंप्रचक्रमे १४
श्रीशुकउवाच यदायुद्धेऽसुरैर्देवाबाध्यमानाःशितायुधैः गतासवोनिपतितानोत्तिष्ठेरन्स्मभूयशः १५ यदादुर्वाससःशापात्सेंद्रा
लोकास्त्रयोनृप निःश्रीकाश्चाभवंस्तत्रनेशुरिज्यादयःक्रियाः १६ निशाम्यैतत्सुरगणामहेंद्रवरुणादयः नाध्यगच्छन्स्वयंमंत्रैर्मंत्रयंतोवि
निश्चयम् १७ ततोब्रह्मसभांजग्मुर्मेरोर्मूर्धनिसर्वशः सर्वंविज्ञापयांचक्रुःप्रणताःपरमेष्ठिने १८ सविलोक्येंद्रवाय्वादीन्निःसत्वान्विग
तप्रभान् लोकानमंगलप्रायानसुरानयथाविभुः १९ समाहितेनमनसासंस्मरन्पुरुषंपरम् उवाचोत्फुल्लवदनोदेवान्सभगवान्परः २० अ
हंभवोयूयमथोसुरादयोमनुष्यतिर्यक्द्रुमघर्मजातयः यस्यावतारांशकलाविसर्जिताव्रजामसर्वेशरणंतमव्ययम् २१ नयस्यवध्योनचरक्ष
णीयोनोपेक्षणीयादरणीयपक्षः अथापिसर्गस्थितिसंयमार्थंधत्तेरजःसत्वतमांसिकाले २२ अयंचतस्यक्षितिपालनक्षणःसत्वंजुषाण
स्यभवायदेहिनाम् तस्माद्व्रजामःशरणंजगद्गुरुंस्वानांसनोधास्यतिशंसुरप्रियः २३ श्रीशुकउवाच इत्याभाष्यसुरान्वेधाः
सहदेवैररिंदम अजितस्यपदंसाक्षाज्जगामतमसःपरम् २४ तत्रादृष्टस्वरूपायश्रुतपूर्वायवैविभो स्तुतिमब्रूतदैवीभिर्गीर्भिस्त्ववहितेंद्रि
यः २५ ब्रह्मोवाच अविक्रियंसत्यमनंतमाद्यंगुहाशयंनिष्कलमप्रतर्क्यम् मनोऽग्रयानंवचसानिरुक्तंनमामहेदेववरंवरेण्यम् २६

स्मत्पक्षपातीभविष्यतीत्याशयेनाह नयस्येतिद्वाभ्याम् स्थितिपालनस्यक्षणः कालः अतःसुरप्रियः सन्स्वीयानांनःशंसुखंकरिष्यति २२ २३ यत्रक्षीराब्धौहरेर्वा
सस्तांदेवतमसः परंस्थानं यद्वालोकालोकात्परतोयत्तमस्ततःपरंस्थानंजगाम २४ दैवीभिः लोकेअप्रसिद्धाभिः वैदिकीभिर्गीर्भिः स्तुतिमकरोत् २५ देववरंत्वांनमा
महे देववरत्वांनमामेतिवा वरत्वेहेतुः सत्यम् कुतः अविक्रियं तत्कुतः अनंतंआद्यंच अनादिम् आद्यंतवंतोहिदृत्स्यादिविक्रियायुक्ताभवंति किंच गुहाशयंसर्वांतर
म् कुतःनिष्कलंनिरुपाधिम् तत्कुतः अप्रतर्क्यम् तत्कुतःमनोऽग्रयानंमनसोऽपिजविष्ठंमनःप्राप्येस्थानेततःप्रागेवविद्यमानत्वात् तथाचश्रुतिः अनेजदेकंमनसो
जवीयोनैनद्देवाआप्नुवन्पूर्वमर्शत् तद्धावतोऽन्यानत्येतितिष्ठदिति वचसाअनिरुक्तम् अविषयत्वात् यद्वाचानभ्युदितंयेनवागभ्युद्यतइतिश्रुतेः मनोवचसोर
गोचरत्वादप्रतर्क्यंयथेष्टंवासर्वेषांहेतुहेतुमद्भावः २६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

किंच प्राणादीनांविपश्चितंज्ञातारम् आत्माअहंकारोदेहोवानतुतद्व्यतिरिक्तंज्ञेयमस्तीत्याह अर्थोऽविषयः इंद्रियाणितद्ग्राहकाणितदुभयरूपेणाभासतइ
तितथातम् तथाऽप्यनिर्द्वंस्वप्नद्रष्टृवदज्ञानरहितम् कुतः अव्रणंअदेहम् अतएवअक्षरंखमिवव्यापिनंच सर्वत्रहेतुः यत्रयस्मिन्गृध्रपक्षौजीवमक्षपातिनोछा
यातपो अविद्याचतन्निवर्तिकाविद्याचनास्ति तंत्रियुगेषाविर्भवंतंशरणंव्रजाम २७ तदेवमविक्रियत्वादिभिः सर्वज्ञत्वादिभिश्च सत्यत्वंवरेण्यत्वंचोक्तम् सं
सारचक्राधारत्वेनापितदेवदर्शयन्नाह अजस्यजीवस्यचक्रंचक्रवदावर्तमानंदेहादिअजयामाययाप्रेर्यमाणम् यत् यः अक्षोयस्ययदधिष्ठानमाहुस्तमृतंसत्यं
प्रपद्येकथंभूतंचक्रम् मनोमयंमनःप्रधानंदशेंद्रियाणिपंचप्राणाश्चेत्येवंपंचदशआरायस्य आशुशीघ्रगम् त्रयोगुणानाभिरिवमध्येयस्य विद्युदिवचल
म् अष्टौप्रकृतयोनेमयइवावरणानियस्य २८ सर्वजीवनियंतृत्वादिनाचवरिष्ठत्वमाह यइति यउपसुपर्णंजीवसमीपेतन्नियंतृत्वेन आसांचकारआस्तेस्म
द्वासुपर्णासयुजासखायासमानंवृक्षंपरिषस्वजातेइतिश्रुतेः यद्वा भक्तरक्षार्थंगरुडस्योपरिउपविष्टइत्यर्थः तर्हिदेहस्थत्वात् भक्तरक्षणादिक्रियावेशात्जी

विपश्चितंप्राणमनोधियात्मनामर्थेंद्रियाभासमनिद्रमव्रणम् छायातपौयत्रनगृध्रपक्षौतमक्षरंखंत्रियुगंव्रजामहे २७ अजस्यचक्रंत्व
जयेर्यमाणंमनोमयंपंचदशारमाशु त्रिणाभिविद्युच्चलमष्टनेमि यदक्षमाहुस्तमृतंप्रपद्ये २८ यएकवर्णंतमसःपरंतदलोकमव्यक्तम
नंतपारम् आसांचकारोपसुपर्णमेनमुपासतेयोगरथेनधीराः २९ नयस्यकश्चातितितर्तिमायांययाजनोमुह्यतिवेदनार्थम् तंनिर्जि
तात्मात्मगुणंपरेशंनमामभूतेषुसमंचरंतम् ३० इमेवयंयत्प्रिययैवतन्वासत्वेनसृष्टाबहिरंतराविः गतिंनसूक्ष्मामृषयश्चविद्महेकु
तोऽसुराद्याइतरप्रधानाः ३१ पादौमहीयंस्वकृतैवयस्यचतुर्विधोयत्रहिभूतसर्गः सवैमहापूरुषआत्मतंत्रःप्रसीदतांब्रह्ममहाविभू
तिः ३२ अंभस्तुयद्रेतउदारवीर्यंसिध्यंतिजीवंत्युतवर्धमानाः लोकास्त्रयोऽथाखिललोकपालाःप्रसीदतांब्रह्ममहाविभूतिः ३३

वसाम्यंस्यात्त

त्राह एकवर्णंज्ञानैकस्वरूपम् तमसःप्रकृतेःपरम् अलोकमदृश्यम् अव्यक्तंनिर्विकल्पम् अनंतपारंकालतोदेशतश्चापरिच्छिन्नंतत् ब्रह्मैवयः अप्रच्युतस्वरूप
त्वात् नजीवसाम्यम् तयोरन्यःपिप्पलंस्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्योअभिचाकशीतीतिविशेषश्रवणादित्यर्थः अतएवयंधीराः योगेनरथेनप्राप्तिसाधनेनोपासतेभजंतेतं
नमामेत्युत्तरेणान्वयः २९ मायानियंतृत्वेनापिजीवसाम्यंपरिहरन्वरिष्ठत्वमाह यस्यमायांकश्चित् कश्चिदपिनातितितर्तिनातिक्रामति कथंभूताम् जनोयया
मुह्यति अर्थमात्मस्वरूपंननुवेद निर्जितआत्माआत्मशक्तिर्माया तद्गुणाश्चयेनतम् ३० अर्थंनवेदेतियदुक्तंतत्प्रपंचयन्नाह इमेवयंदेवाऋषयश्चयस्यप्रियया
तन्वासत्वेनैवसृष्टाअपिबहिरंतश्चसत्ताप्रकाशाभ्यामाविः प्रकटमपिसूक्ष्मांगतिंनिरुपाधिस्वरूपंनविद्मः इतरप्रधानाःरजस्तमोमयाःकुतोविदुः तंनमामेतिपू
र्वेणान्वयः ३१ इदानींविराजरूपेणास्तुवन्प्रार्थयते पादौमहीतिद्वादशभिः यत्रमह्यांजरायुजादिभूतसर्गः सामहीयस्यपादौसनःप्रसीदतु आत्मतंत्रः पादादि
मत्त्वेऽपिनतत्परतंत्रः कुतः ब्रह्मअप्रच्युतरूपः नकुतःमहतीविभूतिरैश्वर्यंयस्यसः ३२ उदारंवीर्यंशक्तिर्यस्यतदंभोयस्यरेतःसनःप्रसीदतु उदारवीर्यतामाह
यतोंऽभसोलोकादयःसिध्यंतिजायंते ३३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यः सोमो देवानामंधः अन्नम् अत एव बलमायुश्च नगानां वृक्षाणाम् प्रकर्षेण जनयति वर्धयतीति प्रजनः तं यस्य मनः समामनंति सन्नः प्रसीदतु ३४ अग्निर्यस्य मुखं जातः कथंभूतः जातवेदो धनं यस्मात् क्रियाकांडं तत्प्रतिपाद्यं कर्म तन्निमित्तं जन्म यस्य अंतः समुद्रे उदरमध्ये स्वधातून् पाकार्हानेवान्नादीन् अनुपचन् प्रसिद्धः समुद्रेपि वाडवरूपेण उदकान्येवानुपचन्नग्निः ३५ एष तरणिर्यस्य चक्षुरासीत् कथंभूतः देवयानम् अर्चिरादिमार्गदेवतात्रयीमयः सैषा त्रय्येव विद्या तपतीति श्रुतेः ब्रह्मणो धिष्ण्यमुपासनास्थानम् य एषोंतरादित्ये हिरण्मयः पुरुष इति श्रुतेः मुक्तेर्द्वारं देवयानत्वात् अमृतं च पुण्यलोकत्वात् मृत्युश्च कालात्मकत्वात् एवंभूतस्तरणिर्यस्य चक्षुः स प्रसीदतु ३६ एवंभूतो वायुश्चराचराणां सह आदिधर्मवान्प्राणः यं प्राणं वयं बुध्याद्यधिष्ठातारो देवाः संम्राजं भृत्या इव अन्वास्म

सोमं मनो यस्य समामनंति दिवौकसां वै बलमंध आयुः ईशो नगानां प्रजनः प्रजानां प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ३४ अग्निर्मुखं यस्य तु जातवेदा जातः क्रियाकांडनिमित्तजन्मा अंतःसमुद्रेनुपचन्स्वधातून्प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ३५ यच्चक्षुरासीत्तरणिर्देवयानं त्रयीमयो ब्रह्मण एष धिष्ण्यम् द्वारं च मुक्तेरमृतं च मृत्युः प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ३६ प्राणादभूद्यस्य चराचराणां प्राणः सहो बलमोजश्च वायुः अन्वास्म सम्राजमिवानुगा वयं प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ३७ श्रोत्राद्दिशो यस्य हृदश्च खानि प्रजज्ञिरे खं पुरुषस्य नाभ्याः प्राणेंद्रियात्मासुशरीरकेतं प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ३८ बलान्महेंद्रस्त्रिदशाः प्रसादान्मन्योर्गिरीशो धिषणाद्विरिंचः खेभ्यश्च छंदांस्यृषयो मेंद्रतः कः प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ३९ श्रीर्वक्षसः पितरश्छाययासन् धर्मः स्तनादितरः पृष्ठतोऽभूत् द्यौर्यस्य शीर्ष्णोऽप्सरसो विहारात्प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ४० विप्रो मुखं ब्रह्म च यस्य गुह्यं राजन्य आसीद्भुजयोर्बलं च ऊर्वोर्विडोजोंऽघ्रिरवेदशूद्रौ प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ४१ लोभोधरात्प्रीतिरुपर्यभूद्द्युतिर्नस्तः पशव्यः स्पर्शेन कामः भ्रुवोर्यमः पक्ष्मभवस्तु कालः प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ४२ द्रव्यं वयः कर्म गुणान्विशेषं यद्योगमायाविहितान्वदंति यद्दुर्विभाव्यं प्रबुधापबाधं प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ४३ नमोस्तु तस्मा उपशांतशक्तये स्वाराज्यलाभप्रतिपूरितात्मने गुणेषु मायारचितेषु वृत्तिभिर्नसज्जमानाय नभस्वदूतये ४४ स त्वं नो दर्शयात्मानमस्मत्करणगोचरम् प्रपन्नानां दिदृक्षूणां सस्मितं ते मुखांबुजम् ४५

अनुसृत्य स्थिताः एवंभूतो वायुर्यस्य प्राणादभूत्सः ३७ खानि देहगतानि छिद्राणि प्राणः पंच आत्मा मनश्च असवो नागकूर्मादयः शरीरं च तेषां केतमाश्रयभूतं खं यस्य पुरुषस्य नाभ्याः प्रजज्ञे सः ३८ यस्य बलान्महेंद्रो जज्ञे छंदांसि ऋषयश्च खेभ्यः कः प्रजापतिः ३९ इतरः अधर्मः ४० विट् वैश्यः ओजः नैपुण्यं तस्य वृत्तिः अंघ्रिः अंघ्रिजो इत्यर्थः अवेदः शूद्रो अवेदो वेदव्यतिरिक्ताः शुश्रूषा तद्वृत्तिमान् शूद्रश्च पाठांतरं स्फुगमम् ४१ उपरि उत्तरोष्ठात् नस्तः नासिकातः द्युतिः कांतिः पशव्यः पशूनां हितः कामः स्पर्शेनाभूत् ४२ द्रव्यं भूतानि वयः कालम् विशेषं लौकिकप्रपंचम् यद्यस्माद्दुर्विभाव्यं कुतः प्रबुधापबाधं विद्वद्भिरपोह्यमानम् पाठांतरे प्रबुधानां मायेत्यवबोधो यस्मिन्नित्यर्थः ४३ तदेवं सप्रपंचमुपवर्ण्य निष्प्रपंचमनुवर्णयन् प्रणमंति नमोस्त्विति वृत्तिभिर्दर्शनादिभिः नभस्वान् वायुः तस्येव ऊतिः लीला यस्य तस्मै ४४ सस्मितं मुखांबुजं दिदृक्षूणां नोऽस्मच्चक्षुरादिकरणगोचरं यथा भवत्येवं चात्मानं दर्शय ४५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

भक्तेच्छाऽनुवर्तित्वं च तव बहुशो दृष्टमेवेत्याह तैस्तैरिति यन्नो दुर्विषहमशक्यं कर्म तद्भगवान् स्वयमेव करोति हि ४६ न च बहिर्मुखानामिव त्वद्भक्तानामस्माकं त्वय्यर्पि
तानि पूर्वपुण्यानि विपरीतफलानि भवितुमर्हन्तीत्याह क्लेशो भूरिर्येषु अल्पं सारं फलं येषु यद्वा विफलान्येव सकामानां कर्माणि तत्वार्पितं तु न तथेति ४७ तत्राविफल्यमुप
पादयति अवमः अल्पोऽपि कर्मकल्पः कर्माभासोऽपीश्वरार्पितश्चेद्धि फलायासाय न कल्पते हि यस्मात्स एष ईश्वरः पुरुषस्यात्मा अत एव दयितो हितश्च न ह्यात्म
नि दयिते हिते चार्पितं निष्फलं स्यात् ४८ अनन्तफलत्वमाह यथा हि मूलावसेचनं स्कंधानां शाखानां च भवति ४९ एवं सत्यपि त्वदर्पितकर्मणां त्वद्भक्तानामस्माकं य
न्निमित्तमिदं दुःखमिति त्वमेव वेत्सीत्याशयेनाह नम इति दुर्वितर्क्याण्यात्मकर्माणि स्वभावचेष्टितानि यस्य तस्मै ५० इत्यष्टमे टीकायां पंचमोऽध्यायः ५ षष्ठे पुन
स्तुतिर्विष्णावाविर्भूते स्तुरैः कृता तन्मंत्रेणासुरैः साकममृतार्थमहोद्यमः १ सहस्रार्काणामुदये द्युतिरिव द्युतिर्यस्य १ महसा तेजसा प्रतिहतानीक्षणानि चक्षूंषि ये

तैस्तैः स्वेच्छाधृतै रूपैः काले काले स्वयं विभो कर्म दुर्विषहं यन्नो भगवांस्तत्करोति हि ४६ क्लेशभूर्यल्पसाराणि कर्माणि विफलानि च देहिनां विष
यार्तानां न तथैवार्पितं त्वयि ४७ नावमः कर्मकल्पोऽपि विफलायेश्वरार्पितः कल्पते पुरुषस्यैष स ह्यात्मा दयितो हितः ४८ यथा हि स्कंधशाखानां
तरोर्मूलावसेचनम् एवमाराधनं विष्णोः सर्वेषामात्मनश्च हि ४९ नमस्तुभ्यमनंताय दुर्वितर्क्यात्मकर्मणे निर्गुणाय गुणेशाय सत्वस्थाय च सां
प्रतम् ५० इति श्रीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कंधे अमृतमंथने पंचमोऽध्यायः ५ श्रीशुक उवाच एवं स्तुतः सुरगणैर्भग-
वान् हरिरीश्वरः तेषामाविरभूद्राजन् सहस्रार्कोदयद्युतिः १ तेनैव महसा सर्वे देवाः प्रतिहतेक्षणाः नापश्यन् खं दिशः क्षोणीमात्मानं च कु
तो विभुम् २ विरंचो भगवान् दृष्ट्वा सह शर्वेण तां तनुम् स्वच्छां मरकतश्यामां कंजगर्भारुणेक्षणाम् ३ तप्तहेमावदातेन लसत्कौशेयवास
सा प्रसन्नचारुसर्वांगीं सुमुखीं सुंदरभ्रुवम् ४ महामणिकिरीटेन केयूराभ्यां च भूषिताम् कर्णाभरणनिर्भातकपोलश्रीमुखांबुजाम् ५
कांचीकलापवलयहारनूपुरशोभिताम् कौस्तुभाभरणां लक्ष्मीं बिभ्रतीं वनमालिनीम् ६ सुदर्शनादिभिः स्वास्त्रैर्मूर्तिमद्भिरुपासिताम्
तुष्टाव देवप्रवरः सशर्वः पुरुषं परम् सर्वामरगणैः साकं सर्वांगैरवनिं गतैः ७ ब्रह्मोवाच अजातजन्मस्थितिसंयमायागुणाय निर्वाण
सुखार्णवाय अणोरणिम्नेऽपरिगण्यधाम्ने महानुभावाय नमो नमस्ते ८ षाम् २ तामाविर्भूतां तनुं विरंचो दृष्ट्वा तुष्टावेति पंचमेनान्वयः कंजगर्भवदरु

णे ईक्षणे यस्याः ३ तप्तहेमवदवदातेन पीतेन लसता कौशेयवाससा युक्तां प्रसन्नानि चारूणि सर्वाण्यंगानि यस्याः शोभनं मुखं यस्याः सुंदरे भ्रुवौ यस्याः ३
महांतो मणयो यस्मिन् तेन किरीटेन कर्णाभरणे कुंडले ताभ्यां निर्भातौ यौ कपोलौ ताभ्यां श्रीर्मुखांबुजे यस्याः ५ कौस्तुभ आभरणं कंठे यस्याः लक्ष्मीं वक्षसि बिभ्र
तीम् ६ देवप्रवरो ब्रह्मा सर्वांगैरवनिं गतैः साष्टांगप्रणतैः अनाविराविरासेयं ना भूताऽभूदिति ब्रुवन् ब्रह्माऽभिप्रैति नित्यत्वविभुत्वे भगवत्तनोः ७ श्रीमूर्तेरयमावि
र्भाव एव न त्वस्मदादिवज्जन्मादिस्तवास्तीत्याह न जाताजन्मादयो यस्य कुतः अगुणाय अतः निर्वाणसुखस्यार्णवाय अपारमोक्षसुखरूपायेत्यर्थः तथा
पि अणोरप्यणिम्ने अतिसूक्ष्माय दुर्ज्ञेयत्वात् वस्तुतस्तु अपरिगण्यमियत्तातीतं धाम मूर्तिर्यस्य तस्मै न चैतदसंभावितम् यतः महानचिंत्योऽनुभावो यस्य तस्मै ८

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तन्मूर्तेः सनातनत्वमपरिमेयत्वंचोपपादयति रूपमिति हेपुरुषर्षभ हेधातः एतत्तवरूपंवैदिकेनतांत्रिकेणच योगेनोपायेनश्रेयोर्थिभिः सदाइज्यंपूज्यमतोनं
दमिदानीमपूर्वंजातमितिभावः ननुयूयंदेवाः पूज्यत्वेनप्रसिद्धाःसत्यम् सर्वेपिअत्रैवांतर्भूताइत्याह उअहोहस्फुटम् अमुष्मिंस्त्वयिनोऽस्मांस्त्रीनल्लोकां
श्चसहपश्यामि तत्रहेतुः विश्वंमूर्तौयस्य अतस्तवे तद्रूपंपरिच्छिन्नमपिनभवतीत्यर्थः ९ विश्वमूर्तित्वमेवाह त्वयीति घटस्यमृत्तिकायथा आदिरंतश्च
मध्यंच तथात्वमस्यजगतः तत्रहेतुः परस्मात् प्रधानादपिपरः १० मृत्तिकादृष्टांतेनपरिणामंप्राप्तंवारयति त्वमिति स्वयास्वाधीनयाअतएवगुणानांव्यवायेप
रिणामेऽप्यगुणमेवत्वांयुक्ताः पश्यंति मनीषिणोविवेकिनः विपश्चितः शास्त्रज्ञाः ११ एतदेवसदृष्टांतमाह यथाऽग्निंकाष्ठेमथनेन अमृतमाज्यंगोषुदोहनादि
नाभुविअन्नंव्रीह्यादिकर्षणादिना अंबुचखननेनउद्यमनेपुरुषकारेवाणिज्यादिनावृत्तिंजीविकाम् यद्वा अंबुनःउद्यमनेघटीयंत्रादिनोद्धरणेयोगैरुपायै

रूपंतवैतत्पुरुषर्षभेज्यंश्रेयोऽर्थिभिर्वैदिकतांत्रिकेण योगेनधातःसहनस्त्रिलोकान्पश्याम्यमुष्मिन्नुहविश्वमूर्तौ ९ त्वय्यग्रआसीत्त्वयि
मध्यआसीत्त्वय्यंतआसीदिदमात्मतंत्रे त्वमादिरंतोजगतोऽस्यमध्यंघटस्यमृत्स्नेवपरः परस्मात् १० त्वंमाययात्माश्रययास्वयेदंनिर्मा
यविश्वंतदनुप्रविष्टः पश्यंतियुक्तामनसामनीषिणोगुणव्यवायेऽप्यगुणंविपश्चितः ११ यथाऽग्निमेधस्यमृतंचगोषुभुव्यन्नमंबूद्यमनेच
वृत्तिम् योगैर्मनुष्याअधियंतिहित्वांगुणेषुबुध्याकवयोवदंति १२ तंत्वांवयंनाथसमुज्जिहानंसरोजनाभातिचिरेप्सितार्थम् दृष्ट्वागतानिर्वृति
मद्यसर्वेगजादवार्ताइवगांगमंभः १३ सत्वंविधत्स्वाखिललोकपालावयंयदर्थास्तवपादमूलम् समागतास्तेबहिरंतरात्मन्किंवान्यविज्ञा
प्यमशेषसाक्षिणः १४ अहंगिरित्रश्चसुरादयोयेदक्षादयोऽग्नेरिवकेतवस्ते किंवाविदामेशपृथग्विभाताविधत्स्वशंनोद्विजदेवमंत्रम्
१५ श्रीशुकउवाच एवंविरिंच्यादिभिरीडितस्तद्विज्ञायतेषांहृदयंयथैव जगादजीमूतगभीरयागिराबद्धांजलीन्संवृतसर्वका
रकान् १६ एकएवेश्वरस्तस्मिन्सुरकार्येसुरेश्वरः विहर्तुकामस्तानाहसमुद्रोन्मथनादिभिः १७ श्रीभगवानुवाच हंतब्रह्म
न्नहोशंभोहेदेवाममभाषितम् शृणुतावहिताःसर्वेश्रेयोवःस्याद्यथासुराः १८ यातदानवदैतेयैस्तावत्संधिर्विधीयताम् कालेनानुग्र
हीतैस्तैर्यावद्वोभवआत्मनः १९

र्मनुष्याअधियंतिप्राप्नुवंति तथाकवयस्त्वांबुध्यागुणेष्वधियंतिवदंतिच १२ हेनाथसरोजनाभ अतिचिरादी-
प्सितमर्थंयोगैकप्राप्यंत्वांसम्यगुज्जिहानमाविर्भवंतंप्रत्यक्षतोदृष्ट्वाद्यवयंनिर्वृतिंगताः दवार्त्तादावाग्निपीडिताः १३ यद्विधेयंतत्कथयेतिचेत्तत्राह हेअंतरा
त्मन् अशेषसाक्षिणस्तेबहिः किंवान्यैर्विज्ञाप्यमस्ति १४ यूयमेवकिंचित्कुरुतेतिचेत्तत्राह अहमिति अग्नेःकेतवोविस्फुलिंगाइवतेत्वत्तोवयंपृथग्विभाताःसंतः
आत्मनःशंश्रेयः किंवाविद्मः अतस्त्वमेवद्विजानांदेवानांचमंत्रंविधत्स्वइदंकुरुतेत्युपायमुपदिशेत्यर्थः १५ हृदयंमंत्रः उपदेष्टव्यइत्यभिप्रेतंयथैवतथैवविज्ञा-
यजगाद संवृतानिनियमितानिसर्वाणिकारकाणींद्रियाणियैस्तान् १६ ईश्वरस्यापितथैवाभिप्रेतमित्याह एकएवेश्वरःसमर्थोऽपि १७ हेसुराः हेदेवाअ
न्येचगंधर्वादयःवःआत्मनोयावद्वोवृद्धिर्भवति १९

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अर्थस्यप्रयोजनस्यपदवींसिद्धिंप्राप्तेः पश्चादहिमूषकवत् वध्यघातकभावेनवर्तितव्यमितिशेषः यद्वा पेटिकायांनिरुद्धोऽहिर्यथानिर्गमद्वारविधानार्थंप्रथमंमूषके
णसंधिंविधत्ते पश्चात्तमेवकदाचिद्भक्षयति तथाअर्थमार्गप्रवृत्तेःप्रथमंसंधेयाइत्यर्थः २० ततस्तैःसहयत्कार्यंतदाह अमृतोत्पादनइति यस्यअमृतस्यपीतस्यसतःअ
मरोभवेत् मृत्युग्रस्तोऽपि २१ नेत्रंरज्जुम् २२ अतंद्रिताःसंयत्ताः निर्मथध्वमिति ननुतर्हितेऽप्यमृतपानेनामराःस्युस्तत्राह क्लेशभाजइति २३ बलिभिःसहकारिभिः

अरयोऽपिहिसंधेयाःसतिकार्यार्थगौरवे अहिमूषकवद्देवाअर्थस्यपदवींगतैः २० अमृतोत्पादनेयत्नःक्रियतामविलंबितम् यस्यपीतस्य
वैजंतुर्मृत्युग्रस्तोऽमरोभवेत् २१ क्षिप्त्वाक्षीरोदधौसर्वावीरुत्तृणलतौषधीः मंथानंमंदरंकृत्वानेत्रंकृत्वातुवासुकिम् २२ सहायेनमयादेवा
निर्मथध्वमतंद्रिताः क्लेशभाजोभविष्यंतिदैत्यायूयंफलग्रहाः २३ यूयंतदनुमोदध्वंयदिच्छंत्यसुराःसुराः नसंरंभेणसिध्यंतिसर्वेऽ
र्थाःसांत्वयायथा २४ नभेतव्यंकालकूटाद्विषाज्जलधिसंभवात् लोभःकार्योनवोजातुरोषःकामस्तुवस्तुषु २५ श्रीशुकउवाच
इतिदेवान्समादिश्यभगवान्पुरुषोत्तमः तेषामंतर्दधेराजन्स्वच्छंदगतिरीश्वरः २६ अथतस्मैभगवतेनमस्कृत्यपितामहः भवश्चजग्मतुःस्वं
स्वंधामोपेयुर्बलिंसुराः २७ दृष्ट्वारीनप्यसंयत्तान्जातक्षोभान्स्वनायकान् न्यषेधद्दैत्यराट्श्लोक्यःसंधिविग्रहकालवित् २८ तेवैरोचनिमा
सीनंगुप्तंचासुरयूथपैः श्रियापरमयाजुष्टंजिताशेषमुपागमन् २९ महेंद्रःश्लक्ष्णयावाचासांत्वयित्वामहामतिः अभ्यभाषततत्सर्वंशिक्षितं
पुरुषोत्तमात् ३० तदरोचतदैत्यस्यतत्रान्येयेऽसुराधिपाः शंबरोऽरिष्टनेमिश्चयेचत्रिपुरवासिनः ३१ ततोदेवासुराःकृत्वासंविदंकृतसौहृ
दाः उद्यमंपरमंचक्रुरमृतार्थेपरंतप ३२ ततस्तेमंदरगिरिमोजसोत्पाट्यदुर्मदाः नदंतउदधिंनिन्युःशक्ताःपरिघबाहवः ३३ दूरभारोद्वहश्रां
ताःशक्रवैरोचनादयः अपारयंतस्तंवोढुंविवशाविजहुःपथि ३४ निपतन्सगिरिस्तत्रबहूनमरदानवान् चूर्णयामासमहताभारेणकनका
चलः ३५ तांस्तथाभग्नमनसोभग्नबाहूरुकंधरान् विज्ञायभगवांस्तत्रबभूवगरुडध्वजः ३६ गिरिपातविनिष्पिष्टान्विलोक्यामरदान
वान् ईक्षयाजीवयामासनिर्जरान्निर्व्रणान्यथा ३७ गिरिंचारोप्यगरुडेहस्तेनैकेनलीलया आरुह्यप्रययावब्धिंसुरासुरगणैर्वृतः ३८ अ
वरोप्यगिरिंस्कंधात्सुपर्णःपततांवरः ययौजलांतउत्सृज्यहरिणासविसर्जितः ३९ इतिश्रीभा० अष्ट० अमृतमंथनेमंदराचलानयनंनामष
ष्ठोध्यायः ६

साध्याअर्थास्तदनुसरणंविनानसिध्यंतीतिकृत्वासामादिकमुपदिशति यूयमितिद्वाभ्याम् हेसुराः संरंभेणसंभ्रमेण सांत्वयासाम्नामार्गेणयथासिध्यं
ति २४ वस्तुषुमथनाद्भुतसन्नेषु २५ २६ सुरास्तुबलिमुपेयुःउपजग्मुः संयत्तानपिदृष्ट्वाश्लोक्यःकीर्त्यर्हः २८ वैरोचनिंबलिम् जितमशेषंत्रैलोक्यंयेनतम् २९ तत्सर्वम
मृतोन्मथनादि ३० तत्रयेअन्येचासुराधिपाः पौलोमकालेयादयः शंबरादयश्चतेभ्यश्चारोचत ३१ संविदम् संयमम् ३२ परिघाइवबाहवोयेषाम् ३३ ३४ ३५ ३६
३७ ३८ विसर्जितः प्रस्थापितः सुपर्णेनतत्र स्थितेवासुकेरागमनायोगादितिभावः ३९ इत्यष्टमस्कंधटीकायांषष्ठोऽध्यायः ६ ६ ६ ६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ससमेमथनोद्भूतविषभीत्याऽखिलैर्जनैः स्तुतः सन्कृपयारुद्रः पपौविषमितीर्यते १ फलभागेनतवाप्यमृतेभागोभविष्यतीति आमंत्र्यसंमंत्र्य वासुकिंनेत्रंगिरौ परिवीयसंवेष्ट्य अब्धिंमथितुमारेभिरे वासुकेर्मुखंतीव्रंदैत्यान्ग्राहयितुमेवपूर्वंहरिः पुरस्तान्मुखेजगृहे ततोऽभवन्मुखंजगृहुः १ २ ३ ४ कृतोधारणेस्थानविभागोयैः ५ ६ दैवेनहेतुनास्वपौरुषेनष्टेसति ७ विघ्नेशस्यविधिंतेनरचितंविघ्नम् अवितथःसत्योऽभिसंधिःसंकल्पोयस्य ८ लक्षयोजनःप्रस्तारःविस्तारोऽस्यास्तीतितथातेनपृष्ठेन ९ तस्यगिरेःआवर्तनंभ्रमणमंगकंडूयनंमेने १० आसुरेणअसुराकारेणदैवेनदेवाकारेणरूपेणाविशत् ११ १२ आत्मनिदेव

श्रीशुकउवाच तेनागराजमामंत्र्य फलभागेनवासुकिम् परिवीयगिरौतस्मिन्नेत्रमब्धिंमुदान्विताः १ आरेभिरेसुसंयत्ताअमृतार्थंकुरूद्वह हरिःपुरस्ताज्जगृहेपूर्वंदेवास्ततोभवन् २ तन्नैच्छन्दैत्यपतयोमहापुरुषचेष्टितम् नगृण्हीमोवयंपुच्छमहेरंगममंगलम् ३ स्वाध्यायश्रुतसंपन्नाःप्रख्याताजन्मकर्मभिः इतितूष्णींस्थितान्दैत्यान्विलोक्यपुरुषोत्तमः ४ स्मयमानोविसृज्याग्रंपुच्छंजग्राहसामरः कृतस्थानविभागास्तएवंकश्यपनंदनाः ५ ममंथुःपरमायत्ताअमृतार्थंपयोनिधिम् मथ्यमानेऽर्णवेसोद्रिरनाधारोह्यपोविशत् ६ ध्रियमाणोऽपिबलिभिर्गौरवात्पांडुनंदन तेसुनिर्विण्णमनसःपरिम्लानमुखश्रियः आसन्स्वपौरुषेनष्टेदैवेनातिबलीयसा ७ विलोक्यविघ्नेशविधिंतदेश्वरोदुरंतवीर्योऽवितथाभिसंधिः कृत्वावपुःकाच्छपमद्भुतंमहत्प्रविश्यतोयंगिरिमुज्जहार ८ तमुत्थितंवीक्ष्यकुलाचलंपुनःसमुत्थितानिर्मथितुंसुरासुराः दधारपृष्ठेनसलक्षयोजनप्रस्तारिणाद्वीपइवापरोमहान् ९ सुरासुरेंद्रैर्भुजवीर्यवेपितंपरिभ्रमंतंगिरिमंगपृष्ठतः बिभ्रत्तदावर्तनमादिकच्छपोमेनेऽगकंडूयनमप्रमेयः १० तथाऽसुरानाविशदासुरेणरूपेणतेषांबलवीर्यमीरयन् उद्दीपयन्देवगणांश्चविष्णुर्दैवेननागेंद्रमबोधरूपतः ११ उपर्यगेंद्रंगिरिराडिवान्यआक्रम्यहस्तेनसहस्रबाहुः तस्थौदिविब्रह्मभवेंद्रमुख्यैरभिष्टुवद्भिःसुमनोऽभिवृष्टः १२ उपर्यधश्चात्मनिगोत्रनेत्रयोःपरेणतेप्राविशतासमेधिताः ममंथुरब्धिंतरसामदोत्कटामहाद्रिणाक्षोभितनक्रचक्रम् १३ अहींद्रसाहस्रकठोरदृङ्मुखश्वासाग्निधूमाहतवर्चसोऽसुराः पौलोमकालेयबलील्वलादयोदवाग्निदग्धाःसरलाइवाभवन् १४ देवांश्चतच्छ्वासशिखाहतप्रभान्धूम्रांबरस्रग्वरकंचुकाननान् समभ्यवर्षन्भगवद्वशाघनावबुःसमुद्रोर्म्युपगूढवायवः १५ मथ्यमानेतथासिंधौदेवासुरवरूथपैः यदासुधानजायेतनिर्ममंथाजितःस्वयम् १६

दैत्यमध्येगोत्रेदार्ढ्यरूपेणनेत्रेअभेद्यावबोधरूपेणपरेणहरिणाक्षोभितंनक्राणांचक्रंसमूहोयस्मिन् १३ दृशश्चमुखानिचश्वासाश्चअहींद्रस्यसाहस्रमपरिमिताःकठोरायेदृगादयः तेभ्योनिर्गताभ्यामग्निधूमाभ्यामाहतंवर्चोयेषांते सरलाद्रुमविशेषाः १४ देवांस्तुभगवद्वशाघनाः समभ्यवर्षन् समुद्रोर्मिभिःउपगूढावायवश्चशीतलावबुः वांतिस्म कथंभूतान् तस्याहींद्रस्यश्वासशिखाग्निभिर्हताप्रभायेषाम् धूम्राण्यंबरादीनियेषाम् १५ १६ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

धृतोऽद्रिर्येनसधृताद्रिः भगवान् परमपुरुषोऽनंतरमशोभतेत्यन्वयः कथंभूतः कनकपरिधिः पीतवासाः कर्णयोर्विद्योतमानाविद्युत्कुंडललक्षणायस्य तथामू-
र्ध्निभ्राजंतोविलुलिताः कचायस्यसतथा जैत्रैर्जिष्णुभिर्दोर्दंदशूकंसर्पम् प्रतिगिरिः प्रतिद्वंद्वीपर्वतः १७ हालाहलमित्याख्यानामयस्य संभ्रांतामीनाउद्गतामकरा-
दयश्चयस्मिन् तस्मात् तिम्यादिभिराकुलाच्चेतितद्विषमप्रति अप्रतिमंप्रतिक्रियाशून्यमितिवा १८ कुतःउग्रोवेगोयस्यतदेवाह दिशिदिशीति यद्वा उग्रावे
गारोमांचस्वेदादयोयस्मात् अतएवासह्यंविलोक्यभीताः अन्येनकेनाप्यरक्ष्यमाणाः सदाशिवंशरणंदुद्रुवुः जग्मुः १९ त्रिलोक्याउद्भवायदेव्यासह अद्रौकै
लासेआसीनं तथापिमुनीनामभिमतंतेषामेवापवर्गायतपोजुषाणम् २० २१ निर्गुणंसगुणंचैवशिवंहरिपराक्रमैः स्तुवंतस्ते प्रजेशामानामन्त्रयंतोतरंतयोः २२
२२ नन्वेवंभूतोविष्णुरितिप्रसिद्धंतत्राहुः गुणमय्येति अस्यजगतोयदासर्गादीन्धत्सेतदाहेभूमन्स्वदृक्स्वतः सिद्धज्ञानःत्वंब्रह्मादिसंज्ञांधत्से २३ तत्रहेतुः

मेघश्यामःकनकपरिधिः कर्णविद्योतविद्युन्मूर्ध्निभ्राजद्विलुलितकचःस्रग्धरोरक्तनेत्रः जैत्रैर्दोर्भिर्जगदभयदैर्दंदशूकंगृहीत्वामथ्नन्मथ्ना
प्रतिगिरिरिवाशोभताथोधृताद्रिः १७ निर्मथ्यमानादुदधेरभूद्विषंमहोल्बणंहालहलाह्वमग्रतः संभ्रांतमीनोन्मकरादिकच्छपात्तिमि
द्विपग्राहतिमिंगिलाकुलात् १८ तदुग्रवेगंदिशिदिश्युपर्यधोविसर्पदुत्सर्पदसह्यमप्रतिम् भीताःप्रजादुद्रुवुरंगसेश्वराअरक्ष्यमाणाःश
रणंसदाशिवम् १९ विलोक्यतंदेववरंत्रिलोक्याभवायदेव्याऽभिमतंमुनीनाम् आसीनमद्रावपवर्गहेतोस्तपोजुषाणंस्तुतिभिःप्रणेमुः २०
प्रजापतयऊचुः देवदेवमहादेवभूतात्मन्भूतभावन त्राहिनःशरणापन्नांस्त्रैलोक्यदहनाद्विषात् २१ त्वमेकःसर्वजगतईश्वरोबंधमो
क्षयोः तंत्वामर्चंतिकुशलाःप्रपन्नार्तिहरंगुरुम् २२ गुणमय्यास्वशक्त्याऽस्यसर्गस्थित्यप्ययान्विभो धत्सेयदास्वदृग्भूमन्ब्रह्मविष्णुशिवा
भिधाम् २३ त्वंब्रह्मपरमंगुह्यंसदसद्भावभावनः नानाशक्तिभिराभातस्त्वमात्माजगदीश्वरः २४ त्वंशब्दयोनिर्जगदादिरात्माप्राणेंद्रिय
द्रव्यगुणःस्वभावः कालःक्रतुःसत्यमृतंचधर्मस्त्वय्यक्षरंयत्त्रिवृदामनंति २५ अग्निर्मुखंतेऽखिलदेवतात्माक्षितिंविदुर्लोकभवांघ्रिपंक
जम् कालंगतिंतेऽखिलदेवतात्मनोदिशश्चकर्णौरसनंजलेशम् २६ नाभिर्नभस्तेश्वसनंनभस्वान्सूर्यश्चचक्षूंषिजलंस्मरेतः परावरात्माश्र
यणंतवात्मासोमोमनोद्यौर्भगवन्शिरस्ते २७

त्वंब्रह्मेति सदसतोभावान्देवतिर्यगादिरूपान्भावयतीति सृज्यंतुत्वद्व्यतिरिक्तंनास्तीत्याहुः आत्मैव
त्वंनानाशक्तिभिर्जगद्रूपेणाभातः तस्मादीश्वरः २४ स्वतःसिद्धज्ञानत्वमुपपादयंतः जगदात्मनाआभानप्रकारमाहुः त्वंशब्दस्यवेदस्ययोनिः अतःस्वतः
सिद्धज्ञानः त्वंजगदादिर्महत्तत्वम् आत्माचअहंकारः कथंभूतः प्राणेंद्रियद्रव्याणांकारणभूतागुणायस्यराजसादित्रिविधइत्यर्थः स्वभावादपश्चत्वमेवक्र
तुः संकल्पः सत्यमृतंचेतियोधर्मःसत्वंमहदादिस्वरूपत्वेहेतुः त्रिवृत्त्रिगुणात्मकंयदक्षरंप्रधानंत्वयितत्दाश्रयंतदामनंति यद्वाएवंभूतेत्वयित्रिवृदक्षरंप्रणवंप्र
काशकमाहुरित्यर्थः २५ अखिलदेवतात्माअग्निःसर्वादेवताइतिश्रुतेः सोऽग्निस्तेमुखं हेलोकभव द्वितीयांतेषुविदुरित्यस्यसंबंधः २६ परेअवरेचयेआत्मानो-
जीवास्तेषामाश्रयःतवात्माऽहंकारः २७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्रयीमयात्मन्वेदत्रयमूर्ते २८ पंचोपनिषदः तत्पुरुषाघोरसद्योजातवामदेवेशानरूपामंत्रा येर्मुखैरष्टोत्तरत्रिंशन्मंत्राणांवर्गः तेषामेवमंत्राणांपदच्छेदेनाष्टोत्तरत्रिंश त्कलात्मकामंत्राइत्यर्थः अवस्थितिः उपरतावस्था २९ अधर्मस्योर्मिषुदंभलोभादिषुयैरूर्मिभिर्विसर्गः संहारः यद्वा यैःसत्वादिभिर्विविधः सर्गः तानिनेत्रत्रय म् हेदेवछंदोमयः सतवेक्षाईक्षणं साक्षान्मनुरितिपाठेमनुरितिवेदः तदेवाह छंदोमयइति ३० हेगिरित्रतेपरंज्योतिरखिलानांलोकपालादीनांगम्यंनभवति कुतः यत्ररजआदिनास्तिकिंतत् ज्योतिः यन्निरस्तभेदंब्रह्म ३१ कामश्चअध्वरश्चदक्षयज्ञः त्रिपुरादयश्चये अनेकभूतद्रुहस्तान् क्षपयतः संहरतस्तेतत्कर्मस्तत येनभवति अत्यल्पमेतदित्यर्थः गरभक्षणस्याप्यवश्यंभावित्वेनसिद्धवन्निर्देशः स्तुतयेअलंनभवतीत्यत्रहेतुः यतस्तुभवान्स्वनेत्रवन्हिविस्फुलिंगस्यशिखयाइ दंजगद्भसितंभस्मसात्जातंनवेदनालोचयत्यपि ३२ तदेवंनित्यंपरानुग्रहव्यग्रंत्वांयेनिंदंतितेमूर्खाइत्याहुः येतुउमयासहचरंतंतस्यांनितरांरतंकामिनंकत्थंतेप्र

कुक्षिःसमुद्रागिरयोऽस्थिसंघारोमाणिसर्वौषधिवीरुधस्ते छंदांसिसाक्षात्तवसप्तधातवस्त्रयीमयात्मन्हृदयंसधर्मः २८ मुखानिपंचोप- निषदस्तवेशयैस्त्रिंशदष्टोत्तरमंत्रवर्गः यत्तच्छिवाख्यंपरमार्थतत्वंदेवःस्वयंज्योतिरवस्थितिस्ते २९ छायात्वधर्मोर्मिषुयैर्विसर्गोनेत्रत्रयं सत्वरजस्तमांसि साक्षान्मनुःशास्त्रकृतस्तवेक्षाछंदोमयोदेवऋषिःपुराणः ३० नतेगिरित्राखिललोकपालविरिंचिवैकुंठसुरेंद्रगम्यम् ज्यो तिःपरंयत्ररजस्तमश्चसत्वंनयद्ब्रह्मनिरस्तभेदम् ३१ कामाध्वरत्रिपुरकालगराद्यनेकभूतद्रुहःक्षपयतःस्तुतयेनतत्ते यस्त्वंतकालइदमात्म कृतंस्वनेत्रवन्हिस्फुलिंगशिखयाभसितंनवेद ३२ येत्वात्मरामगुरुभिर्हृदिचिंतितांघ्रिद्वंद्वंचरंतमुमयातपसाभितप्तम् कत्थंतउग्रपरुषंनि रतंश्मशानेतेनूनमूतिमविदंस्तवहातलज्जाः ३३ तत्तस्यतेसदसतोःपरतःपरस्यनाजःस्वरूपगमनेप्रभवंतिभूम्नः ब्रह्मादयःकिमुतसंस्त वनेवयंतुतत्सर्गसर्गविषयाअपिशक्तिमात्रम् ३४ एतत्परंप्रपश्यामोनपरंतेमहेश्वर मृडनायहिलोकस्यव्यक्तिस्तेऽव्यक्तकर्मणः ३५ श्रीशुकउवाच तद्वीक्ष्यव्यसनंतासांकृपयाभृशपीडितः सर्वभूतसुहृद्देवइदमाहसतींप्रियाम् ३६ शिवउवाच अहोबत भवान्येतत्प्रजानांपश्यवैशसम् क्षीरोदमथनोद्भूतात्कालकूटादुपस्थितम् ३७

लपंति तथाश्मशानेनिरतमुग्रंक्रूरंपरुषंचहिंस्रंकत्थंते कथंभूतम् आत्मारामाश्चतेगुरवोविश्वहितोपदेष्टारस्तैर्हृदिचिंतितमंघ्रिद्वंद्वंयस्यतथाभूतमपितप साभितप्तमपितेनूनंतवोतिमविदन्निति काकुः त्वल्लीलांनैवविदुरित्यर्थः अतोहातलज्जाः त्यक्तत्रपाः कथमात्मारामैः सेवितचरणयुगलस्यतेकामित्वंसंभव ति कथंवातपसाअभि तप्तस्यशांतस्योग्रत्वंपरुषत्वंवासंभवतीत्यविचार्यैवप्रलपंतीत्यर्थः ३३ आस्तांतावन्निंदकानांवार्तामहांतोऽपितवतत्वंनजानंतीत्या हुः तत्तस्मात्तवस्वरूपस्यगमनेज्ञानेब्रह्मादयोऽपिनसमर्थाः संस्तवनेतुकुतः शक्ताःस्युः तत्रवयंकथंप्रभवामः यतस्तेषांसर्वेअत्यंतार्वाचीनाः तथाऽपिय देतत्तवस्तवनमेतदात्मशक्तिपरिमितमात्रमित्यर्थः ३४ तदेवाहुः एतत्परमितिनपरंरूपंतथाऽपित्वद्दर्शनादेवकृतार्थावयमित्याहुः मृडनायहीति ३५ ३६ मत्प्रभावमविचार्यविषपानेप्रवृत्तंमांकथंचिदियंप्रियावारयेदितिशंकयातामनुज्ञापयन्नाह अहोबतेतिसार्धैश्चतुर्भिः वैशसंदुःखम् ३७ ७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्राणपरीप्सूनां प्राणरक्षणे प्सूनां मे मया प्रभोः समर्थस्य अर्थः कार्यम् ३८ किंच बद्धवैरेषु भूतेषु परस्परं जिघांसत्सु ३९ कृपयतः कृपां कुर्वतः पुंसः ४० मे मत्तः स्व
स्ति शोभनासत्तासत्त्वेन जीवितमस्त्वित्यर्थः ४१ जग्धुमत्तुम् करतलीकृत्य करतलपरिमितमात्रं कृत्वा ४२ जलकल्मषः जलदोषो विषम् ४३ यस्मात्तं गले नी
लं चकार ४४ ४५ प्रस्कन्नं गलितम् अपरे ये सविषाः तेऽपि जगृहुः अनेन विषस्य तीव्रता उक्ता ४६ इत्यष्टमे टीकायां सप्तमोऽध्यायः ७ अष्टमे मथ्यमा
नेऽब्धौ लक्ष्म्या विष्णोर्वृते सुरैः धन्वंतरेर्हृते सोमे मोहिन्युद्भव ईर्यते १ हविर्धानी सुरभिः देवयानस्य ब्रह्मलोकमार्गप्रापकस्य यज्ञसंबंधिनो हविषे २ ईश्वर

आसांप्राणपरीप्सूनांविधेयमभयंहिमे एतावान्हिप्रभोरर्थोयद्दीनपरिपालनम् ३८ प्राणैः स्वैःप्राणिनःपांतिसाधवःक्षणभंगुरैः ब
द्धवैरेषुभूतेषुमोहितेष्वात्ममायया ३९ पुंसःकृपयतोभद्रेसर्वात्माप्रीयतेहरिः प्रीतेहरौभगवतिप्रीयेऽहंसचराचरः ४० तस्मादिदंग
रंभुंजेप्रजानांस्वस्तिरस्तुमे एवमामंत्र्यभगवान्भवानींविश्वभावनः ४१ तद्विषंजग्धुमारेभेप्रभावज्ञाऽन्वमोदत ततःकरतलीकृत्य
व्यापिहालाहलं विषम् ४२ अभक्षयन्महादेवःकृपयाभूतभावनः तस्यापिदर्शयामासस्ववीर्यंजलकल्मषः ४३ यच्चकारगलेनीलंत
च्चसाधोर्विभूषणम् तप्यंतेलोकतापेनसाधवःप्रायशोजनाः ४४ परमाराधनंतद्धिपुरुषस्याखिलात्मनः निशम्यकर्मतच्छंभोर्देवदे
वस्यमीढुषः प्रजादाक्षायणीब्रह्मावैकुंठश्चशशंसिरे ४५ प्रस्कन्नंपिबतःपाणेर्यत्किंचिज्जगृहुःस्मतत् वृश्चिकाहिविषौषध्योदंदशूका
श्चयेपरे ४६ इतिभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेअमृतमथनेसप्तमोऽध्यायः७ श्रीशुकउवाच पीतेगरेवृषांकेणप्रीता
स्तेऽमरदानवाः ममंथुस्तरसासिंधुंहविर्धानीततोऽभवत् १ तामग्निहोत्रीमृषयोजगृहुर्ब्रह्मवादिनः यज्ञस्यदेवयानस्यमेध्यायहवि
षेनृप २ ततउच्चैःश्रवानामहयोऽभूच्चंद्रपांडुरः तस्मिन्बलिःस्पृहांचक्रेनेंद्रईश्वरशिक्षया ३ ततऐरावतोनामवारणेंद्रोविनिर्गतः दंतै
श्चतुर्भिःश्वेताद्रेर्हरन्भगवतोमहिम् ४ कौस्तुभाख्यमभूद्रत्नंपद्मरागोमहोदधेः तस्मिन्हरिःस्पृहांचक्रेवक्षोऽलंकरणेमणौ ५ ततोऽभ
वत्पारिजातःसुरलोकविभूषणम् पूरयत्यर्थिनोयोऽर्थैःशश्वद्भुवियथाभवान् ६ ततश्चाप्सरसोजातानिष्ककंठ्यःसुवाससः रमण्यःस्व
र्गिणांवल्गुगतिलीलावलोकनैः ७ ततश्चाविरभूत्साक्षाच्छ्रीरमाभगवत्परा रंजयंतीदिशःकांत्याविद्युत्सौदामिनीयथा ८ तस्यांचक्रुः
स्पृहांसर्वेससुरासुरमानवाः रूपौदार्यवयोवर्णमहिमाक्षिप्तचेतसः ९ तस्याआसनमानिन्येमहेंद्रोमहदद्भुतम् मूर्तिमत्यःसरिच्छ्रेष्ठाहे
मकुंभैर्जलंशुचि १०

शिक्षया प्रागेव कृतया ३ भगवतो यः श्वेताद्रिः कैलासस्तस्य महिं महिमानम् दंतैः शिखरकल्पैः हरन् चंद्रवत्पांडुर इत्यनुषंगः ४ ५ ६ वल्गु
भिर्गत्यादिभिः स्वर्गिणां रमण्यः रतिकर्त्र्यः ७ सुदामा पर्वतः तत्रैकस्यां दिशि जाता सौदामिनी स्फटिकादिमयगिरिशृंगेष्वधिकं स्फुरंती विद्युदिव कांत्या दिशो रंजयं
ती श्रीः संपत्साक्षान्मूर्तिधारिणी सती सैव भगवत्परा रमा आविरभूदित्यर्थः ८ तस्या रूपादिमहिम्ना आक्षिप्तं चेतो येषाम् ९ भगवद्वक्षसि स्थितया श्रिया विलो
कितानां सुराणां यथापूर्वं संपत्प्राप्तिः असुराणां च तद्विपर्ययं वक्तुम् अभिषेकादिमहोत्सवपूर्वकं ब्रह्मादिपरिहारेण भगवत्प्राप्तिप्रकारमाह तस्या आसनमित्या
दिना अथासीद्वारुणीत्यतः प्राक्तनेन ग्रंथेन १०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

आभिषेचनिकाः अभिषेकोचिताः पंचपवित्राणिपंचगव्यानिमधुमाधवौचैत्रवैशाखभवंफलपुष्पादि पाठांतरेपिद्वंद्वैक्येसएवार्थः मधुमासेभवंमाधवितिवा११ अभिषेचनिकमभिषेकोचितंविधिम् नट्यः नटानांस्त्रियः १२ शंखवेणुवीणाश्चव्यनादयन् तुमुलोनिस्वनोयेषांतान्मृदंगादीन् १३ १४ १५ १६ १७ १८ पद्माश्रयम् ध्रुवंनित्यम् अव्यभिचारिणोनित्याः संतोगुणायस्मिन् तंनान्वविंदत् क्वचित्कस्यचिद्दोषस्यसद्भावात् १९ तदेवाह नूनमिति त्रिभिः मन्युनिर्जयोनास्ति दुर्वासःप्रभृतिषु गुरुशक्रादिषुसंगवर्जितंज्ञानंनास्ति महत्वेऽपिब्रह्मसोमादौनकामनिर्जयः परतोव्यपाश्रयः परापेक्षइंद्रादिः सकिमीश्वरः २० नभृतसौहृदंपरशुरामादिषु नमुक्तिकारणंत्यागः शिबिप्रभृतिषुपुंसः कार्तवीर्यादेर्वीर्यमस्ति अजवेगनिष्कृतंकालवेगेनपरिहृतंतुनभवति गुणसंगवर्जितःसनकादिः द्वितीयः ममवरोनहिसमाधिनिष्ठत्वात् २१ चिरायुष्यपिमार्कंडेयादौशीलंमंगलंनास्ति इंद्रियदमनशीलत्वात् क्वचित्तदप्यस्ति हिरण्यकशिपुप्रभृ

आभिषेचनिकाभूमिराहरत्सकलौषधीः गावःपंचपवित्राणिवसंतोमधुमाधवौ ११ ऋषयःकल्पयांचक्रुरभिषेचनिकंयथा जगुर्भद्राणिगंधर्वानट्यश्चननृतुर्जगुः १२ मेघामृदंगपणवमुरजानकगोमुखान् व्यनादयन्शंखवेणुवीणास्तुमुलनिस्वनान् १३ ततोऽभिषिषिचुर्देवींश्रियंपद्मकरांसतीम् दिगिभाःपूर्णकलशैःसूक्तवाक्यैर्द्विजेरिताः १४ समुद्रःपीतकौशेयवाससीसमुपाहरत् वरुणःस्रजंवैजयंतींमधुनामत्तषट्पदाम् १५ भूषणानिविचित्राणिविश्वकर्माप्रजापतिः हारंसरस्वतीपद्ममजोनागाश्चकुंडले १६ ततःकृतस्वस्त्ययनोत्पलस्रजंनदद्द्विरेफांपरिगृह्यपाणिना चचालवक्त्रंसुकपोलकुंडलंसव्रीडहासंदधतीसुशोभनम् १७ स्तनद्वयंचातिकृशोदरीसमंनिरंतरंचंदनकुंकुमोक्षितम् ततस्ततोनूपुरवल्गुसिंजितैर्विसर्पतीहेमलतेवसाबभौ १८ विलोकयंतीनिरवद्यमात्मनःपदंध्रुवंचाव्यभिचारिसद्गुणम् गंधर्वयक्षासुरसिद्धचारणत्रैविष्टपेयादिषुनान्वविंदत १९ नूनंतपोयस्यनमन्युनिर्जयोज्ञानंक्वचित्तच्चनसंगवर्जितम् कश्चिन्महांस्तस्यनकामनिर्जयःसईश्वरःकिंपरतोव्यपाश्रयः २० धर्मःक्वचित्तत्रनभूतसौहृदंत्यागःक्वचित्तत्रनमुक्तिकारणम् वीर्यंनपुंसोऽस्त्यजवेगनिष्कृतंनहिद्वितीयोगुणसंगवर्जितः २१ क्वचिच्चिरायुर्नहिशीलमंगलंक्वचित्तदप्यस्तिनवेद्यमायुषः यत्रोभयंकुत्रचसोप्यमंगलःसुमंगलःकश्चनकांक्षतेहिमाम् २२ एवंविमृश्याव्यभिचारिसद्गुणैर्वरंनिजैकाश्रयतयागुणाश्रयम् वव्रेवरंसर्वगुणैरपेक्षितंरमामुकुंदंनिरपेक्षमीप्सितम् २३

तौआयुषःस्थैर्यंनवेद्यंदुर्ज्ञानंभगवद्द्वेषेणाकस्मादेवमृत्युसंभवात् यत्रकुत्रचश्रीरुद्रेमार्कंडेयादिवत् इंद्रियदमनाभावात् शीलंमंगलंचायुर्निश्चयश्चेत्युभयमस्तिनचान्यःपूर्वोक्तःकश्चिद्दोषः तथाऽपिसोऽप्यमंगलःश्मशानवासाद्यमंगलचेष्टितःश्रीमुकुंदंलक्ष्मीकृत्याह कश्चेति कश्चित्तुसुमंगलःनिरवद्यश्चसतुमांनहिकांक्षतेआत्मारामत्वात् २२ एवंविमृश्यरमानिरपेक्षमपिमुकुंदमेववरंवव्रे तत्किमव्यभिचारिभिःसद्भिःधर्मज्ञानादिभिर्गुणैर्निजैकाश्रयतयाचनैरपेक्ष्येणवरंसर्वोत्तमम् तत्रहेतुःअगुणाश्रयंप्रकृतिगुणातीतम् पाठांतरेप्ययमेवार्थः अतएवस्वस्यईप्सितम् किंच सर्वैर्गुणैरणिमादिभिरपेक्षितंवृतम् अयंभावः यद्यपिस्वयमात्मारामत्वेनान्यनिरपेक्षः तथाऽप्याश्रिताअणिमादिसिद्धीर्यथानोपेक्षतेतद्वन्मामपिनोपेक्षेततावतैवतत्सेवयाऽहंकृतार्थास्यांकिमन्यैःप्राकृतैरितितमेववृतवतीति २३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तदेवाह तस्यांसदेशेकमनीयांनवकंजमालांनिधायतदनुग्रहंप्रतीक्षमाणातूष्णींतस्यनिकटेतस्थौ कथंभूतांमालाम् माद्यंतोयेमधुव्रताः तेषांवरूथस्यगिरा उपघुष्टांनादिताम् कथंभूताश्रीः सव्रीडहासेनविकसन्नयनंतेनतस्यउरः स्वधामयातासती वक्षःप्रतीक्षमाणातस्थावित्यर्थः २४ भगवानपित्रैलोक्याभिवृद्धयेस्व वक्षस्तस्याःस्थानंददावित्याह तस्याइति विशिष्टाभूतयोविभवायस्याः तथात्रिजगतोजनन्याःश्रियःपरमंक्रस्थिरमैधयत अवर्धयत् २५ २६ तल्लिंगैःविष्णुप्र तिपादकैः अवितथैर्यथार्थैः २७ २८ २९ वारुणीवरुणदेवत्यंयदन्नंतन्मयीस्क्रुरा ३० ३१ दीर्घौपीवरौदोर्दंडौयस्य कंबुग्रीवः शंखवनाभिरिवत्रिरेखावृत्ताग्रीवायस्य ३२

तस्यांसदेशउद्यतींनवकंजमालांमाद्यन्मधुव्रतवरूथगिरोपघुष्टाम् तस्थौनिधायनिकटेतदुरःस्वधामसव्रीडहासविकसन्नयनेनयाता २४ तस्याःश्रियस्त्रिजगतोजगतोजनन्यावक्षोनिवासमकरोत्परमंविभूतेः श्रीःस्वाःप्रजाःसकरुणेननिरीक्षणेनयत्रस्थितैधयतसाधिपतींस्त्रि लोकान् २५ शंखतूर्यमृदंगानांवादित्राणांपृथुःस्वनः देवानुगानांसस्त्रीणांनृत्यतांगायतामभूत् २६ ब्रह्मरुद्रांगिरोमुख्याःसर्वेविश्वसृ जोविभुम् ईडिरेऽवितथैर्मंत्रैस्तल्लिंगैःपुष्पवर्षिणः २७ श्रियावलोकितादेवाःसप्रजापतयःप्रजाः शीलादिगुणसंपन्नालेभिरेनिर्वृतिंपराम् २८ निःसत्वाल्लोलुपाराजन्निरुद्योगागतत्रपाः यदाचोपेक्षितालक्ष्म्याबभूवुर्दैत्यदानवाः २८ अथासीद्वारुणीदेवीकन्याकमललोचना अ स्क्रुराजगृहुस्तांवैहरेरनुमतेनते ३० अथोदधेर्मथ्यमानात्काश्यपैरमृतार्थिभिः उदतिष्ठन्महाराजपुरुषःपरमाद्भुतः ३१ दीर्घपीवरदोर्दंडःकंबुग्री वोरुणोक्षणः श्यामलस्तरुणःस्रग्वीसर्वाभरणभूषितः ३२ पीतवासामहोरस्कःसुमृष्टमणिकुंडलः स्निग्धकुंचितकेशांतःसुभगःसिंहविक्र मः ३३ अमृतापूर्णकलशंबिभ्रद्वलयभूषितः सवैभगवतःसाक्षाद्विष्णोरंशांशसंभवः ३४ धन्वंतरिरितिख्यातआयुर्वेददृगिज्यभाक् तमालो क्यास्क्रुराःसर्वेकलशंचामृताभृतम् ३५ लिप्संतःसर्ववस्तूनिकलशंतरसाऽहरन् नीयमानेऽस्क्रुरैस्तस्मिन्कलशेऽमृतभाजने विषण्णमनसोदेवा हरिंशरणमाययुः ३६ इतितद्दैन्यमालोक्यभगवान्भृत्यकामकृत् मास्विद्यतमिथोऽर्थंवःसाधयिष्येस्वमायया ३७ मिथःकलिरभूत्तेषांतद र्थेतर्षचेतसाम् अहंपूर्वमहंपूर्वंनत्वंनत्वमितिप्रभो ३८ देवाःस्वंभागमर्हंतियेतुल्यायासहेतवः सत्रयागइवैतस्मिन्नेषधर्मःसनातनः ३९ इतिस्वान्प्रत्यषेधन्वैदैतेयाजातमत्सराः दुर्बलाःप्रबलान्राजन्गृहीतकलशान्मुहुः ४० एतस्मिन्नंतरेविष्णुःसर्वोपायविदीश्वरः योषि द्रूपमनिर्देश्यंदधारपरमाद्भुतम् ४१

स्निग्धाःकुंचिताःकेशानामंतोयस्य ३३ ३४ इज्यभाक् यज्ञभागभोक्ता अमृतेनआभृतंपरिपूर्णम् ३५ ३६ मिथः दैत्यानांपरस्परंकलहोत्पादनेनयोगमायया च मोहिन्यावोऽर्थंसाधयिष्यामि अतोमास्विद्यतेत्याहेतिशेषः ३७ तदेवाह मिथइति तर्षःकामःतद्युक्तानिचेतांसि येषाम् इत्येवंसमबलानांकलिरभूत् ३८ दुर्बलानांत्वाक्रोशप्रकारमाह देवाइतिद्वाभ्याम् येदेवाः तुल्येनायासेनहेतवःसाधकाः तुल्यायासोहेतुस्त्वधनादि र्येषामितिवा सत्रयागेयथासर्वेषांसमंफलंतद्वत् तथाचश्रुतिः ऋद्धिकामाःसत्रमासीरन्निति येयजमानास्तेऋत्विजइतिच ३९ ४० ४१ ७ ७

तद्रूपं वर्णयति पंचभिः प्रेक्षणीयमुत्पलमिव श्यामं सर्वेष्ववयवेषु सुंदरम् समानयोः कर्णयोराभरणे यस्मिन् सुकपोलं च तदुन्नसं नासिकं च आननं यस्मिन् ४२
नवयौवनेन निर्वृत्तयोः स्तनयोर्भारेण च कृशमुदरं यस्मिन् ४३ सुष्ठु ग्रीवा यस्मिन् कंठे आभरणं यस्मिन् तच्च तच्च शोभना ग्रीवा येन तत्कंठाभरणं यस्मिन्निति वा सु
भुजयोरंगदाभ्यां भूषितम् ४४ विरजांबरेण संवीतो नितंब एव द्वीपः विशालत्वात् तत्र शोभा यस्याः तया कांच्या प्रकर्षेण विलसद्वल्गु यथा भवत्येवं चलतोश्च
रणयोर्नूपुरे यस्मिन् ४५ सव्रीडेन स्मितेन सह विक्षिप्ताः कंपिता या भ्रूः तस्या विलासेन सह यान्यवलोकितानि तैः दैत्ययूथपानां चेतस्सु मुहुः काममुद्दीपयन्
४६ इत्यष्टमे टीकायामष्टमोऽध्यायः ८ नवमे मोहितैर्दैत्यैरर्पितेऽमृतभाजने तद्वचनेन देवेभ्योऽमृतं दत्तं तयेर्यते १ १ अहो रूपं सौंदर्यं धाम द्युतिः इति वदं

प्रेक्षणीयोत्पलश्यामं सर्वावयवसुंदरम् समानकर्णाभरणं सुकपोलोन्नसाननम् ४२ नवयौवननिर्वृत्तस्तनभारकृशोदरम् मुखामोदानुरक्तालिझंकारोद्विग्नलोचनम् ४३ बिभ्रत्सुकेशभारेण मालामुत्फुल्लमल्लिकाम् सुग्रीवकंठाभरणं सुभुजांगदभूषितम् ४४ विरजांबरसंवीतनितंबद्वीपशोभया कांच्या प्रविलसद्वल्गुचलच्चरणनूपुरम् ४५ सव्रीडस्मितविक्षिप्तभ्रूविलासावलोकनैः दैत्ययूथपचेतस्सु काममुद्दीपयन्मुहुः ४६ इति श्रीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कंधे अष्टमोऽध्यायः ८ श्रीशुक उवाच तेऽन्योऽन्यतोऽसुराः पात्रं हरंतस्त्यक्तसौहृदाः क्षिपंतो दस्युधर्माण आयांतीं ददृशुः स्त्रियम् १ अहो रूपमहो धाम अहो अस्या नवं वयः इति ते तामभिद्रुत्य पप्रच्छुर्जातहृच्छयाः २ का त्वं कंजपलाशाक्षि कुतो वा किं चिकीर्षसि कस्यासि वद वामोरु मथ्नंतीव मनांसि नः ३ न वयं त्वाऽमरैर्दैत्यैः सिद्धगंधर्वचारणैः नास्पृष्टपूर्वां जानीमो लोकेशैश्च कुतो नृभिः ४ नूनं त्वं विधिना सुभ्रूः प्रेषितासि शरीरिणाम् सर्वेंद्रियमनःप्रीतिं विधातुं सघृणेन किम् ५ सा त्वं नः स्पर्धमानानामेकवस्तुनि मानिनि ज्ञातीनां बद्धवैराणां शं विधत्स्व सुमध्यमे ६ वयं कश्यपदायादा भ्रातरः कृतपौरुषाः विभजस्व यथान्यायं नैव भेदो यथा भवेत् ७ इत्युपामंत्रितो दैत्यैर्मायायोषिद्वपुर्हरिः प्रहस्य रुचिरापांगैर्निरीक्षन्निदमब्रवीत् ८ श्रीभगवानुवाच कथं कश्यपदायादाः पुंश्चल्यां मयि संगताः विश्वासं पंडितो जातु कामिनीषु न याति हि ९ सालावृकाणां स्त्रीणां च स्वैरिणीनां सुरद्विषः सख्यान्याहुरनित्यानि नूत्नं नूत्नं विचिन्वताम् १० श्रीशुक उवाच इति ते क्ष्वेलितैस्तस्या आश्वस्तमनसोऽसुराः जहसुर्भावगंभीरं ददुश्चामृतभाजनम् ११ ततो गृहीत्वाऽमृतभाजनं हरिर्बभाष ईषत्स्मितशोभया गिरा यद्यभ्युपेतं क्व च साध्वसाधु वा कृतं मया वो विभजे सुधामिमाम् १२

तः का त्वमित्यादि पप्रच्छुः २ मथ्नंतीव क्षोभयंतीव ३ कस्यासीत्युक्तमुक्तमस्माभिः यतस्त्वं न केनचिदुक्तपूर्वेत्याहुः नेति द्वाभ्याम् त्वा त्वाममरादिभिरस्पृष्टपू
र्वां न जानीम इति न अपि तु जानीम एव ४ आस्तामिदं त्वद्दर्शनं त्वीश्वरेणैव संपादितमित्याहुः नूनमिति सर्वेंद्रियाणां च मनसश्च प्रीतिं विधातुं सघृणेन प्रेषितासि किं
वा यदृच्छयागतासि नैवं नूनं प्रेषितैवेत्यर्थः ५ ६ भेदो विग्रहो यथा न भवेत्तथा ७ ८ संगताः अनुसृताः ९ १० हे सुरद्विषः भावेन केनाप्यभिप्रायेण गंभीरं यथा भवत्येवं
जहसुः ११ ईषत्स्मितेन शोभा यस्याः तया मया कृतं साधु वा असाधु यद्यभ्युपेतं अंगीकुरुत तर्हि विभजे १२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

असुरपुंगवाः दैत्यश्रेष्ठाः प्रमाणमियत्तामजानंतः १३ १४ यथोपजोषंयथाप्रीति अहतस्यलक्षणम् अहतंयंत्रनिर्मुक्तमुक्तंवासः स्वयंभुवा शस्तंतन्मांगलिके ष्वतावन्मात्रेणासर्वदा भागग्रेषुकुशेषुविविशुः १५ धूपैरामोदितायांसुरभीकृतायांशालायाम् १६ अथतस्यांशालायांहेनरेंद्रसाकलशपाणिराविवेश कथंभूताम् णिबंधा दाकनिष्ठंकरस्यकरभोबहिः करभसदृशौ सुवृत्तावूरूयस्याः सा उशत्कमनीयंदुकूलंयस्मिन् तेनश्रोणीतटेनविशालयाश्रोण्या अलसामंदागतिर्यस्याः पाठांतरेकरभसदृशयोरूर्वोः लसदुकूलंयस्याः साचासौश्रोणीतटेनअलसगतिश्चमदनविव्हले अक्षिणीयस्याः १७ तांस्त्रियः सरवींसंवीक्ष्यदेवासुराः संमु मुः कथंभूताम् कनकमयेकुंडलेयस्याः साचासौचारवः कर्णादयोयस्याः साचताम् विगलितः स्रस्तः स्तनपट्टिकायाअंतोयस्याः १८ एवंतान्मोहयित्वायत्कृतवान् तदाहत्रिभिः असुराणांसुधादानंसर्पाणांक्षीरदानमिवदुर्नयमन्याय्यंमत्वातांसुधांतेभ्योनव्यभजत् अयंभावः दैत्यैर्मदीयंसाध्वसाधुवासर्वमनुमतमेवातोम

इत्यभिव्याहृतंतस्याआकर्ण्यासुरपुंगवाः अप्रमाणविदस्तस्यास्तत्तथेत्यन्वमंसत १३ अथोपोष्यकृतस्नानाहुत्वाचहविषाऽनलम् दत्वागोविप्रभूतेभ्यः कृतस्वस्त्ययनाद्विजैः १४ यथोपजोषंवासांसिपरिधायाहतानिते कुशेषुप्राविशन्सर्वेप्रागग्रेष्वभिभूषिताः १५ प्राङ्मुखेषूपविष्टेषुसुरेषुदितिजेषुच धूपामोदितशालायांजुष्टायांमाल्यदीपकैः १६ तस्यांनरेंद्रकरभोरुरुशद्दुकूलश्रोणीतटालसगति र्मदविव्हलाक्षी साकूजतीकनकनूपुरसिंजितेनकुंभस्तनी कलशपाणिरथाविवेश १७ तांश्रीसरवींकनकुंडलचारुकर्णनासाकपोल वदनांपरदेवताख्याम् संवीक्ष्यसंमुमुहुरुत्स्मितवीक्षणेनदेवासुराविगलितस्तनपट्टिकांऽताम् १८ असुराणांसुधादानंसर्पाणामिवदुर्नय म् मत्वाजातिनृशंसानांनतांव्यभजदच्युतः १९ कल्पयित्वापृथक्पंक्तीरुभयेषांजगत्पतिः तांश्चोपवेशयामासस्वेषुस्वेषुचपंक्तिषु २० दैत्यान्गृहीतकलशोवंचयन्नुपसंचरैः दूरस्थान्पाययामासजरामृत्युहरांसुधाम् २१ तेपालयंतःसमयमसुराःस्वकृतंनृप तूष्णीमास न्कृतस्नेहाःस्त्रीविवादजुगुप्सया २२ तस्यांकृतातिप्रणयाःप्रणयापायकातराः बहुमानेनचाबद्धानोचुःकिंचनविप्रियम् २३ देवलिंगप्र तिच्छन्नःस्वर्भानुर्देवसंसदि प्रविष्टःसोममपिबच्चंद्रार्काभ्यांचसूचितः २४ चक्रेणक्षुरधारेणजहारपिबतःशिरः हरिस्तस्यकबंधस्तु सुधयाऽप्लावितोऽपतत् २५

द्भक्तान्देवानेवसुधांपाययिष्यामि किंचतैर्यथान्यायंविभजस्वेत्युक्तंनचैतेभ्योजात्यैवक्रूरेभ्योदानंन्याय्यम् अ तस्तेभ्यः सुधांनदद्यामिति १९ पंक्तीः पृथक्पृथक्विविक्ताः कल्पयित्वाविधायतासुपंक्तिषुस्वेषुस्वेषुतत्तज्जातीयेषु तांश्चअसुरानपिप्रतारणार्थमेवोपवेशया मास २० उपसंचरैः बहुमानप्रियवाक्यादिनातानतिक्रम्यातिगमनैर्दूरस्थानपिदेवान् २१ तयाकृतः स्नेहोयेषु स्त्रियासहविवादस्यजुगुप्सया २२ कृतः अतिप्रणयः स्नेहोयैः प्रणयापायेनकातराः भीताः एतेतावत्कृपणाः पूर्वं किंचित्पिबंतु यूयंतुधीराः क्षणंप्रतीक्षध्वमित्यादिबहुमानेनआबद्धाः नियंत्रिताः समय पालनादिभिः बद्धैरेतैःकारणैः अप्रियंकिंचिदपिनोचुः किंतुतूष्णीमासन् देवपंक्तौचंद्रार्कयोर्मध्येप्रविष्टः सोमममृतमपिबत् २४ हरिस्तस्यशिरोजहार अप्ला वितः असंस्पृष्टः २५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग्रहं सूर्यादिवत् ग्रहत्वाधिकारिणम् २६ २७ हरिभक्तानामेवोद्यमः फलति नान्येषामित्येवमाख्यानतात्पर्यमाह एवमिति समादेशादयोऽप्येषाम् हेतुर्मंदरादिः अर्थः समुद्रक्षेपणं विरुदादि विविधः कल्पः फलं केषांचिज्जातं केषांचिन्नेति वैषम्यं येषां ते फलवैषम्यवंतो बभूवुरित्यर्थः तदेवाह तत्रेति यस्य पादपंकजरजःश्रयणात् देवा अमृतं फलमापुः स एव सेव्य इत्यर्थः यत्तदोर्नित्यसंबंधात् २८ एतदेवोपपादयति यदिति असवः प्राणाः वसु धनम् प्राणादिभिर्देहात्मजादिषु नृभिर्यत् युज्यते प्रयुज्यते देहाद्यर्थं यत्क्रियत इत्यर्थः तदसत् व्यर्थं भवति कुतः पृथक्त्वात् भेदाश्रयत्वात् शाखानिषेचनवत् तैरेव प्राणादिभिरीश्वरोद्देशेन यत्क्रियते तेन तु सत्

शिरस्त्वमरतांनीतमजोग्रहमचीक्लृपत् यस्तुपर्वणिचंद्रार्कावभिधावतिवैरधीः २६ पीतप्रायेमृतेदेवैर्भगवान्लोकभावनः पश्यतामसुरेंद्राणांस्वरूपंजगृहेहरिः २७ एवंसुरासुरगणाःसमदेशकालहेत्वर्थकर्ममतयोऽपिफलेविकल्पाः तत्रामृतंसुरगणाःफलमंजसापुर्यत्पादपंकजरजःश्रयणान्नदैत्याः २८ यद्युज्यतेऽसुवसुकर्ममनोवचोभिर्देहात्मजादिषुनृभिस्तदसत्पृथक्त्वात् तैरेवसद्भवतियत्क्रियतेऽपृथक्त्वात्सर्वस्यतद्भवतिमूलनिषेचनंयत् २९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेअमृतमथनेनवमोऽध्यायः ९ श्रीशुकउवाच इतिदानवदैतेयानाविंदन्नमृतंनृप युक्ताःकर्मणियत्ताश्चवासुदेवपराङ्मुखाः १ साधयित्वाऽमृतंराजन्पाययित्वास्वकान्सुरान् पश्यतांसर्वभूतानांययौगरुडवाहनः २ सपत्नानांपरामृद्धिंदृष्ट्वातेदितिनंदनाः अमृष्यमाणाउत्पेतुर्देवान्प्रत्युद्यतायुधाः ३ ततःसुरगणाःसर्वेसुधयापीतयैधिताः प्रतिसंयुयुधुःशस्त्रैर्नारायणपदाश्रयाः ४ तत्रदैवासुरोनामरणःपरमदारुणः रोधस्युदन्वतोराजंस्तुमुलोलोमहर्षणः ५ तत्रान्योऽन्यंसपत्नास्तेसंरब्धमनसोरणे समासाद्यासिभिर्बाणैर्निजघ्नुर्विविधायुधैः ६ शंखतूर्यमृदंगानांभेरीडमरिणांमहान् हस्त्यश्वरथपत्तीनांनदतांनिस्वनोभवत् ७ रथिनोरथिभिस्तत्रपत्तिभिःसहपत्तयः हयाहयैरिभाश्चेभैःसमसज्जंतसंयुगे ८ उष्ट्रैःकेचिदिभैःकेचिदपरेयुयुधुःखरैः केचिद्गौरमृगैरृक्षैर्द्वीपिभिर्हरिभिर्भटाः ९ गृध्रैःकंकैर्बकैरन्येश्येनभासैस्तिमिंगिलैः शरभैर्महिषैःखड्गैर्गोवृषैर्गवयारुणैः १० शिवाभिराखुभिःकेचित्कृकलासैःशशैर्नरैः बस्तैरेकेकृष्णसारैर्हंसैरन्येचसूकरैः ११ अन्येजलस्थलखगैःसत्त्वैर्विकृतविग्रहैः सेनयोरुभयोराजन्विविशुस्तेऽग्रतोऽग्रतः १२

महाफलं भवति अपृथक्त्वात् ईश्वरस्य सर्वत्रानुगतत्वात् तत्र दृष्टांतः यत्तरोर्मूलनिषेचनं तद्यथा सर्वस्य स्कंधशाखादेरपि भवतीति यद्वा ल्यब्लोपे पंचम्यो पृथक्त्वं पर्यालोच्य भेददृष्ट्या देहाद्युद्देशेन यत्क्रियते तदसत् अपृथक्त्वं पर्यालोच्य ईश्वरदृष्ट्या तैरेव तेष्वेव च यत्क्रियते तत् सद्भवति इति शेषं समानम् २९ इत्यष्टमे टीकायां नवमोऽध्यायः ९ दशमे मत्सराद्दैत्यैरारब्धे तु मृधे सुरैः दैत्यमायाविषण्णेषु देवेष्वाविर्बभौ हरिः १ तदेवममृतावाप्तिर्नाभक्तानामितीरितम् भक्तमत्सरतः प्राणहानिः पुनरुदीर्यते २ १ २ ३ ४ रणः संग्रामः उदन्वतः समुद्रस्य रोधसि तीरे बभूव ५ अन्योऽन्यं समासाद्य निजघ्नुः ६ ७ ८ ९ १० ११ १२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

चित्रध्वजपटादिभिश्च वीराणां मालाभिश्च राजिभिर्देवदानववीराणां ध्वजिन्यो यादसां मालाभिः सागराविव रेजतुरिति त्रयाणामन्वयः यादोभिरिति वा सितैरम लैरातपत्रैश्च बार्हैश्चामरैश्च व्यजनैः वातेनोद्धूतैरुत्तरीयैः उष्णीषैश्च सूर्यरश्मिभिः स्फुरद्भिः स्फुरद्भिः १३ १४ १५ असुराणां याचमूः तस्याः पतिः सबलिर्यानमास्थितः १६ १७ उदये उदयगिरिशिखरे स्थितः चंद्र इव विरेजइति त्रयाणामन्वयः १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ स्रवंति प्रस्रवणानि यस्मिन्निति मदधारासादृश्यम् २५ नानावाह

चित्रध्वजपटै राजन्नातपत्रैः सितामलैः महाधनैर्वज्रदंडैर्व्यजनैर्बार्हचामरैः १३ वातोद्धूतोत्तरोष्णीषैरर्चिभिर्वर्मभूषणैः स्फुरद्भिर्विशदैः शस्त्रैः स्फुरद्भिः सूर्यरश्मिभिः १४ देवदानववीराणां ध्वजिन्यौ पांडुनंदन रेजतुर्वीरमालाभिर्यादसामिव सागरौ १५ वैरोचनो बलिः संख्ये सोऽसुरा णां चमूपतिः यानं वैहायसं नाम कामगं मयनिर्मितम् १६ सर्वसांग्रामिकोपेतं सर्वाश्चर्यमयं प्रभो अप्रतर्क्यमनिर्देश्यं दृश्यमानमदर्शनम् १७ आस्थितस्तद्विमानाग्र्यं सर्वानीकाधिपैर्वृतः बालव्यजनछत्राग्र्यैः रेजे चंद्र इवोदये १८ तस्यासन्सर्वतो यानैर्यूथानां पतयोऽसुराः नमु चिः शंबरो बाणो विप्रचित्तिरयोमुखः १९ द्विमूर्धा कालनाभोऽथ प्रहेतिर्हेतिरिल्वलः शकुनिर्भूतसंतापो वज्रदंष्ट्रो विरोचनः २० हयग्रीवः शं कुशिराः कपिलो मेघदुंदुभिः तारकश्चक्रदृक्शुंभो निशुंभो जंभ उत्कलः २१ अरिष्टोऽरिष्टनेमिश्च मयश्च त्रिपुराधिपः अन्ये पौलोमकालेया निवातकवचादयः २२ अलब्धभागाः सोमस्य केवलं क्लेशभागिनः सर्व एते रणमुखे बहुशो निर्जितामराः २३ सिंहनादान्विमुंचंतः शंखान्दध्मुर्म हारवान् दृष्ट्वा सपत्नानुत्सिक्तान्बलभित्कुपितो भृशम् २४ ऐरावतं दिक्करिणमारूढः शुशुभे स्वराट् यथा स्रवत्प्रस्रवणमुदयाद्रिमहर्पतिः २५ तस्यासन्सर्वतो देवा नानावाहध्वजायुधाः लोकपालाः सह गणैर्वाय्वग्निवरुणादयः २६ तेऽन्योऽन्यमभिसंसृत्य क्षिपंतो मर्मभिर्मिथः आह्वयंतो विशंतोऽग्रे युयुधुर्द्वंद्वयोधिनः २७ युयोध बलिरिंद्रेण तारकेण गुहोऽस्यत वरुणो हेतिनायुध्यन्मित्रो राजन्प्रहेतिना २८ यम स्तु कालनाभेन विश्वकर्मा मयेन वै शंबरो युयुधे त्वष्ट्रा सवित्रा तु विरोचनः २९ अपराजितेन नमुचिरश्विनौ वृषपर्वणा सूर्यो बलिसुतैर्दे वो बाणज्येष्ठैः शतेन च ३० राहुणा च तथा सोमः पुलोम्ना युयुधेऽनिलः निशुंभशुंभयोर्देवी भद्रकाली तरस्विनी ३१ वृषाकपिस्तु जंभेन महि षेण विभावसुः इल्वलः सह वातापिर्ब्रह्मपुत्रैररिंदम ३२ कामदेवेन दुर्मर्ष उत्कलो मातृभिः सह बृहस्पतिश्चोशनसा नरकेण शनैश्चरः ३३ मरुतो निवातकवचैः कालेयैर्वसवोऽमराः विश्वेदेवास्तु पौलोमै रुद्राः क्रोधवशैः सह ३४ त एवमाजावसुराः सुरेंद्रा द्वंद्वेन संहत्य च युध्यमा नाः अन्योऽन्यमासाद्य निजघ्नुरोजसा जिगीषवस्तीक्ष्णशरासितोमरैः ३५ भुशुंडिभिश्चक्रगदर्ष्टिपट्टिशैः शक्त्युल्मुकैः प्रासपरश्वधैरपि निस्त्रिंशभल्लैः परिघैः समुद्गरैः सभिंडिपालैश्च शिरांसि चिच्छिदुः ३६ गजास्तुरंगाः सरथाः पदातयः सारोहवाहा विविधा विखंडिताः निकृत्त बाहूरुशिरोधरांघ्रयश्छिन्नध्वजेष्वासतनुत्रभूषणाः ३७

नादीनि येषां ते देवा असुराश्च मिथो युयुधुः २६ २७ द्वंद्वान्येवाह युयोधेति सार्धैः अस्यत अयुध्यतेत्यर्थः २८ २९ सूर्यो देव एक एव शतेन बलिसुतैः बाणो ज्येष्ठो येषां तैः ३० निशुंभशुंभाभ्यां देवी ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ आरोहंतीत्यारोहाः तैः सहिताः अन्ये च वाहाः पूर्वं तु केवलं गजादय उक्ताः कथंभूतानि कृत्ता बाह्वादयो येषां छिन्नानि ध्वजादीनि येषां ते ३७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तेषांदेवादीनांपदाघातैरथांगैश्चचूर्णीतादायोधनाद्रणभूमेः उत्थितोरेणुर्दिशः खंद्युमणिंचसूर्यंछादयंस्तंदैवखादेन्यवर्तत कथंभूतात् असृक्स्रुतिभिःरक्त-
क्षरणैः परिप्लुतात् यद्वा परिप्लवनाद्धेतोर्न्यवर्तत भावेक्तःरक्तधाराणांनसर्वतमुच्छलनादित्यर्थः प्रथमांतपाठेरेणोर्विशेषणम् ३८ शिरोभिर्महाभुजैश्चकरभ-
सदृशैरूरुभिश्चसारणभूःप्रकर्षेणआस्तृतासती बभौ कथंभूतैः शिरोभिः उद्धूतानिउत्पतितानिकिरीटानिकुंडलानिचयेभ्यः तैःसंरंभयुक्ताः दृशोयेषुतैः
परिदष्टादच्छदाओष्ठायेषुतैः ३९ पतितानियानिस्वशिरांसितन्नत्यैरक्षिभिः तैःपश्यंतइत्यर्थः उद्यतान्यायुधानियैःतैर्दोर्दंडैर्युक्ताः ४० वाहान्ऐरावतपादरक्ष-

तेषांपदाघातरथांगचूर्णितादायोधनादुल्बणउत्थितस्तदा रेणुर्दिशःखंद्युमणिंचछादयन्न्यवर्ततासृक्स्रुतिभिः परिप्लुतात् ३८ शि
रोभिरुद्धूतकिरीटकुंडलैःसंरंभदृग्भिः परिदष्टदच्छदैः महाभुजैःसाभरणैःसहायुधैःसाप्रास्तृताभूःकरभोरुभिर्बभौ ३९ कबंधास्त
त्रचोत्पेतुःपश्यंतःस्वशिरोऽक्षिभिः उद्यतायुधदोर्दंडैराधावंतोभटान्मृधे ४० बलिर्महेंद्रंदशभिस्त्रिभिरैरावतंशरैः चतुर्भिश्चतुरोवाहा
नेकेनारोहमार्छयत् ४१ सतानापततःशक्रस्तावद्भिःशीघ्रविक्रमः चिच्छेदनिशितैर्भल्लैरसंप्राप्तान्हसन्निव ४२ तस्यकर्मोत्तमंवीक्ष्यदु
र्मर्षःशक्तिमाददे तांज्वलंतींमहोल्काभांहस्तस्थामच्छिनद्धरिः ४३ ततःशूलंततःप्रासंततस्तोमरमृष्टयः यद्यच्छस्त्रंसमादद्यात्सर्वंतद
च्छिनद्विभुः ४४ ससर्जाथासुरींमायामंतर्धानगतोऽसुरः ततःप्रादुरभूच्छैलःसुरानीकोपरिप्रभो ४५ ततोनिपेतुस्तरवोदह्यमानादवा
ग्निना शिलाःसटंकशिखराश्चूर्णयंत्योद्विषद्बलम् ४६ महोरगाःसमुत्पेतुर्दंदशूकाःसवृश्चिकाः सिंहव्याघ्रवराहाश्चमर्दयंतोमहाग
जान् ४७ यातुधान्यश्चशतशःशूलहस्ताविवाससः छिंधिभिंधीतिवादिन्यस्तथारक्षोगणाःप्रभो ४८ ततोमहाघनाव्योम्निगंभीरपरु
षस्वनाः अंगारान्मुमुचुर्वातैराहतास्तनयित्नवः ४९ सृष्टोदैत्येनसुमहान्वह्निःश्वसनसारथिः सांवर्तकइवात्युग्रोविबुधध्वजिनीमधा
क् ५० ततःसमुद्रउद्वेलःसर्वतःप्रत्यदृश्यत प्रचंडवातैरुद्धूततरंगावर्तभीषणः ५१ एवंदैत्यैर्महामायैरलक्ष्यगतिभीषणैः सृज्यमानासु
मायासुविषेदुःसुरसैनिकाः ५२ नतत्प्रतिविधिंयत्रविदुरिंद्रादयोनृप ध्यातःप्रादुरभूत्तत्रभगवान्विश्वभावनः ५३ ततःसुपर्णांसवि
न्यस्तांघ्रिपल्लवःपिशंगवासानवकंजलोचनः अदृश्यताष्टायुधबाहुरुल्लसच्छ्रीकौस्तुभानर्घ्यकिरीटकुंडलः ५४ तस्मिन्प्रविष्टेसुरकूटकर्म
जामायाविनेशुर्महिनामहीयसः स्वप्नोयथाहिप्रतिबोधआगतेहरिस्मृतिःसर्वविपद्विमोक्षणम् ५५

कान् आरोहंगजयंतारमार्छयत् विव्याध ४१ ४२ दुर्मर्षः असहनोबलिः ४३ ४४ ४५ टंकवत्तीक्ष्णाग्रैःशिखरैःसहिताः ४६ ४७ ४८ स्तनयित्नवश्च अंगारा-
न्मुमुचुरित्यनुषंगः ४९ अधाक् आर्षःअधाक्षीदित्यर्थः ५० उद्धूतैस्तरंगैरावर्तैश्चभीषणः ५१ एवमन्यैश्चदैत्यैः सृज्यमानासु ५२ यत्रयदा तत्रतदा तैर्ध्यातःस
न् ५३ अष्टौआयुधयुक्ताबाहवोयस्य श्रीश्चकौस्तुभश्च अनर्घ्यंकिरीटंच कुंडलेच उल्लसंतिश्रीकौस्तुभादीनियस्मिन् ५४ असुराणांकूटकर्ममंत्रादिप्रयो
गः तस्माज्जाताः महिनामहिम्ना हरेःस्मृतिरेवसर्वासांविपदांमोक्षणरूपाकिमुतहरेःप्रवेशइत्यर्थः ५५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इभारिवाहः सिंहः अहिनोत् चिक्षेप लीलयैव तद्गृहीत्वा अहनत् अहन् हे नृप ५६ यस्य चक्रेण कृत्तशिरसौ पेतुः तं तथाभूतमपि आहत्य संघट्य अंडजेंद्रं गरुडमहनत् तं हंतुं गदां सुम्निन्यइत्यर्थः आद्यो हरिः ५७ इत्यष्टमे टीकायां दशमोऽध्यायः १० एकादशे तु देवेषु दैत्यघातिषु नारदः देवान्वारयच्छुक्रो मृतान् दैत्यान जीवयत् ११ उदयच्छत् उन्निन्ये २ ३ निबद्धान्यक्षीणि येषां तान् बालान् जित्वा नटः कपटवृत्तिर्यथा तेषां धनं हरति तथा हे मूढ मायेशान् अस्मान् जेतुमिच्छसि ४ मत्प्रभावं शृणु इत्याह आरुरुक्षंति आरोढुमिच्छंति ये च उत्सिसृप्संति उल्लंघयितुमिच्छंति मोक्षमिच्छंतीत्यर्थः अधो विधुनोमि पातयामि ५ ६ ७

दृष्ट्वा मृधे गरुडवाहमिभारिवाह आविध्य शूलमहिनोदथ कालनेमिः तल्लीलया गरुडमूर्ध्नि पतद्गृहीत्वा तेनाहनन्नृप सवाहमरिं त्र्यधीशः ५६ माली सुमाल्यतिबलौ युधि पेततुर्यच्चक्रेण कृत्तशिरसावथ माल्यवांस्तम् आहत्य तिग्मगदयाहनदंडजेंद्रं तावच्छिरोऽच्छिनदरेर्नदतोऽरिणाद्यः ५७ इति श्रीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कंधे दशमोऽध्यायः १० श्रीशुक उवाच अथो सुराः प्रत्युपलब्धचेतसः परस्य पुंसः परमानुकंपया जघ्नुर्भृशं शक्रसमीरणादयस्तांस्तान्रणे यैरभिसंहताः पुरा १ वैरोचनाय संरब्धो भगवान्पाकशासनः उदयच्छद्यदा वज्रं प्रजा हाहेति चुक्रुशुः २ वज्रपाणिस्तमाहेदं तिरस्कृत्य पुरस्थितम् मनस्विनं सुसंपन्नं विचरंतं महामृधे ३ नटवन्मूढ मायाभिर्मायेशान्नो जिगीषसि जित्वा बालान्निबद्धाक्षान्नटो हरति तद्धनम् ४ आरुरुक्षंति मायाभिरुत्सिसृप्संति ये दिवम् तान्दस्यून्विधुनोम्यज्ञान्पूर्वस्माच्च पदादधः ५ सोऽहं दुर्मायिनस्तेऽद्य वज्रेण शतपर्वणा शिरो हरिष्ये मंदात्मन् घटस्व ज्ञातिभिः सह ६ बलिरुवाच संग्रामे वर्तमानानां कालचोदितकर्मणाम् कीर्तिर्जयोऽजयो मृत्युः सर्वेषां स्युरनुक्रमात् ७ तमिमं कालरशनं जनाः पश्यंति सूरयः न हृष्यंति न शोचंति तत्र यूयमपंडिताः ८ न वयं मन्यमानानामात्मानं तत्र साधनम् गिरो वः साधुशोच्यानां गृह्णीमो मर्मताडनाः ९ श्रीशुक उवाच इत्याक्षिप्य विभुं वीरो नाराचैर्वीरमर्दनः आकर्णपूर्णैरहनदाक्षेपैराहतं पुनः १० एवं निराकृतो देवो वैरिणा तथ्यवादिना नामृष्यत्तदधिक्षेपं तोत्राहत इव द्विपः ११ प्राहरत्कुलिशं तस्मा अमोघं परमर्दनः सयानो न्यपतद्भूमौ छिन्नपक्ष इवाचलः १२ सखायं पतितं दृष्ट्वा जंभो बलिसखः सुहृत् अभ्ययात्सौहृदं सख्युर्हतस्यापि समाचरन् १३ स सिंहवाह आसाद्य गदामुद्यम्य रंहसा जत्रावताडयच्छक्रं गजं च सुमहाबलः १४ गदाप्रहारव्यथितो भृशं विह्वलितो गजः जानुभ्यां धरणीं स्पृष्ट्वा कश्मलं परमं ययौ १५ ततो रथो मातलिना हरिभिर्दशशतैर्वृतः आनीतो द्विपमुत्सृज्य रथमारुरुहे विभुः १६ तस्य तत्पूजयन्कर्म यंतुर्दानवसत्तमः शूलेन ज्वलता तं तु स्मयमानोऽहनन्मृधे १७ सेहे रुजं सुदुर्मर्षां सत्त्वमालंब्य मातलिः इंद्रो जंभस्य संक्रुद्धो वज्रेणापाहरच्छिरः १८

कालरशनं कालयंत्रितम् अतो न हृष्यंति तत्र एवं विवेके यूयमपंडिताः अनिपुणाः ८ तत्र कीर्तिजयादौ आत्मानं साधनं मन्यमानानां वो गिरो न गृण्हीमः मर्मसु ताडनं याभिस्ताः ९ विभुमिंद्रम् वीरो बलिः १० तोत्रमंकुशः तेनाहत इव ११ सयानः विमानसहितः १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ ५ ५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नमुचिर्बलः पाकश्चेतित्रयआजग्मुः १९ २० त्रयाणां पृथक्विक्रममाह हरीनितित्रिभिः हर्यश्वस्य इंद्रस्य तावद्भिर्दशभिः शतैः २१ २२ आहत्य इंद्रं विद्ध्वा २३ प्रावृट्कालीनं सूर्यम् २४ वणिक्पथाः वणिजः भिन्नानौर्येषां ते भिन्ननावइत्यर्थः २५ तुराषाडिंद्रः अश्वादिसहितो विनिर्गतः अग्रणीः सारथिः २६ २७ २८ शोका

जंभं श्रुत्वाहतं तस्य ज्ञातयो नारदादृषेः नमुचिश्च बलः पाकस्तत्रापेतुस्त्वरान्विताः १९ वचोभिः परुषैरिंद्रमर्दयंतोऽस्य मर्मसु शरैरवाकिरन्मेघाधाराभिरिव पर्वतम् २० हरीन्दशशतान्याजौ हर्यश्वस्य बलः शरैः तावद्भिरर्दयामास युगपल्लघुहस्तवान् २१ शताभ्यां मातलिं पाको रथं सावयवं पृथक् सकृत्संधानमोक्षेण तदद्भुतमभूद्रणे २२ नमुचिः पंचदशभिः स्वर्णपुंखैर्महेषुभिः आहत्य व्यनदत्संख्ये सतोयइव तोयदः सर्वतः शरकूटेन शक्रं सरथसारथिम् छादयामासुरसुराः प्रावृट्सूर्यमिवांबुदाः २४ अलक्षयंतस्तमतीवविह्वला विचुक्रुशुर्देवगणाः सहानुगाः अनायकाः शत्रुबलेन निर्जिता वणिक्पथा भिन्ननवो यथार्णवे २५ ततस्तुराषाडिषुबद्धपंजराद्विनिर्गतः साश्वरथध्वजाग्रणीः बभौ दिशः खं पृथिवीं च रोचयन्स्वतेजसा सूर्यइव क्षपात्यये २६ निरीक्ष्य पृतनां देवः परैरभ्यर्दितां रणे उदयच्छद्रिपुं हंतुं वज्रं वज्रधरो रुषा २७ स तेनैवाष्टधारेण शिरसी बलपाकयोः ज्ञातीनां पश्यतां राजन्जहार जनयन्भयम् २८ नमुचिस्तद्वधं दृष्ट्वा शोकामर्षरुषान्वितः जिघांसुरिंद्रं नृपते चकार परमोद्यमम् २९ अश्मसारमयं शूलं घंटावद्धेमभूषणम् प्रगृह्याभ्यद्रवत्क्रुद्धो हतोऽसीति वितर्जयन् प्राहिणोद्देवराजाय निनदन्मृगराडिव ३० तदापतद्गगनतले महाजवं विचिच्छिदे हरिरिषुभिः सहस्रधा तमाहनन्नृप कुलिशेन कंधरे रुषाऽन्वितस्त्रिदशपतिः शिरोऽहरत् ३१ न तस्य हि त्वचमपि वज्रऊर्जितो बिभेद यः सुरपतिनौजसेरितः तदद्भुतं परमतिवीर्यवृत्रभित्तिरस्कृतो नमुचिशिरोधरत्वचा ३२ तस्मादिंद्रोऽबिभेच्छत्रोर्वज्रः प्रतिहतो यतः किमिदं दैवयोगेन भूतं लोकविमोहनम् ३३ येन मे पूर्वमद्रीणां पक्षच्छेदः प्रजाऽत्यये कृतो निविशतां भारैः पतत्त्रैः पततां भुवि ३४ तपःसारमयं त्वाष्ट्रं वृत्रो येन विपाटितः अन्ये चापि बलोपेताः सर्वास्त्रैरक्षतत्वचः ३५ सोयं प्रतिहतो वज्रो मया मुक्तोऽसुरेऽल्पके नाहं तदाददे दंडं ब्रह्मतेजोऽप्यकारणम् ३६ इति शक्रं विषीदंतमाह वागशरीरिणी नायं शुष्कैरथो नार्द्रैर्वधमर्हति दानवः ३७ मयाऽस्मै यद्वरो दत्तो मृत्युर्नैवार्द्रशुष्कयोः अतोऽन्यश्चिंतनीयस्ते उपायो मघवन्रिपोः ३८ तां दैवीं गिरमाकर्ण्य मघवान्सुसमाहितः ध्यायन्फेनमथापश्यदुपायमुभयात्मकम् ३९ न शुष्केण न चार्द्रेण जहार नमुचेः शिरः तं तुष्टुवुर्मुनिगणा माल्यैश्चावाकिरन्विभुम् ४० गंधर्वमुख्यौ जगतुर्विश्वावसुपरावसू देवदुंदुभयो नेदुर्नर्तक्यो ननृतुर्मुदा ४१

मर्षाभ्यां युक्तया रुषा क्रोधेनान्वितः इंद्रं हंतुं परमोद्योगं चकार २९ घंटावत् घंटाभिर्युक्तम् ३० ३१ अतिवीर्यं वृत्रमभिनदिति ३२ ३३ तथापतत्त्रैः पक्षैः ३४ सारमयं वीर्याधिकं त्वाष्ट्रं तपएव वृत्रः सयेन वज्रेण मया विपाटितः ३५ दंडं लगुडतुल्यम् ब्रह्मतेजः दधीचेः सामर्थ्यम् ३६ ३७ आर्द्रशुष्काभ्यां मृत्युर्नैवइति ३८ ३९ उभयात्मकत्वमेवाह नशुष्केणन चार्द्रेण फेनेन तथा च श्रुतिः अपां फेनेन नमुचेः शिरइंद्रोदवर्तयइति ४० ४१

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

४२ ४३ ४४ अनुचरैः अनुगीयमानाइत्यर्थः उपगीयमानैरनुचरैः सहेतिवा ४५ ४६ अविनष्टा अवयवायेषांविद्यमानाः शिरोधरायेषांतान् ४७ प्रत्यापन्ना
निपुनः प्राप्तानींद्रियाणिस्मृतिश्चयेनसः ४८ इत्यष्टमेटीकायांएकादशोऽध्यायः ११ द्वादशेमोहिनीरूपविभ्रमालोकनोत्सुकम् भवंसंमोहयामास
हरिःपुनरसांत्वयत् १ असुह्यन्नसुराविष्णुमाययानतदद्भुतम् इतिवक्तुंमहादेवमोहोऽयमुपवर्ण्यते २ हरिःसोममपाययदितीदंनिशम्यसयत्रास्तेतत्रतद्रूपं
द्रष्टुंययावित्युत्तरेणान्वयः १२ सोमयाउमयासह ३ त्वयिकिंचिन्नचाश्चर्यंवयंत्वाश्चर्यमानसाः इतिवक्ष्यन्महादेवरूपःशिवहरिमष्टभिः त्वयिमहामायाविनि

अन्येप्येवंप्रतिद्वंद्वान्वाय्वग्निवरुणादयः सूदयामासुरसुरान्मृगान्केसरिणोयथा ४२ ब्रह्मणाप्रेषितोदेवान्देवर्षिर्नारदोनृप वारया
मासविबुधान्दृष्ट्वादानवसंक्षयम् ४३ नारदउवाच भवद्भिरमृतंप्राप्तंनारायणभुजाश्रयैः श्रियासमेधिताःसर्वउपारमत
विग्रहात् ४४ श्रीशुकउवाच संयम्यमन्युसंरंभंमानयंतोमुनेर्वचः गीयमानाअनुचरैर्ययुःसर्वेत्रिविष्टपम् ४५ येवशि-
ष्टारणेतस्मिन्नारदानुमतेनते बलिंविपन्नमादायअस्तंगिरिमुपागमन् ४६ तत्राविनष्टावयवान्विद्यमानशिरोधरान् उशनाजीव
यामाससंजीविन्यास्वविद्यया ४७ बलिश्चोशनसास्पृष्टःप्रत्यापन्नेंद्रियस्मृतिः पराजितोऽपिनाखिद्यल्लोकतत्त्वविचक्षणः ४८
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेदेवासुरसंग्रामेएकादशोऽध्यायः ११ श्रीबादरायणिरुवाच वृषध्वजोनिशम्ये
दंयोषिद्रूपेणदानवान् मोहयित्वासुरगणान्हरिःसोममपाययत् १ वृषमारुह्यगिरिशःसर्वभूतगणैर्वृतः सहदेव्याययौद्रष्टुंयत्रास्तेमधु
सूदनः २ सभाजितोभगवतासादरंसोमयाभवः सूपविष्टउवाचेदंप्रतिपूज्यस्मयन्हरिम् ३ श्रीमहादेवउवाच देवदे
वजगद्व्यापिन्जगदीशजगन्मय सर्वेषामपिभावानांत्वमात्माहेतुरीश्वरः ४ आद्यंतावस्ययन्मध्यमिदमन्यदहंबहिः यतोऽव्यय
स्यनैतानितत्सत्यंब्रह्मचिद्भवान् ५ तवैवचरणांभोजंश्रेयस्कामानिराशिषः विसृज्योभयतःसंगंमुनयःसमुपासते ६

परमेश्वरेनहिकिंचिदघटितमिववयंतुपरमकौतूहलेनद्रष्टुमागताइतिबहुधासंबोधयन्स्तौति हेदेवदेव कुतोऽहंदेवानांदेवइत्यतआह हेजगद्व्यापिन् तत्कुतः
हेजगन्मय तर्हिकिंप्रधानम् नहेजगदीश तच्चकुतस्तत्राह सर्वेषामपित्वंहेतुः अतईश्वरः आत्मत्वाच्च नजडंप्रधानंत्वमित्यर्थः ४ ननुजगन्मयत्वोक्त्याजग
तउत्पत्त्यादिनासत्यत्वेनजाड्येनचममापिकिंतथात्वंब्रूषेनहिनहीत्याह आद्यंतौमध्यंचजगतोयतोब्रह्मणोभवंति अस्यचअव्ययस्यएतानिआद्यंतमध्यानि
नसंति यच्चब्रह्मइदंकारास्पदंदृश्यमहंकारास्पदंद्रष्टृचबहिर्भोग्यमन्यच्चभोक्तृचचिद्रूपंचब्रह्मैवभवान् अतोनतवविकारादिशंकाइत्यर्थः ५ तवैवंभूतत्वेमुमुक्षू
णामाचारःप्रमाणमित्याह तवैवेति उभयतः इहामुत्रचसंगंत्यक्त्वा ६ ७ ७ ७ ७ ७ ७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ननु ब्रह्मैव चेदहंतर्हसंगोदासीनस्यमम चरणांभोजोपासनयाकिंतेषांतत्राह त्वमिति ब्रह्मत्वेऽपि त्वंनात्यंतमुदासीनः किंतु विश्वस्य प्रपंचस्योदयादीनांहेतुः नदुपा
धीनामात्मनांजीवानामीश्वरश्चतत्तत्फलदाता तर्हिकिंराजादिवत्कयाऽप्यपेक्षयासेवकेभ्यः फलंददामि नहिनहि अनपेक्षःएकत्वम् तर्हिकिमीश्वरत्वेनतत्राह तैरा
त्मभिः तत्फलदानार्थमपेक्ष्यतइतितदपेक्षः तस्यभावस्तदपेक्षतातया अनपेक्षत्वमेवदर्शयितुंतदीयंब्रह्मत्वंविशिनष्टि पूर्णममृतंचसुखस्वरूपम् विषयसुखवै
लक्षण्यार्थमाह अविकारंनित्यमानंदमात्रंच कुतः विशोकम् तत्कुतः विगुणम् किंच अनन्यत् नविद्यते अन्यद्यस्मात् ब्रह्मव्यतिरिक्ताभावादपिनिरपेक्षत्वमि
त्यर्थः तर्हिसर्वात्मकत्वेनत्तद्विकारप्रसंगोदुर्वारस्तत्राह अन्यत्सर्वतोव्यतिरिक्तंचकारणत्वात् नह्येवंभूतसुखात्मकब्रह्मस्वरूपस्यतवान्यापेक्षाऽस्ति अतः केवलं
भक्तानुग्रहार्थमेवतवैश्वर्यंनस्वार्थमित्यर्थः ७ अन्यत्वमनन्यत्वंचैकस्यकुतइत्याशंक्यदृष्टांतेनोपपादयति सदसत्कार्यकारणरूपंद्वयमद्वयंचपरमकारणंचत्वमेवैकः
कृतंकुंडलादिरूपंद्वयमकृतंचकेवलमद्वयंस्वर्णंयथैकमेवतद्वदेवेहत्वयिवस्तुभेदोनास्ति कथंतर्हिभेदप्रतीतिस्तत्राह अज्ञानतइति कुतः यस्मान्निरुपाधिकस्यै
वतवायंगुणैर्व्यतिकरोभेदोनस्वतः ८ अतएवत्वांबहुधावर्णयंतितत्वतस्तुकेऽपिनजानंतीत्याह द्वाभ्याम् त्वांब्रह्मवेदांतिनोऽवयंतिमन्यंते त्वामेवधर्मंमीमांसकाः

त्वंब्रह्मपूर्णममृतंविगुणंविशोकमानंदमात्रमविकारमनन्यदन्यत् विश्वस्यहेतुरुदयस्थितिसंयमानामात्मेश्वरश्चतदपेक्षतयाऽनपेक्षः
७ एकस्त्वमेवसदसद्द्वयमद्वयंचस्वर्णंकृताकृतमिवेहनवस्तुभेदः अज्ञानतस्त्वयिजनैर्विहितोविकल्पोयस्माद्गुणैर्व्यतिकरोनिरुपाधिकस्य
८ त्वांब्रह्मकेचिदवयंत्युतधर्ममेकएकेपरंसदसतोःपुरुषंपरेशम् अन्येऽवयंतिनवशक्तियुतंपरंत्वांकेचिन्महापुरुषमव्ययमात्मतंत्रम् ९ नाहं
परायुर्ऋषयोनमरीचिमुख्याजानंतियद्विरचितंखलुसत्वसर्गाः यन्माययामुषितचेतसईशदैत्यमर्त्यादयःकिमुतशश्वदभद्रवृत्ताः १० स
त्वंसमीहितमदःस्थितिजन्मनाशंभूतेहितंचजगतोभवबंधमोक्षौ वायुर्यथाविशतिखंचचराचराख्यंसर्वंतदात्मकतयाऽवगमोऽवरुंत्से
११ अवताराम्मयादृष्टारममाणस्यतेगुणैः सोऽहंतद्द्रष्टुमिच्छामियत्तेयोषिद्वपुर्धृतम् १२ येनसंमोहितादैत्याःपायिताश्चामृतंसुराः तद्दि
दृक्षवआयाताःपरंकौतूहलंहिनः १३ श्रीशुकउवाच एवमभ्यर्थितोविष्णुर्भगवान्शूलपाणिना प्रहस्यभावगंभीरंगिरिशंप्रत्यभाषत
१४ श्रीभगवानुवाच कौतूहलायदैत्यानांयोषिद्वेषोमयाकृतः पश्यतासुरकार्याणिगतेपीयूषभाजने १५

मन्यंते प्रकृतिपुरुषयोः परंपुमांसंसां
ख्याः विमलोत्कर्षणीज्ञानक्रियायोगाप्रह्वीसत्याईशानाअनुग्रहाचेत्येवंनवशक्तियुतंपरंपांचरात्राः महापुरुषंपातंजलाः ९ परायुः ब्रह्मा सत्वसर्गाः सत्वगुणेनसृष्टा
अपियेनत्वयाविरचितंविश्वमपिखलुतत्वतोनजानंतिकिंपुनस्त्वांहेईश अभद्रंराजसंतामसंचवृत्तमुत्पत्तिश्चयेषांतेनजानंतीतिकिमुवक्तव्यम् १० किंतुत्वंतत्सर्वंजा
नासीत्याह सत्वंसर्वमवरुंत्से व्याप्नोषिजानासि किंतत्सर्वंसमीहितंस्वकृतमदः स्थितिजन्मनाशममुष्यजगतोजन्मादिभूतानामीहितंचजगतोभवबंधमोक्षौच
व्याप्तौदृष्टांतः चराचराख्यंदेहजातंखंचयथावायुराविशतितथा कथमवरुंत्सेतदात्मकतयासर्वस्यात्मतयेत्यर्थः आत्मत्वेहेतुः अवगमः ज्ञानरूपइति ११ एवंस्तु
त्वाप्रकृतंविज्ञापयति अवताराइतिद्वाभ्याम् १२ १३ १४ सुरकार्याणियोषिद्वेषेणभविष्यंतीतिपश्यता अयंभावः अवश्यंतावदुन्मत्तान्दैत्यान्वंचयित्वादेवेभ्यो
मृतंदेयम् नचैवंवैषम्यंरूपांतरेणकर्तुमुचितम् अतोवंचनमोहनादिसारंकामिनीरूपंमयाधृतमिति १५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तद्रूपंदर्शयिष्यामि संकल्पप्रभवः कामः तस्योदयोयस्मात् १६ १७ विचित्राणिपुष्पाणि अरुणाःपल्लवाश्चयेषांतेद्रुमायस्मिन् लसद्दुकूलेनपर्यस्तेपरिवृतेनितंबेमेख
लायस्याः ताम् १८ उत्पतनपतनंकंदुकलीलावशेनयेआवर्तनोद्वर्तनेतेनमनोन्नमनेताभ्यांकंपितयोः स्तनयोःप्रकृष्टहाराणांचोरुभारैः प्रतिपदंमध्येप्रभज्यमानामिवच
लसत्पदमेवप्रवालवत्कोमलम् ततस्ततोनयंतीम् १९ दिक्षुभ्रमतः कंदुकस्यचापलैश्चांचल्यैः भृशंप्रोद्विग्नतारेआयतेलोलेचंचलेलोचनेयस्याः स्वकर्णाभ्यांविभ्राजि

तत्तेऽहंदर्शयिष्यामिदिदृक्षोःसुरसत्तम् कामिनांबहुमंतव्यंसंकल्पप्रभवोदयम् १६ श्रीशुकउवाच इतिब्रुवाणोभगवांस्तत्रैवां
तरधीयत सर्वतश्चारयंश्चक्षुर्भवआस्तेसहोमया १७ ततोददर्शोपवनेवरस्त्रियंविचित्रपुष्पारुणपल्लवद्रुमे विक्रीडतींकंदुकलीलयाल
सद्दुकूलपर्यस्तनितंबमेखलाम् १८ आवर्तनोद्वर्तनकंपितस्तनप्रकृष्टहारोरुभरैःपदेपदे प्रभज्यमानामिवमध्यतश्चलत्पदप्रवालंनयतीं
ततस्ततः १९ दिक्षुभ्रमत्कंदुकचापलैर्भृशंप्रोद्विग्नतारायतलोललोचनाम् स्वकर्णविभ्राजितकुंडलोल्लसत्कपोलनीलालकमंडिताननाम् २०
श्लथद्दुकूलंकबरींचविच्युतांसन्नह्यतींवामकरेणवल्गुना विनिघ्नतीमन्यकरेणकंदुकंविमोहयंतींजगदात्ममायया २१ तांवीक्ष्यदेवइतिकं
दुकलीलयेषद्व्रीडास्फुटस्मितविसृष्टकटाक्षमुष्टः स्त्रीप्रेक्षणप्रतिसमीक्षणविह्वलात्मानात्मानमंतिकउमांस्वगणांश्चवेद २२ तस्याःकरा
ग्रात्सतुकंदुकोयदागतोविदूरंतमनुव्रजत्स्त्रियाः वासःससूत्रंलघुमारुतोहरद्भवस्यदेवस्यकिलानुपश्यतः २३ एवंतांरुचिरापांगींदर्श
नीयांमनोरमाम् दृष्ट्वातस्यांमनश्चक्रेविषज्जंत्यांभवःकिल २४ तयाऽपहृतविज्ञानस्तत्कृतस्मरविह्वलः भवान्याअपिपश्यंत्यागतह्रीस्त
त्पदंययौ २५ सातमायांतमालोक्यविवस्त्राव्रीडिताभृशम् निलीयमानावृक्षेषुहसंतीनान्वतिष्ठत २६ तामन्वगच्छद्भगवान्भवःप्रमुषि
तेंद्रियः कामस्यचवशंनीतःकरेणुमिवयूथपः २७ सोऽनुव्रज्यातिवेगेनगृहीत्वाऽनिच्छतींस्त्रियम् केशबंधउपानीयबाहुभ्यांपरिषस्वजे २८
सोपगूढाभगवताकरिणाकरिणीयथा इतस्ततःप्रसर्पंतीविप्रकीर्णशिरोरुहा २९ आत्मानंमोचयित्वांगसुरर्षभभुजांतरात् प्राद्रवत्सा
पृथुश्रोणीमायादेवविनिर्मिता ३० तस्यासौपदवींरुद्रोविष्णोरद्भुतकर्मणः प्रत्यपद्यतकामेनवैरिणेवविनिर्जितः ३१ तस्यानुधावतोरेत-
श्चस्कंदामोघरेतसः शुष्मिणोयूथपस्येववासितामनुधावतः ३२ यत्रयत्रापतन्मह्यांरेतस्तस्यमहात्मनः तानिरूप्यस्यहेम्नश्चक्षेत्रा
ण्यासन्महीपते ३३ सरित्सरस्सुशैलेषुवनेषूपवनेषुच यत्रक्वचासन्नृषयस्तत्रसन्निहितोहरः ३४

तेयेकुंडलेताभ्यामुल्लसंतौकपोलौताभ्यांनीलालकैश्चमंडितमाननंयस्याः २० सन्नह्यतींबध्नंतीम् जगद्विमोहयंतीम् २१ तांवीक्ष्यदेवः श्रीरुद्रः आत्मानमंतिके
स्थितामुमांस्वगणांश्चनवेद कथंभूतः इतिएवंभूतया कंदुकलीलया याईषद्व्रीडानया अस्फुटंस्मितंतेन सहविसृष्टोयः कटाक्षः तेनमुष्टोवंचितः अतएवस्वयं
यत्स्त्रियाःप्रेक्षणंतयाचप्रतिसमीक्षणंताभ्यांविह्वलआत्मामनोयस्यतम् २२ कंदुकमनुव्रजंत्याः स्त्रियालघुसूक्ष्मंवासःसरशनंकांचीसहितम् २३ विषज्जं
त्यांकिंचित्कटाक्षैरात्मानंनिरीक्षमाणायां २४ तत्पदंतस्याः समीपंययौ अंगहेराजन् २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ एवंतामनुधावन् हरः सरित्सरस्सुशैलादिषु
सम्यसन्निहितोबभूव ३४

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

३५ तदुहदेवमाययाजडीकरणम् ३६ ३७ स्वांनिष्ठांप्रकृतिम् ३८ ३९ कालेनस्त्र्यादिनिमित्तेनम याकालरूपेणभागशोरजआद्यंशेनसमेतामदधीनासती ४१ ४२ ४३ ४४ अष्टाध्यायार्थनिगमन इतीति ४५ एतत्कीर्तनादौफलमाह एतदिति ४६ भगवताकृतंभक्तपक्षपातंस्मरन्नमस्करोति असतामविषयम् भावोभजनंतेनगम्यमंघ्रिंप्रपन्नान् शरणागतान् सिंधुमथ्यंसिंधोर्मथनेनजातममृतंयः आशयत् अभोजयत् ४७ इत्यष्टमेटीकायांद्वादशोऽध्यायः

स्कन्नेरेतसिसोपश्यदात्मानंदेवमायया जडीकृतंनृपश्रेष्ठसंन्यवर्ततकश्मलात् ३५ अथावगतमाहात्म्यआत्मनोजगदात्मनः अपरिज्ञेयवीर्यस्यनमेनेतदुहाद्भुतम् ३६ तमविक्लवमव्रीडमालक्ष्यमधुसूदनः उवाचपरमप्रीतोबिभ्रत्स्वांपौरुषींतनुम् ३७ श्रीभगवानुवाच दिष्ट्यात्वंविबुधश्रेष्ठस्वांनिष्ठामात्मनास्थितः यन्मेस्त्रीरूपयास्वैरंमोहितोऽप्यंगमायया ३८ कोनुमेऽतितरेन्मायांविषक्तस्त्वदृतेपुमान् तांस्तान्विसृजतींभावान्दुस्तरामकृतात्मभिः ३९ सेयंगुणमयीमायानत्वामभिभविष्यति मयासमेताकालेनकालरूपेणभागशः ४० श्रीशुकउवाच एवंभगवताराजन्श्रीवत्सांकेनसत्कृतः आमंत्र्यतंपरिक्रम्यसगणःस्वालयंययौ ४१ आत्मांशभूतांतांमायांभवानींभगवान्भवः शंसतामृषिमुख्यानांप्रीत्याचष्टाथभारत ४२ अपिव्यपश्यस्त्वमजस्यमायांपरस्यपुंसःपरदेवतायाः अहंकलानामृषभोविमुह्येययावशोऽन्येकिमुतास्वतंत्राः ४३ यंमामपृच्छस्त्वमुपेत्ययोगात्समासहस्रांतउपारतंवै सएषसाक्षात्पुरुषःपुराणोनयत्रकालोविशतेनवेदः ४४ श्रीशुकउवाच इतितेभिहितस्तातविक्रमःशार्ङ्गधन्वनः सिंधोर्निर्मथनेयेनधृतःपृष्ठेमहाचलः ४५ एतन्मुहुःकीर्तयतोनुशृण्वतोनरिष्यतेजातुसमुद्यमःक्वचित् यदुत्तमश्लोकगुणानुवर्णनंसमस्तसंसारपरिश्रमापहम् ४६ असदविषयमंघ्रिंभावगम्यंप्रपन्नानमृतममरवर्यानाशयत्सिंधुमथ्यम् कपटयुवतिवेषोमोहयन्यःसुरारीन्तमहमुपसृतानांकामपूरंनतोऽस्मि ४७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेशंकरमायामोहनंनामद्वादशोऽध्यायः १२ श्रीशुकउवाच मनुर्विवस्वतःपुत्रःश्राद्धदेवइतिश्रुतः सप्तमोवर्तमानोयस्तदपत्यानिमेशृणु १ इक्ष्वाकुर्नभगश्चैवधृष्टःशर्यातिरेवच नरिष्यंतोऽथनाभागःसप्तमोदिष्टउच्यते २ करूषश्चपृषध्रश्चदशमोवसुमान्स्मृतः मनोर्वैवस्वतस्यैतेदशपुत्राःपरंतप ३ आदित्यावसवोरुद्राविश्वेदेवामरुद्गणाः अश्विनावृभवोराजन्निंद्रस्तेषांपुरंदरः ४ कश्यपोत्रिर्वसिष्ठश्चविश्वामित्रोथगोतमः जमदग्निर्भरद्वाजइतिसप्तर्षयःस्मृताः ५ अत्रापिभगवज्जन्मकश्यपाददितेरभूत् आदित्यानामवरजोविष्णुर्वामनरूपधृक् ६ संक्षेपतोमयोक्तानिसप्तमन्वंतराणिते भविष्याण्यथवक्ष्यामिविष्णोःशक्त्यान्वितानिच ७

१३ त्रयोदशेतुवर्ण्यंतेसप्तमादीन्यनुक्रमात् मन्वंतराणिसर्वाणिषड्विधानिपृथक्पृथक् १ सप्तमादिमन्वंतराण्याह मनुरित्यादिनायावदध्यायसमाप्ति १ २ ३ आदित्यादयोदेवाइत्यन्वयः ४ ५ भगवतोजन्मअवतारःतमेवाह आदित्यानांविवस्वानर्यमापूषेत्याद्युक्तानां मध्येअवरंजन्मयस्यसः ६ शक्त्याअवतारेणान्वितानि ७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अष्टमंमनुंवक्तुंकथामाह विवस्वतइतित्रिभिः ८ एकेवडवांतृतीयामाहुः ममतुसंज्ञैववडवेतिमतम् तदुक्तंषष्ठे सैवभूत्वाऽथवडवानासत्यौसुषुवेभुवीति यमश्चयमी
चयमुनाश्राद्धदेवश्चेतित्रयःसुताः ९ १० सावर्णिपुत्राः ११ १२ पदत्रयंयाचमानायइमांसर्वांमहींसप्तमेमन्वंतरेदत्वा अष्टमेमन्वंतरेविष्णोःप्रसादेनच राज्यंलब्धमिंद्रप

विवस्वतश्चद्वेजायेविश्वकर्मसुतेउभे संज्ञाछायाचराजेंद्रयेप्रागभिहितेतव ८ तृतीयांवडवामेकेतासांसंज्ञासुतास्त्रयः यमोयमीश्राद्धदे
वश्छायायाश्चसुतान्शृणु ९ सावर्णिस्तपतीकन्याभार्यासंवरणस्ययया शनैश्चरस्तृतीयोऽभूदश्विनौवडवात्मजौ १० अष्टमेंतरआयाते-
सावर्णिर्भवितामनुः निर्मोकविरजस्काद्याःसावर्णितनयानृप ११ तत्रदेवाःसुतपसोविरजाअमृतप्रभाः तेषांविरोचनसुतोबलिरिंद्रोभवि
ष्यति १२ दत्वेमांयाचमानायविष्णवेयःपदत्रयम् राद्धमिंद्रपदंहित्वाततःसिद्धिमवाप्स्यति १३ योऽसौभगवताबद्धःप्रीतेनसुतलेपुनः निवेशि
तोऽधिकेस्वर्गादधुनास्तेस्वराडिव १४ गालवोदीप्तिमान्रामोद्रोणपुत्रःकृपस्तथा ऋष्यशृंगःपिताऽस्माकंभगवान्बादरायणः १५ इमेसृ
प्तर्षयस्तत्रभविष्यंतिस्वयोगतः इदानीमासतेराजन्स्वेस्वेआश्रममंडले १६ देवगुह्यात्सरस्वत्यांसार्वभौमइतिप्रभुः स्थानंपुरंदराद्धृत्वाबलये
दास्यतीश्वरः १७ नवमोदक्षसावर्णिर्मनुर्वरुणसंभवः भूतकेतुर्दीप्तिकेतुरित्याद्यास्तत्सुतानृप १८ पारामरीचिगर्भाद्यादेवाइंद्रोऽद्भुतःस्मृ
तः द्युतिमत्प्रमुखास्तत्रभविष्यंत्यृषयस्ततः १९ आयुष्मतोऽंबुधारायामृषभोभगवत्कला भवितायेनसंराद्धांत्रिलोकींभोक्ष्यतेऽद्भुतः २०
दशमोब्रह्मसावर्णिरुपश्लोकसुतोमहान् तत्सुताभूरिषेणाद्याहविष्मत्प्रमुखाद्विजाः २१ हविष्मान्सुकृतःसत्योजयोमूर्तिस्तदाद्विजाः सुवा
सनविरुद्धाद्यादेवाःशंभुःसुरेश्वरः २२ विष्वक्सेनोविषूच्यांतुशंभोःसख्यंकरिष्यति जातःस्वांशेनभगवान्गृहेविश्वसृजोविभुः २३ मनुर्वैध
र्मसावर्णिरेकादशमआत्मवान् अनागतास्तत्सुताश्चसत्यधर्मादयोदश २४ विहंगमाःकामगमानिर्वाणरुचयःसुराः इंद्रश्चवैधृतिस्तेषामृष
यश्चारुणादयः २५ आर्यकस्यसुतस्तत्रधर्मसेतुरितिस्मृतः वैधृतायांहरेरंशस्त्रिलोकींधारयिष्यति २६ भवितारुद्रसावर्णीराजन्द्वादशमो
मनुः देववानुपदेवश्चदेवश्रेष्ठादयःसुताः २७ ऋतधामाचतत्रेंद्रोदेवाश्चहरितादयः ऋषयश्चतपोमूर्तिस्तपस्व्याग्नीध्रकादयः २८ स्वधा
माख्योहरेरंशःसाधयिष्यतितन्मनोः अंतरंसत्यसहसःसूनृतायाःसुतोविभुः २९ मनुस्त्रयोदशोभाव्योदेवसावर्णिरात्मवान् चित्रसेनवि
चित्राद्यादेवसावर्णिदेहजाः ३० देवाःसुकर्मसुत्रामसंज्ञाइंद्रोदिवस्पतिः निर्मोकतत्वदर्शाद्याभविष्यंत्यृषयस्तदा ३१ देवहोत्रस्यतनयउप
हर्तादिवस्पतेः योगेश्वरोहरेरंशोबृहत्यांसंभविष्यति ३२

दंहित्वेत्यर्थः १३ १४ रामःपरशुरामः द्रोणपुत्रोऽश्वत्थामा १५ इदानींतुस्वयोगतआसते १६
१७ १८ अद्भुतइंद्रः १९ २० २१ हविष्मत्प्रमुखाइत्युक्तानामेवकेषांचिन्नामान्याह हविष्मानिति २२ विषूच्यांजातःसन् २३ २४ एकादशमइत्यादिरार्षः २५ २६
२७ २८ तस्यमनोरंतरंसाधयिष्यति सत्यसहसःसूनृतायाश्चसुतःसन् २९ ३० ३१ दिवस्पतेःइंद्रस्योपहर्तासंपादकः संभविष्यति ३२

CC-0. In Public Domain Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

३३ ३४ क्रियातंतुनः कर्मसंततीः वितायिनाविस्तारयिष्यति ३५ युगसाहस्रेणपर्ययः परिवर्तोयस्य युगसहस्रप्रमाणइत्यर्थः ३६ इत्यष्टमस्कंधेटीकायांत्रयोद
शोऽध्यायः १३ चतुर्दशेतुसर्वेषांमन्वादीनांयथायथम् पृथक्कर्माणिवर्ण्यंतेभगवद्वशवर्तिनाम् १ १ पुरुषेणेश्वरेणयज्ञाद्यवतारैः शास्यंतेनियुज्यंतेइत्यर्थः २
तदेवाह यज्ञादयइति ३ ऋष्यादीनांकर्माण्याह चतुर्युगांतइति चतुर्भिः यतःयेभ्यः श्रुतिगणेभ्यः ४ उदिताउक्ताः युक्ताःसंयताः संतोमहींधर्मसंचारयंति मह्यांध
र्मंप्रवर्तयंतेइत्यर्थः ५ प्रजापालामनुपुत्राः तंधर्मंपालयंति यावदंतंयावन्मन्वंतरावसानम् विभागशः पुत्रपौत्रादिक्रमेणयेचान्येद्यावापृथिव्यादयोयत्रकर्मणिभो
क्तृभिर्नान्विताः तैश्चसह ६ ७ प्रसंगाद्रूपांतरैरपिजगद्यात्राप्रवर्तनमाह ज्ञानमितिद्वाभ्याम् सिद्धाः सनकादयः ऋषयोयाज्ञवल्क्यादयः योगेशादत्तात्रेयादयः

मनुर्वाइंद्रसावर्णिश्चतुर्दशमएष्यति उरुगंभीरबुध्याद्याइंद्रसावर्णिवीर्यजाः ३३ पवित्राश्चाक्षुषादेवाः शुचिरिंद्रोभविष्यति अग्निर्बाहुः
शुचिः शुद्धोमागधाद्यास्तपस्विनः ३४ सत्रायणस्यतनयोबृहद्भानुस्तदाहरिः वितानायांमहाराजक्रियातंतून्वितायिता ३५ राजंश्चतुर्द
शैतानित्रिकालानुगतानिते प्रोक्तान्येभिर्मितःकल्पोयुगसाहस्रपर्ययः ३६ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेमन्वंतरानुवर्ण
नंनामत्रयोदशोऽध्यायः १३ राजोवाच मन्वंतरेषुभगवन्यथामन्वादयस्त्विमे यस्मिन्कर्मणियेयेननियुक्तास्तद्वदस्वमे १
ऋषिरुवाच मनवोमनुपुत्राश्चमुनयश्चमहीपते इंद्राःसुरगणाश्चैवसर्वेपुरुषशासनाः २ यज्ञादयोयाः कथिताःपौरुष्यस्तनवोनृ
प मन्वादयोजगद्यात्रांनयंत्याभिःप्रचोदिताः ३ चतुर्युगांतेकालेनग्रस्तान्श्रुतिगणान्यथा तपसाऋषयोपश्यन्यतोधर्मःसनातनः
४ ततोधर्मंचतुष्पादंमनवोहरिणोदिताः युक्ताःसंचारयंत्यद्धास्वेस्वेकालेमहींनृपाः ५ पालयंतिप्रजापालायावदंतंविभागशः यज्ञभा
गभुजोदेवायेचतत्रान्विताश्चतैः ६ इंद्रोभगवतादत्तांत्रैलोक्यश्रियमूर्जिताम् भुंजानःपातिलोकांस्त्रीन्कामंलोकेप्रवर्षति ७ ज्ञानंचानुयुगं
ब्रूतेहरिःसिद्धस्वरूपधृक् ऋषिरूपधरःकर्मयोगंयोगेशरूपधृक् ८ सर्गंप्रजेशरूपेणदस्यून्हन्यात्स्वराड्वपुः कालरूपेणसर्वेषामभावाय
पृथग्गुणः ९ स्तूयमानोजनैरेभिर्माययानामरूपया विमोहितात्मभिर्नानादर्शनैर्नचदृश्यते १० एतत्कल्पविकल्पस्यप्रमाणंपरिकीर्तितं
यत्रमन्वंतराण्याहुश्चतुर्दशपुराविदः ११ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेऽष्टमस्कंधेचतुर्दशोऽध्यायः १४ राजोवाच बलेःपदत्रयंभूमेः
कस्माद्धरिरयाचत भूत्वेश्वरःकृपणवल्लब्धार्थोऽपिबबंधतम् १

तत्तद्रूपःसन् ज्ञानंचकर्मयोगंचब्रूते ८ प्रजेशामरीच्यादयः तेनरूपेणसर्गंकरोतीतिशेषः स्व
राड्वपुः राजमूर्तिः सर्वेषामभावायभवति पृथग्विधाःगुणाः शीतोष्णादयोयस्य ९ नामरूपात्मिकयामाययाविमोहितात्मभि र्जनैः नानादर्शनैःशास्त्रैः स्तूयमानोनिरू
प्यमाणोऽपिनैवदृश्यतइत्यर्थः १० प्रासंगिकंनिरूप्यप्रस्तुतमेवोपसंहरति एतत्कल्पविकल्पस्य अवांतरकल्पस्य ११ इत्यष्ट॰टी॰ चतुर्दशोऽध्यायः १४ बलिंपंचदशेवि
श्व जिताचार्यअयाजयत् ततोसोस्वर्गमजयद्यद्भयाद्देवानिलिल्यिरे १ अत्रेयंतेनवाध्याय्यावामंवामनचेष्टितं निग्रहच्छलतोयत्रबलेर्भूयाननुग्रहः २ ईश्वरःस्वयं
रूपणवत्कस्माद्धेतोरयाचत लब्धार्थोभूत्वाऽपितंकस्माद्बबंध १ २

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

२ तत्रतावद्बलेः त्रिलोकीमपहर्तुंयाञ्चादिछलनंकृतवानितिवक्तुंब्राह्मणाराधनेनबलेरखंडएवस्वर्गविजयक्रममाह पराजितश्रीरित्यादिनायावदध्यायसमाप्ति
युद्धेनपराजिताश्रीर्येनसः इंद्रेण अस्मभिश्चत्याजितःसन् भृगून् भृगोर्वंश्यांश्छुक्रादीन् महात्माउदारचित्तः अर्थानांनिवेदनेनार्पणेन ३ त्रिणाकंस्वर्गंजेतुमिच्छं
तम् विश्वजितायागेन अयाजयन् महाभिषेकेणऐंद्रेणबह्वृचब्राह्मणप्रसिद्धेन ४ हर्यश्वस्यइंद्रस्ययेतुरंगास्तेषामिववर्णोहरितोयेषाम् ५ पुरटंसुवर्णम् तूणौइ
षुधीअरिक्तौ अक्षय्यशरौ पितामहः प्रह्लादः जलजंशंखम् ६ विप्रैरर्जितः संपादितोयोधनार्थोयुद्धपरिकरोयस्य तैरेवकल्पितंस्वस्त्ययनंमंगलवाचनादियस्य
आमंत्र्य पृष्ट्वा ७ अथारुह्यरराजेतिद्वयोरन्वयः स्रग्धरः शोभनमालाधरः ८ हेमांगदाभ्यांलसंतौबाहूयस्य धिष्ण्यस्थः भवनेप्रज्वलितः कुंडस्थआह

एतद्वेदितुमिच्छामोमहत्कौतूहलंहिनः यज्ञेश्वरस्यपूर्णस्यबंधनंचाप्यनागसः २ श्रीशुकउवाच पराजितश्रीरसुभिश्चहापि
तोहींद्रेणराजन्भृगुभिःसजीवितः सर्वात्मनातानभजद्भृगून्बलिःशिष्योमहात्माऽर्थनिवेदनेन ३ तंब्राह्मणाभृगवःप्रीयमाणाअया
जयन्विश्वजितात्रिणाकम् जिगीषमाणंविधिनाऽभिषिच्यमहाभिषेकेणमहानुभावाः ४ ततोरथःकांचनपट्टनद्धोहयाश्चहर्यश्वतुरं
गवर्णाः ध्वजश्चसिंहेनविराजमानोहुताशनादासहविर्भिरिष्टात् ५ धनुश्चदिव्यंपुरटोपनद्धंतूणावरिक्तौकवचंचदिव्यम् पितामहस्तस्य
ददौचमालामम्लानपुष्पांजलजंचशंखः ६ एवंसविप्रार्जितयोधनार्थस्तैःकल्पितस्वस्त्ययनोऽथविप्रान् प्रदक्षिणीकृत्यकृतप्रणामःप्रह्ला
दमामंत्र्यनमश्चकार ७ अथारुह्यरथंदिव्यंभृगुदत्तंमहारथः सुस्रग्धरोऽथसन्नह्यधन्वीखड्गीधृतेषुधिः ८ हेमांगदलसद्बाहुःस्फुरन्मकर
कुंडलः रराजरथमारूढोधिष्ण्यस्थइवहव्यवाट् ९ तुल्यैश्वर्यबलश्रीभिःस्वयूथैर्दैत्ययूथपैः पिबद्भिरिवखंदृग्भिर्दहद्भिःपरिधीनिव १० वृ
तोविकर्षन्महतीमासुरींध्वजिनींविभुः ययाविंद्रपुरींस्वृद्धांकंपयन्निवरोदसी ११ रम्यामुपवनोद्यानैःश्रीमद्भिर्नंदनादिभिः कूजद्विहंगमि
थुनैर्गायन्मत्तमधुव्रतैः १२ प्रवालफलपुष्पोरुभारशाखामरद्रुमैः हंससारसचक्राह्वकारंडवकुलाकुलाः नलिन्योयत्रक्रीडंतिप्रमदाःसुरसे
विताः १३ आकाशगंगयादेव्यावृतांपरिखभूतया प्राकारेणाग्निवर्णेनसाट्टालेनोन्नतेनच १४ रुक्मपट्टकपाटैश्चद्वारैःस्फटिकगोपुरैः
जुष्टांविभक्तप्रपथांविश्वकर्मविनिर्मिताम् १५

वनीयइवेतिवा ९ तुल्यमैश्वर्यंबलंचश्रीश्चयेषांतैर्दैत्ययूथपैर्वृतोययाविति द्वयोरन्वयः परिधीन्दिशः १०
स्वृद्धामतिसमृद्धाम् ११ धिक्ग्राम्यसुखंतथाविधांपुरीमकस्मादेवपरित्यज्यइंद्रादयःपलायिताइतिवैराग्यार्थमिंद्रपुरीमनुवर्णयति रम्यामितिसार्धैरेकादशभिः
उपवनानिफलप्रधानानिनिकटानिवा उद्यानानिपुष्पफलप्रधानानिदूरस्थानिवा तैरम्यांकूजंति विहंगमिथुनानियेषुगायंतोमत्तामधुव्रतायेषु १२ प्रवालादीनामु
रुभारोयासुताःशाखायेषांते अमरद्रुमायेषुतैः यत्रयासुसुरसेविताःप्रमदाःक्रीडंतिताःहंसादिकुलैराकुलान्यामानलिन्यः सरांसियत्रयेषुसंतितैरुपवनोद्यानैर
म्यामितिपूर्वेणैवान्वयः १३ किंच परिखाभूतयाआकाशगंगयावृतां प्राकारेणसौवर्णेनचावृताम् अट्टालाःप्राकारोपरिरचितानिउन्नतानियुद्धस्थानानितत्सहितेन
१४ रुक्मपट्टानिकपाटानियेषुतैर्द्वारैरवांतरैःस्फटिकमयैर्गोपुरैश्चपुरद्वारैर्जुष्टां विभक्ताःप्रपथाराजमार्गायस्याम् १५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सभाउपवेश स्थानानिचत्वराण्यंगणानिरथ्याउपमार्गाः तैराढ्यांसंपन्नांन्यर्बुदंदशकोटयः तैर्गणनीयैरनंतैर्विमानैर्युताम् वज्रविद्रुमसय्योवेदयोयेषुतैः शृंगाटकैश्च तुष्पथैर्युताम् १६ नित्यंवयस्तारुण्यंरूपंचसौकुमार्ययासांताः रूपवन्नार्यः स्वलंकृताः स्त्रियः यत्रयस्यांभ्राजंते १७ सुरस्त्रीणांकेशेभ्योविभ्रष्टानांनवसौगंधिकस्रजामामोदम् १८ हेमगवाक्षेभ्योनिर्गच्छताधूमेनसुरप्रियाअप्सरसः १९ मुक्तामयैर्वितानैर्मणिहेममयैः केतुभिश्चध्वजैः नानापताकामुक्ताभिर्वलभीभिश्चविमानानांपुरोभागैः आवृतांव्याप्ताम् वैमानिकस्त्रीणांकल गीतैर्मंगलाम् २० उपदेवानांगंधर्वादीनां गीतकैश्चमनोरमांजिताप्रभासाक्षाद्दीप्त्यधिष्ठात्रीदेवतायया

सभाचत्वररथ्याढ्यांविमानैर्न्यर्बुदैर्युताम् शृंगाटकैर्मणिमयैर्वज्रविद्रुमवेदिभिः १६ यत्रनित्यवयोरूपाःश्यामाविरजवाससः भ्राजंतेरूपवन्नार्योह्यर्चिर्भिरिववह्नयः १७ सुरस्त्रीकेशविभ्रष्टनवसौगंधिकस्रजाम् यत्रामोदमुपादायमार्गआवातिमारुतः १८ हेमजालाक्षनिर्गच्छत्धूमेनागरुगंधिना पांडुरेणप्रतिच्छन्नमार्गेयांतिसुरप्रियाः १९ मुक्तावितानैर्मणिहेमकेतुभिर्नानापताकावलभीभिरावृताम् शिखंडिपारावतभृंगनादितांवैमानिकस्त्रीकलगीतमंगलाम् २० मृदंगशंखानकदुंदुभिस्वनैः सतालवीणामुरजर्ष्टिवेणुभिः नृत्यैःसवाद्यैरुपदेवगीतकैर्मनोरमांस्वप्रभयाजितप्रभाम् २१ यांनव्रजंत्यधर्मिष्ठाः खलाभूतद्रुहःशठाः मानिनःकामिनोलुब्धाएभिर्हीनाव्रजंतियत् २२ तांदेवधानींसवरूथिनीपतिर्बहिःसमंताद्रुरुधेपृतन्यया आचार्यदत्तंजलजंमहास्वनंदध्मौप्रयुंजन्भयमिंद्रयोषिताम् २३ मघवांस्तदभिप्रेत्यबलेःपरममुद्यमम् सर्वदेवगणोपेतोगुरुमेतदुवाचह २४ भगवन्नुद्यमोभूयान्बलेर्नःपूर्ववैरिणः अविषह्यमिमंमन्येकेनासीत्तेजसोर्जितः २५ नैनंकश्चित्कुतोवापिप्रतिव्योढुमधीश्वरः पिबन्निवमुखेनेदंलिहन्निवदिशोदश २६ दहन्निवदिशोदृग्भिःसंवर्ताग्निरिवोत्थितः २६ ब्रूहिकारणमेतस्यदुर्धर्षत्वस्यमद्रिपोः ओजःसहोबलंतेजोयतएतत्समुद्यमः २७ गुरुरुवाच जानामिमघवन्शत्रोरुन्नतेरस्यकारणम् शिष्यायोपभृतंतेजोभृगुभिर्ब्रह्मवादिभिः २८ भवद्विधोभवान्वापिवर्जयित्वेश्वरंहरिम् नास्यशक्तःपुरःस्थातुंकृतांतस्ययथाजनाः २९ तस्मान्निलयमुत्सृज्ययूयंसर्वेत्रिविष्टपम् यातकालंप्रतीक्षंतोयतःशत्रोर्विपर्ययः ३० एषविप्रबलोदर्कःसंप्रत्यूर्जितविक्रमः एषामेवापमानेनसानुबंधोविनंक्ष्यति ३१ एवंसुमंत्रितार्थास्तेगुरुणार्थानुदर्शिना हित्वात्रिविष्टपंजग्मुर्गीर्वाणाःकामरूपिणः ३२ देवेष्वथनिलीनेषुबलिर्वैरोचनःपुरीम् देवधानीमधिष्ठायवशान्निन्येजगत्त्रयम् ३३ तंविश्वजयिनंशिष्यंभृगवःशिष्यवत्सलाः शतेनहयमेधानामनुव्रतमयाजयन् ३४

ताम् अन्यैरजितप्रभामितिवा पाठांतरेजिताग्रहाः सूर्यादयोयया २१ यत्याम् २२ पृतन्ययासेनया २३२४ केनहेतुना एवंतेजसा ऊर्जितआसीत् २५ प्रतिव्योढुमपाकर्तुम् २६ यतः कारणादेतस्य ओजआदियतः ओजआदेः एतस्यसमुद्यमः २७ उपभृतंसंचितम् २८ २९ तत्रोचितंमंत्रमाह तस्माद्यूयंत्रिविष्टपमुत्सृज्यनिलयमदर्शनंयात यतःकालात् ३० केनास्यविपर्ययःस्यादित्यतआह एषइति विप्राणांबलेनउदर्कमुत्तरोत्तरमधिकंफलंयस्यसः ३१ सुमंत्रितः अर्थःकार्ययेषांतेनिलयंजग्मुः ३२ ३३ एवंप्राप्तमिंद्रपदंस्थिरीकर्तुमयाजयन् अनुव्रतमनुवर्तिनम् ३४

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

३५ द्विजदेवैर्ब्राह्मणैरुपलंभितांप्रापिताम् ३६ इत्यष्टमेटीकायांपंचदशोऽध्यायः १५ षोडशेपुत्रनाशेन शोचंत्याअदितेःपतिः प्रार्थितःकश्यपःप्राह पयोव्रतमितीर्यते १ इदानींश्रीवामनावतारप्रसंगमाह एवमित्यादियावत्समाप्ति नष्टेषुअदृष्टेषुसत्सु १२ सः कश्यपः पत्नीमिदमाह ३ दीनवदनत्वादिकंमा लक्ष्यबहुधाविकल्पयन्पृच्छति अप्यभद्रमितिसप्तभिः हेभद्रे मृत्योः छंदमिच्छामनुवर्ततइतितथामृत्युवशवर्तिनोजनस्येत्यर्थः ४ गृहमेधिनि अपिवाकिंवागृ हेषुधर्मादेः किंचिदकुशलमितिकाक्वाप्रश्नः यत्रयेषुगृहेषुअयोगिनामपियोगः स्वधर्मादिनायोगफलंभवति ५ किंवात्वयाअपूजिताएवाभ्येत्यगृहाद्याताः ६

ततस्तदनुभावेनभुवनत्रयविश्रुताम् कीर्तिंदिक्षुवितन्वानःसरेजेउडुराडिव ३५ बुभुजेचश्रियंस्वृद्धांद्विजदेवोपलंभिताम् कृतकृत्यमि वात्मानंमन्यमानोमहामनाः ३६ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेऽष्टमस्कंधेपंचदशोऽध्यायः १५ श्रीशुकउवाच एवंपुत्रेषु नष्टेषुदेवमाताऽदितिस्तदा हृतेत्रिविष्टपेदैत्यैःपर्यतप्यदनाथवत् १ एकदाकश्यपस्तस्याआश्रमंभगवानगात् निरुत्सवंनिरानंदंसमाधे र्विरतश्चिरात् २ सपत्नींदीनवदनांकृतासनपरिग्रहः सभाजितोयथान्यायमिदमाहकुरूद्वह ३ अप्यभद्रंनविप्राणांभद्रेलोकेऽधुनाग तम् नधर्मस्यनलोकस्यमृत्योश्छंदानुवर्तिनः ४ अपिवाऽकुशलंकिंचिद्गृहेषुगृहमेधिनि धर्मस्यार्थस्यकामस्ययत्रयोगोह्ययोगिनाम् ५ अपिवाऽतिथयोऽभ्येत्यकुटुंबासक्तया त्वया गृहादपूजितायाताः प्रत्युत्थानेनवाक्वचित् ६ गृहेषुयेष्वतिथयोनार्चिताःसलिलैरपि यदिनि र्यांतितेनूनंफेरुराजगृहोपमाः ७ अप्यग्नयस्तुवेलायांनहुताहविषासति त्वयोद्विग्नधियाभद्रेप्रोषितेमयिकर्हिचित् ८ यत्पूजयाकामदु घान् यातिलोकान्गृहान्वितः ब्राह्मणोऽग्निश्चवैविष्णोःसर्वदेवात्मनोमुखम् ९ अपिसर्वेकुशलिनस्तवपुत्रामनस्विनि लक्षयेऽस्वस्थ मात्मानंभवत्यालक्षणैरहम् १० अदितिरुवाच भद्रंद्विजगवांब्रह्मन्धर्मस्यास्यजनस्यच त्रिवर्गस्यपरंक्षेत्रंगृहमेधिन्गृहाइ मे ११ अग्नयोतिथयोभृत्याभिक्षवोयेचलिप्सवः सर्वंभगवतोब्रह्मन्ननुध्यानान्नरिष्यति १२ कोनुमेभगवन्कामोनसंपद्येतमानसः य स्याभवान्प्रजाध्यक्षएवंधर्मान्प्रभाषते १३ तवैवमारीचमनःशरीरजाःप्रजाइमाःसत्वरजस्तमोजुषः समोभवांस्तास्वसुरादिषुप्रभोत थापिभक्तंभजतेमहेश्वरः १४ तस्मादीशभजंत्यामेश्रेयश्चिंतयसुव्रत हृतश्रियोहृतस्थानान्सपत्नैःपाहिनःप्रभो १५ परैर्विवासिता साहंमग्नाव्यसनसागरे ऐश्वर्यंश्रीर्यशःस्थानंहृतानिप्रबलैर्मम १६

नार्चिताः अनर्चिताः संतोयदिनिर्गच्छंतितेगृहाः फेरुराजः सृगालराजः तदीयविवरतुल्याः ७ वेलायांहोमकालेकर्हिचिन्नहुताःकिम् ८ ९ भवत्याआत्मानंमनः अस्वस्थमप्रकृतिस्थंलक्षणैः मुखम्लान्यादिभिः लक्षयामि १० अ स्वास्थ्यकारणमन्यदस्तीतिवक्तुंलत्रष्टमभद्रादिकंनास्तीत्याह भद्रमितिद्वाभ्याम् इमेगृहाः त्रिवर्गस्यपरंक्षेत्रमुद्भवस्थानम् त्रिवर्गोऽपियथावद्वर्ततइत्य र्थः ११ भगवतस्तवानुध्यानंयन्मयाक्रियतेतस्मात् अग्नयोऽतिथयइत्यादिसर्वंनरिष्यति नहीयते १२ प्रस्तुतंविज्ञापयितुमाह कोन्विति १३ संपाद्यंकाम माह तवैवेतिचतुर्भिः १४ सपत्नैर्दैत्यैर्हृताश्रीर्येषांहृतंस्थानंयेषामितिपुत्राभिप्रायेणबहुवचनम् १५ १६ ६ ६ ६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१७ कश्यपः प्रथमं तावत्सुतस्नेहं त्याजयितुं विस्मयव्याजेनैव तत्त्वमुपदिशति अहोइतिसार्धेन १८ १९ अत्रापरितुष्यंतीं प्रत्याह उपतिष्ठस्वेतिद्वाभ्याम् २० नन्वेवंभूतेकामप्राप्तिहेतुर्देवांतरसेवाप्रसिद्धातत्राह अमोघेति २१ यथाचमेमनोरथंविदध्यात् २२ यथाचमेआशुतुष्यतितथातत्सेवाप्रकारमादिश २३ मेमयाएष्टः पद्मजोमेयद्व्रतमाह एतत्तेतवप्रवक्ष्यामीत्यन्वयः २४ अमलेशुक्ले २५ तत्रादौपूर्वेद्युः कृत्यमाह सिनीवाल्यामित्यादिनाब्रह्मचार्यथतद्वाभ्यामित्यंतेनग्रंथेन यदिलभ्येततर्हिक्रोडविदीर्णयावन्यवराहोत्खातयाआलिप्य २६ तत्रमंत्रा त्वंदेवीति हेदेवि त्वंरसायाःउद्धृतासि २७ निर्वर्तितआत्मनियमोनित्यनैमित्तिकोयेन २८ तत्रावाहनादौनवमंत्रानाह नमस्तुभ्यमिति पाद्यादौविशेषतस्तु द्वादशाक्षरंवक्ष्यति २९ चतुर्विंशतिर्गुणास्तत्त्वानिजानातीतितथा तद्भिर्गुणसंख्य

यथातानिपुनःसाधोप्रपद्येरन्ममात्मजाः तथाविधेहिकल्याणंधियाकल्याणकृत्तम १७ श्रीशुकउवाच एवमभ्यर्थितोदित्यैकस्तामाहस्मयन्निव अहोमायाबलंविष्णोःस्नेहबद्धमिदंजगत् १८ क्वदेहोभौतिकोनात्माक्वचात्माप्रकृतेःपरः कस्यकेपतिपुत्राद्यामोहएवहिकारणम् १९ उपतिष्ठस्वपुरुषंभगवंतंजनार्दनम् सर्वभूतगुहावासंवासुदेवंजगद्गुरुम् २० सविधास्यतितेकामान्हरिर्दीनानुकंपनः अमोघाभगवद्भक्तिर्नेतरेतिमतिर्मम २१ अदितिरुवाच केनाहंविधिनाब्रह्मन्नुपस्थास्येजगत्पतिम् यथामेसत्यसंकल्पोविदध्यात्समनोरथम् २२ आदिशत्वंद्विजश्रेष्ठविधिंतदुपधावनम् आशुतुष्यतिमेदेवःसीदंत्याःसहपुत्रकैः २३ कश्यपउवाच एतन्मेभगवान्पृष्टःप्रजाकामस्यपद्मजः यथाहतेप्रवक्ष्यामिव्रतंकेशवतोषणम् २४ फाल्गुनस्यामलेपक्षेद्वादशाहंपयोव्रतः अर्चयेदरविंदाक्षंभक्त्यापरमयान्वितः २५ सिनीवाल्यांमृदालिप्यस्नायात्क्रोडविदीर्णया यदिलभ्येतवैस्रोतस्येतंमंत्रमुदीरयेत् २६ त्वंदेव्यादिवराहेणरसायाःस्थानमिच्छता उद्धृतासिनमस्तुभ्यंपाप्मानंमेप्रणाशय २७ निर्वर्तितात्मनियमोदेवमर्चेत्समाहितः अर्चायांस्थंडिलेसूर्येजलेवह्नौगुरावपि २८ नमस्तुभ्यंभगवतेपुरुषायमहीयसे सर्वभूतनिवासायवासुदेवायसाक्षिणे २९ नमोव्यक्तायसूक्ष्मायप्रधानपुरुषायच चतुर्विंशद्गुणज्ञायगुणसंख्यानहेतवे ३० नमोद्विशीर्ष्णेत्रिपदेचतुःशृंगायतंतवे सप्तहस्ताययज्ञायत्रयीविद्यात्मनेनमः ३१ नमःशिवायरुद्रायनमःशक्तिधरायच सर्वविद्याधिपतयेभूतानांपतयेनमः ३२ नमोहिरण्यगर्भायप्राणायजगदात्मने योगैश्वर्यशरीरायनमस्तेयोगहेतवे ३३ नमस्तेआदिदेवायसाक्षिभूतायतेनमः नारायणायऋषयेनरायहरयेनमः ३४ नमोमरकतश्यामवपुषेधिगतश्रियेकेशवायनमस्तुभ्यंनमस्तेपीतवाससे ३५ त्वंसर्ववरदःपुंसांवरेण्यवरदर्षभ अतस्तेश्रेयसेधीराःपादरेणुमुपासते ३६

प्रवर्तकाय ३० एवंसामान्यतोनत्वागुणावतारान्प्रणमतित्रिभिः तत्रादौमंत्रोक्तयज्ञरूपेणविष्णोःप्रणामोनमइतिद्वेशीर्षेयस्यत्रयःपादायस्य तंतवेफलविस्तारकाय त्रय्यांविद्यायामात्मायस्येतित्रिधाबद्धइत्यस्यार्थउक्तः तथाचमंत्रः चत्वारिशृंगात्रयोअस्यपादाद्वेशीर्षेसप्तहस्तासोअस्य त्रिधाबद्धोवृषभोरोरवीतिमहोदेवोमर्त्यांआविवेशेति ३१ ३२ प्राणायसूत्रात्मने योगैश्वर्यंशरीरंयस्य ३३ ३४ अधिगताप्राप्ताश्रीर्येनतस्मै ३५ ३६

तत्पादपद्मयोरामोदंस्पृहयंतइवदेवाश्चश्रीश्च यमन्ववर्तंत समेप्रसीदतु ३७ आवाहनेनपुरस्कृतंसंमानितम् ३८ ३९ पयसिश्रृतंपायसम् मूलविद्ययाद्वादशाक्ष
रेणैव ४० ४१ पूर्वोक्ताभिरन्याभिश्चस्तुतिभिः ४२ तस्यशेषांनिर्माल्यम् द्वौअवरौयेषांतान् असंभवेद्वावपिभोजयेदित्यर्थः ४३ सभाजितैस्तैरनुज्ञातःसन् शे

अन्ववर्ततयंदेवाःश्रीश्चतत्पादपद्मयोः स्पृहयंतइवामोदंभगवान्मेप्रसीदताम् ३७ एतैर्मंत्रैर्हृषीकेशमावाहनपुरस्कृतम् अर्चयेच्छ्र
द्धयायुक्तःपाद्योपस्पर्शनादिभिः ३८ अर्चित्वागंधमाल्याद्यैःपयसास्नपयेद्विभुम् वस्त्रोपवीताभरणपाद्योपस्पर्शनैस्ततः गंधधूपादि
भिश्चार्चेद्द्वादशाक्षरविद्यया ३९ श्रृतंपयसिनैवेद्यंशाल्यन्नंविभवेसति ससर्पिःसगुडंदत्वाजुहुयान्मूलविद्यया ४० निवेदितंतद्भक्तायद
द्याद्भुंजीतवास्वयम् दत्वाचमनमर्चित्वाताम्बूलंचनिवेदयेत् ४१ जपेदष्टोत्तरशतंस्तुवीतस्तुतिभिःप्रभुम् कृत्वाप्रदक्षिणांभूमौप्रणमेद्दं
डवन्मुदा ४२ कृत्वाशिरसितच्छेषांदेवमुद्वासयेत्ततः द्व्यवरान्भोजयेद्विप्रान्पायसेनयथोचितम् ४३ भुंजीततैरनुज्ञातःशेषंसेष्टःसभाजि
तैः ब्रह्मचार्यथतद्रात्र्यांश्वोभूतेप्रथमेहनि ४४ स्नातःशुचिर्यथोक्तेनविधिनासुसमाहितः पयसास्नापयित्वार्चेद्यावद्व्रतसमापनम्
४५ पयोभक्षोव्रतमिदंचरेद्विष्णवर्चनादृतः पूर्ववज्जुहुयादग्निंब्राह्मणांश्चापिभोजयेत् ४६ एवंत्वहरहःकुर्याद्द्वादशाहंपयोव्रतः हरेरारा
धनंहोममर्हणंद्विजतर्पणम् ४७ प्रतिपद्दिनमारभ्ययावच्छुक्लत्रयोदशी ब्रह्मचर्यमधःस्वप्नंस्नानंत्रिषवणंचरेत् ४८ वर्जयेदसदालापंभो
गानुच्चावचांस्तथा अहिंस्रःसर्वभूतानांवासुदेवपरायणः ४९ त्रयोदश्यामथोविष्णोःस्नपनंपंचकैर्विभोः कारयेच्छास्त्रदृष्टेनविधि
नाविधिकोविदैः ५० पूजांचमहतींकुर्याद्वित्तशाठ्यविवर्जितः चरुंनिरूप्यपयसिशिपिविष्टायविष्णवे ५१ श्रृतेनतेनपुरुषंयजेतसुसमा
हितः नैवेद्यंचातिगुणवद्दद्यात्पुरुषतुष्टिदम् ५२ आचार्यंज्ञानसंपन्नंवस्त्राभरणधेनुभिः तोषयेदृत्विजश्चैवतद्विद्ध्याराधनंहरेः ५३ भोज
येत्तान्गुणवतासदन्नेनशुचिस्मिते अन्यांश्चब्राह्मणान्शक्त्यायेचतत्रसमागताः ५४ दक्षिणांगुरवेदद्यादृत्विग्भ्यश्चयथार्हतः अ
न्नाद्येनाश्वपाकांश्चप्रीणयेत्समुपागतान् ५५ भुक्तवत्सुचसर्वेषुदीनांधकृपणेषुच विष्णोस्तत्प्रीणनंविद्वान्भुंजीतसहबंधुभिः ५६
नृत्यवादित्रगीतैश्चस्तुतिभिःस्वस्तिवाचकैः कारयेत्तत्कथाभिश्चपूजांभगवतोऽन्वहम् ५७ एतत्पयोव्रतंनामपुरुषाराधनंपरम् पि
तामहेनाभिहितंमयातेसमुदाहृतम् ५८ त्वंचानेनमहाभागेसम्यक्चीर्णेनकेशवम् आत्मनाशुद्धभावेननियतात्माभजाव्ययम् ५९
अयंवैसर्वयज्ञाख्यःसर्वव्रतमितिस्मृतम् तपःसारमिदंभद्रेदानंचेश्वरतर्पणम् ६० तएवनियमाःसाक्षात्तएवचयमोत्तमाः तपोदानंव्र
तंयज्ञोयेनतुष्यत्यधोक्षजः ६१

षंबंधुभिःसहितः तस्यांरात्र्यांब्रह्मचारीसन्श्वोभूतेप्रभातेसति ४४ ४५ पयएवभक्ष्यआहारोयस्य ४६ ४७ अधःस्वप्नं
शयनम् ४८ ४९ पंचकैःपंचामृतैः ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ मयाचतेसमुदाहृतम् ५८ ५९ सर्वयज्ञाख्योऽयंयज्ञःसर्वव्रतमितिचस्मृतमेतद्व्रतम् ६० ६१

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

६२ इत्यष्टमेटीकायांषोडशोऽध्यायः १६ ततः सप्तदशेऽदित्याकृतेतस्मिन्व्रतेहरिः तत्कामपूरणायादौतत्पुत्रोऽभूदितीर्यते १ १ २ ३ ४ ५ प्रतिविबुद्ध्वत्वादेवसाबद्धांजलिः सतीस्थिताकेवलमीडितुंपुनर्नोत्सेहेनशशाक अपितुतूष्णींबभूव कथंभूताआनंदजलैराकुलेईक्षणेयस्याः पुलकैराकुलाआकृतिर्देहोयस्याः तस्यदर्शनेनयोत्युत्सवः तेनगात्रेवेपथुः कंपोयस्याः ६ तुष्टावपिबतीवोद्वीक्षमाणाइतिचक्रियाभेदात् सेत्यस्यशब्दस्यद्विरुक्तिरदोषः ७ अयत्नतोविनिर्जित्यदैत्यानत्यूर्जितानपि भक्तान्रक्षितुमीशस्त्वमित्यस्तौददितिस्त्रिभिः यज्ञेशेत्यादिदशभिः संबोधनैस्त्वत्तोवाशक्यंकिमपिनास्तीतिवदंतीप्रार्थयते हे ईशशंनः कृधिकुरुयतोदीनानांनाथोऽसित्वम् तीर्थश्रवः कीर्तिर्यस्य श्रवणमेवमंगलंयस्य तन्नामधेयंयस्य आपन्नानांशरणागतानांवृजिनोपशमाय

तस्माद्देवद्वृतंभद्रेप्रयताश्रद्धयाचर भगवान्परितुष्टस्तेवरानाशुविधास्यति ६२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेअदितिपयोव्रतनामषोडशोऽध्यायः १६ श्रीशुकउवाच इत्युक्तासाऽदितीराजन्स्वभर्त्राकश्यपेनवै अन्वतिष्ठद्व्रतमिदंद्वादशाहमतंद्रिता १ चिंतयंत्येकयाबुद्ध्यामहापुरुषमीश्वरम् प्रगृह्येंद्रियदुष्टाश्वान्मनसाबुद्धिसारथिः २ मनश्चैकाग्रयाबुद्ध्याभगवत्यखिलात्मनि वासुदेवेसमाधायचचारहपयोव्रतम् ३ तस्याःप्रादुरभूत्तातभगवानादिपूरुषः पीतवासाश्चतुर्बाहुःशंखचक्रगदाधरः ४ तंनेत्रगोचरंवीक्ष्यसहसोत्थायसादरम् ननामभुविकायेनदंडवत्प्रीतिविह्वला ५ सोत्थायबद्धांजलिरीडितुंस्थितानोत्सेहआनंदजलाकुलेक्षणा बभूवतूष्णींपुलकाकुलाकृतिस्तद्दर्शनात्युत्सवगात्रवेपथुः ६ प्रीत्याशनैर्गद्गदयागिराहरिंतुष्टावसादेव्यदितिःकुरूद्वह उद्वीक्षतीसापिबतीवचक्षुषारमापतिंयज्ञपतिंजगत्पतिम् ७ अदितिरुवाच यज्ञेशयज्ञपुरुषाच्युततीर्थपादतीर्थश्रवःश्रवणमंगलनामधेय आपन्नलोकवृजिनोपशमोदयाद्यशंनःकृधीशभगवन्नसिदीननाथः ८ विश्वायविश्वभवनस्थितिसंयमायस्वैरंगृहीतपुरुशक्तिगुणायभूम्ने स्वस्थायशश्वदुपबृंहितपूर्णबोधव्यापादितात्मतमसेहरयेनमस्ते ९ आयुःपरंवपुरभीष्टमतुल्यलक्ष्मीर्द्योभूरसाःसकलयोगगुणास्त्रिवर्गः ज्ञानंचकेवलमनंतभवंतितुष्टात्त्वत्तोनृणांकिमुसपत्नजयादिराशीः १० श्रीशुकउवाच अदित्यैवंस्तुतोराजन्भगवान्पुष्करेक्षणः क्षेत्रज्ञःसर्वभूतानामितिहोवाचभारत ११ श्रीभगवानुवाच देवमातर्भवत्यामेविज्ञातंचिरकांक्षितम् यत्सपत्नैर्हृतश्रीणांच्यावितानांस्वधामतः १२

उदयोयस्य ८ भूम्नेमहतेनमः महत्त्वेहेतवः विश्वायविश्वस्यभवनस्थितिसंयमार्थंस्वैरंगृहीताः पुरुशक्तेर्मायायाः गुणायेनतस्मै तथापिस्वस्थाय अप्रच्युतस्वरूपाय कुतःशश्वदुपबृंहितः नित्योर्जितोयः पूर्णबोधस्तेनव्यापादितंनिरस्तमात्मनितमोमायालक्षणंयेनतस्मै ९ अस्मदीयमनोरथपूरणमीषत्करमेवतवेतिकैमुत्यन्यायेनाह आयुःपरंब्रह्मायुःपुनरपिद्योश्चभूश्चरसातलंचद्योभूरसाः द्यौरितिपृथक्पाठेभूश्चरसाश्चबिलस्वर्गाइतिविग्रहः रसेतिपाठेत्रीणिपदानिसकलायोगगुणाअणिमादयः १० क्षेत्रज्ञः अंतर्यामी ११ सपत्नैर्हृताश्रीर्येषांस्वधामतः च्यावितानांच पुत्राणांसंबंधियत्तद्भवत्याश्चिरमाकांक्षितंमयाविज्ञातम् १२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कांक्षितमेवाह तानितित्रिभिः प्रतिलब्धोजयस्तश्रीश्चयैस्तैः पुत्रैः सहउपासितुमेकत्रस्थातुमिच्छसि १३।१४ प्रत्याहृतं यशश्च श्रीश्चयैः तान् १५ अपारणीयाः अन
तिक्रमणीयाः यद्यस्मात् अनुकूलईश्वरः कालोयेषांतैर्विप्रैः गुप्तारक्षिताः अनुकूलेरीश्वरैः समर्थैर्विप्रैः गुप्ताइतिवा १६ ममभयार्चितएव तत्रहेतुः संतोषित
स्येत्यादि श्रद्धानुरूपमिच्छानुसारिणफलहेतुत्वात् १७ मारीचस्यतपसिअधिष्ठायस्थितःसन् गोप्तास्मिपालयिष्यामि १८ अतः पतिमुपधावभजस्व १९

तान्विनिर्जित्यसमरेदुर्मदानसुरर्षभान् प्रतिलब्धजयश्रीभिः पुत्रैरिच्छस्युपासितुम् १३ इंद्रज्येष्ठैःस्वतनयैर्हतानांयुधिविद्विषाम् स्त्रि
योरुदतीरासाद्यद्रष्टुमिच्छसिदुःखिताः १४ आत्मजान्सुसमृद्धांस्त्वंप्रत्याहृतयशःश्रियः नाकपृष्ठमधिष्ठायक्रीडतोद्रष्टुमिच्छसि १५
प्रायोऽधुनातेऽसुरयूथनाथाअपारणीयाइतिदेविमेमतिः यत्तेऽनुकूलेश्वरविप्रगुप्तानविक्रमस्तत्रसुखंददाति १६ अथाऽप्युपायोममदे
विचिंत्यःसंतोषितस्यव्रतचर्ययाते ममार्चनंनार्हतिगंतुमन्यथाश्रद्धानुरूपंफलहेतुकत्वात् १७ त्वयाऽर्चितश्चाहमपत्यगुप्तयेपयोव्रते
नानुगुणंसमीडितः स्वांशेनपुत्रत्वमुपेत्यतेसुतान्गोप्तास्मिमारीचतपस्यधिष्ठितः १८ उपधावपतिंभद्रेप्रजापतिमकल्मषम् मांच
भावयतीपत्यावेवंरूपमवस्थितम् १९ नैतत्परस्माआख्येयंपृष्टयाऽपिकथंचन सर्वंसंपद्यतेदेविदेवगुह्यंसुसंवृतम् २० श्रीशुक
उवाच एतावदुक्त्वाभगवांस्तत्रैवांतरधीयत अदितिर्दुर्लभंलब्ध्वाहरेर्जन्मात्मनिप्रभोः २१ उपाधावत्पतिंभक्त्यापरयाकृतकृत्यवत्
सवैसमाधियोगेनकश्यपस्तदबुध्यत २२ प्रविष्टमात्मनिहरेरंशंह्यवितथेक्षणः सोऽदित्यांवीर्यमाधत्ततपसाचिरसंभृतम् समाहितम
नाराजन्दारुण्यग्निंयथाऽनिलः २३ अदितेर्धिष्ठितंगर्भंभगवंतंसनातनम् हिरण्यगर्भोविज्ञायसमीडेगुह्यनामभिः २४ ब्रह्मो
वाच जयोरुगायभगवन्नुरुक्रमनमोस्तुते नमोब्रह्मण्यदेवायत्रिगुणायनमोनमः २५ नमस्तेपृश्निगर्भायवेदगर्भायवेधसे त्रि
नाभायत्रिपृष्ठायशिपिविष्टायविष्णवे २६ त्वमादिरंतोभुवनस्यमध्यमनंतशक्तिंपुरुषंयमाहुः कालोभवानाक्षिपतीशविश्वंस्रो
तोयथांऽतःपतितंगभीरम् २७

देवानांगुह्यंरहस्यंसर्वंसुसंवृतंसुगुप्तंसत्संपद्यतेसिध्यति २१ प्रभोः हरेरात्मनिजन्मलब्ध्वा २१ २२ अवितथमीक्षणंदृष्टिर्यस्यसः अनिलोयथासर्वत्रसमोऽपिदा
रुणिसंघर्षेणचतद्दाहकमग्निमाधत्ते एवंस्वयंपुत्रेषुसमोऽपिदैत्यक्षपणंवीर्यमाधत्तेत्यर्थः २३ धिष्ठितमधिष्ठायस्थितम् समीडेतुष्टावेत्यर्थः २४ अदितेरेवपूर्वस्मिन्जन्मनि
पृश्निरितिनामतस्यागर्भायअर्भकाय वेदागर्भेयस्य यद्वा वेदानांगर्भायवेदेषुप्रकाशमानायेत्यर्थः त्रयोलोकानाभौयस्यसः त्रिनाभः तस्मैत्रयाणांलोकानांपृ
ष्ठेउपरिस्थिताय शिपिशब्देनपशवोजीवास्तेष्वंतर्यामितयाप्रविष्टाय यज्ञोवैविष्णुः पशवः शिपिर्यज्ञएवपशुषुप्रतितिष्ठतीतिश्रुतेः यद्वा शिपयोरश्मयस्तैर्वेष्टि
तायेत्यर्थः तथाऽपिविष्णवेव्यापिने २६ अंतःपतितंतृणादियथागभीरंस्रोतआक्षिपतिआकर्षति तथाकालात्माभवान्विश्वमाक्षिपति २७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्रजापतीनांचत्वमेवसंभविष्णुः उत्पादनशीलोऽसि अयंभावः नह्येवंभूतस्यतवजन्मादिसंभवः किंतुदेवानांप्रजापतीनांप्रजानांचपरमाश्रयत्वेन तत्कार्यसाधना
यावतारोऽयमतस्तान् स्वर्गच्युतान् पुनःस्वर्गेस्थापयेति २८ इत्यष्टमस्कंधेटीकायांसप्तदशोऽध्यायः १७ ततस्त्वष्टादशेभूत्वा वामनःसत्कृतोऽखिलैः
यज्ञंगतस्ततस्तेनसत्कृत्योक्तोवरान्वृणु १ इत्थंविरिंच्येनस्तुतंकर्मदेवकार्यलक्षणंवीर्यंचप्रभावोयस्यसहरिरदित्यांप्रादुर्बभूवेतित्रयाणामन्वयः अमृतम्भूः
मृत्युजन्मशून्यः शंखगदाऽब्जचक्राणिअस्यसंतीतितथा अर्शआदित्वेनमत्वर्थीयोच्प्रत्ययः अविसर्गपाठेसचासौपिशंगवासाश्च १ झषराजोमकरः तदा
कारयोःकुंडलयोस्त्विषाउल्लसंतीश्रीर्वदनांबुजेयस्यश्रीवत्सोवक्षसियस्यवलयैरंगदैश्चसहोल्लसंतिकिरीटादीनियस्य २ श्रीमत्यावनमालयाविराजितः वेश्मग

त्वंवैप्रजानांस्थिरजंगमानांप्रजापतीनामसिसंभविष्णुः दिवौकसांदेवदिवश्च्युतानांपरायणंनौरिवमज्जतोऽप्सु २८ इतिश्रीभागव
तेमहापुराणेअष्टमस्कंधेसप्तदशोऽध्यायः १७ श्रीशुकउवाच इत्थंविरिंच्यस्तुतकर्मवीर्यःप्रादुर्बभूवामृतभूरदित्याम् चतुर्भु
जःशंखगदाब्जचक्रःपिशंगवासानलिनायतेक्षणः १ श्यामावदातोझषराजकुंडलत्विषोल्लसच्छ्रीवदनांबुजःपुमान् श्रीवत्सवक्षावलयांग
दोल्लसत्किरीटकांचीगुणचारुनूपुरः २ मधुव्रतव्रातविघुष्टयास्वयाविराजितश्रीवनमालयाहरिः प्रजापतेर्वेश्मतमःस्वरोचिषाविनाशयन्
कंठनिविष्टकौस्तुभः ३ दिशःप्रसेदुःसलिलाशयास्तदाःप्रजाःप्रहृष्टाऋतवोगुणान्विताः द्यौरंतरिक्षंक्षितिरग्निजिह्वागावोद्विजासंजहृषुर्न
गाश्च ४ श्रोणायांश्रवणद्वादश्यांमुहूर्तेऽभिजितिप्रभुः सर्वेनक्षत्रताराद्याश्चक्रुस्तज्जन्मदक्षिणम् ५ द्वादश्यांसवितातिष्ठन्मध्यंदिनगतोनृप
विजयानामसाप्रोक्तायस्यांजन्मविदुर्हरेः ६ शंखदुंदुभयोनेदुर्मृदंगपणवानकाः चित्रवादित्रतूर्याणांनिर्घोषस्तुमुलोऽभवत् ७ प्रीताश्चाप्स
रसोऽनृत्यन्गंधर्वप्रवराजगुः तुष्टुवुर्मुनयोदेवामनवःपितरोऽग्नयः ८ सिद्धविद्याधरगणाःसकिंपुरुषकिन्नराः चारणायक्षरक्षांसि सुप
र्णाभुजगोत्तमाः ९ गायंतोऽतिप्रशंसंतोनृत्यंतोविबुधानुगाः अदित्याआश्रमपदंकुसुमैःसमवाकिरन् १० दृष्ट्वादितिस्तंनिजगर्भ
संभवंपरंपुमांसंमुदमापविस्मिता गृहीतदेहंनिजयोगमाययाप्रजापतिश्चाहजयेतिविस्मितः ११

तंतमः ३ अग्निजिह्वादेवाः नगाःपर्वताः ४ तत्प्रादुर्भावसमयमाह श्रोणायामिति भाद्रपदशुक्लद्वादशीश्रवणद्वादशीतिप्रसिद्धातस्यांतत्रापिश्रोणायांश्रव
णस्थेचंद्रइत्यर्थः तत्रापिश्रवणस्यप्रथमांशेभिजितिनक्षत्रेतच्चश्रुत्यादिदर्शितम् अभिजिन्नामनक्षत्रमुपरिष्टादषाढानामधस्ताच्छ्रोणायाइति एवंविशि
ष्टेमुहूर्तेप्रभुःप्रादुर्बभूवेत्यर्थः किंच नक्षत्राण्यश्विन्यादीनिताराशब्देनताराग्रहाः गुरुशुक्रादयः तेआद्यायेषांतेसूर्यादयोऽपिसर्वेतस्यजन्मदक्षिणमुदारंच
क्रुः जन्ममुहूर्तेगुणाबहवोबभूवुरित्यर्थः ५ विशेषांतरमाह यस्यद्वादश्यांहरेर्जन्मतत्तस्यामहन्येवविदुः तदाचमध्यंदिनगतःसवितातिष्ठत् साचद्वादशीविज
यानामप्रोक्तेत्यन्वयः ६ शंखादयोयेतेषामन्येषांचचित्रतूर्याणांनिर्घोषोऽभवत् ७ देवामनवइत्यादीनांकुसुमैःसमवाकिरन्नितितृतीयेनान्वयः ८ ९ १० ११ ७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

विस्मयांतरमाह यत्तदिति यत्तद्वपुर्हरिरधारयत् प्रकटितवान् तेनवपुषामातापित्रोः संपश्यतोरेववामनो बटुर्बभूव दिव्यगतिः अद्भुतचेष्टितः स्वयंकथंभूतः अव्यक्त चिद्रूपः कथमधारयत् भातिदीप्तिः विभूषणानिचआयुधानिचतैर्व्यक्तंयथाभवतितथा १२ कर्माणिजातकर्मादीनि १३ १४ वनस्पतिः वनानांपतिःसोमः १५ १६ पात्रिकांभिक्षापात्रीम् १७ एवंसंभावितोमारिषःश्रेष्ठोबटुर्ब्रह्मवर्चसेनब्रह्मर्षिगणसंजुष्टांतांसभामतिक्रम्यारोचत १८ १९ यदर्थंबटुर्बभूवतदाह श्रुत्वेत्यादियाव

यत्तद्वपुर्भातिविभूषणायुधैरव्यक्तचिद्व्यक्तमधारयद्धरिः बभूवतेनैवसवामनोबटुःसंपश्यतोर्दिव्यगतिर्यथानटः १२ तंबटुंवामनंदृष्ट्वामोदमानामहर्षयः कर्माणिकारयामासुःपुरस्कृत्यप्रजापतिम् १३ तस्योपनीयमानस्यसावित्रींसविताब्रवीत् बृहस्पतिर्ब्रह्मसूत्रंमेखलांकश्यपोऽददात् १४ ददौकृष्णाजिनंभूमिर्दंडंसोमोवनस्पतिः कौपीनाच्छादनंमाताद्यौश्छत्रंजगतःपतेः १५ कमंडलुंवेदगर्भःकुशान्सप्तर्षयोऽददुः अक्षमालांमहाराजसरस्वत्यव्ययात्मनः १६ तस्माइत्युपनीताययक्षराट्पात्रिकामदात् भिक्षांभगवतीसाक्षादुमाऽदादंबिकासती १७ सब्रह्मवर्चसेनैवंसभांसंभावितोबटुः ब्रह्मर्षिगणसंजुष्टामत्यरोचतमारिषः १८ समिद्धमाहितंवह्निंकृत्वापरिसमूहनम् परिस्तीर्यसमभ्यर्च्यसमिद्भिरजुहोद्द्विजः १९ श्रुत्वाश्वमेधैर्यजमानमूर्जितंबलिंभृगूणामुपकल्पितैस्ततः जगामतत्राखिलसारसंभृतोभारेणगांसंनमयन्पदेपदे २० तंनर्मदायास्तटउत्तरेबलेर्यऋत्विजस्तेभृगुकच्छसंज्ञके प्रवर्तयंतोभृगवःक्रतूत्तमंव्यचक्षतारादुदितंयथारविम् २१ तेऋत्विजोयजमानःसदस्याहततत्विषोवामनतेजसानृप सूर्यःकिलायात्युतवाविभावसुःसनत्कुमारोऽथदिदृक्षयाक्रतोः २२ इत्थंसशिष्येषुभृगुष्वनेकधावितर्क्यमाणोभगवान्सवामनः सदंडछत्रंसजलंकमंडलुंविवेशबिभ्रद्धयमेधवाटम् २३ मौंज्यामेखलयावीतमुपवीताजिनोत्तरम् जटिलंवामनंविप्रंमायामाणवकंहरिम् २४ प्रविष्टंवीक्ष्यभृगवःसशिष्यास्तेसहाग्निभिः प्रत्यगृण्हन्समुत्थायसंक्षिप्तास्तस्यतेजसा २५ यजमानःप्रमुदितोदर्शनीयंमनोरमम् रूपानुरूपावयवंतस्माआसनमाहरत् २६ स्वागतेनाभिनंद्याथपादौभगवतोबलिः अवनिज्यार्चयामासमुक्तसंगमनोरमम् २७ तत्पादशौचंजनकल्मषापहंसधर्मविन्मूर्ध्न्यदधात्सुमंगलम् यद्देवदेवोगिरिशश्चंद्रमौलिर्दधारमूर्ध्नापरयाचभक्त्या २८ बलिरुवाच स्वागतंतेनमस्तुभ्यंब्रह्मन्किंकरवामते ब्रह्मर्षीणांतपःसाक्षान्मन्येत्वार्यवपुर्धरम् २९

समाप्तिंयजमानंयजंतंभृगूणांभृगुभिः उपकल्पितैःप्रवर्तितैः अखिलेनसारेणबलेनसंभृतः संपूर्णः २० नर्मदायाउत्तरेतटेभृगुकच्छसंज्ञकेक्षेत्रेक्रतूत्तमंप्रवर्तयंतोबलेःऋत्विजोभृगवःतेतंव्यचक्षत अपश्यन् आरात्समीपएवोदितंरविमिवेतिऋत्विगादयः सूर्यःकिलेत्येवमादिव्यतर्कयन्निति शेषः २१ २२ हयमेधवाटमश्वमेधमंडपंविवेश २३ उपवीताजिनमुपवीतवत्कृतमजिनमेवउत्तरमुत्तरीयंयस्यतम् २४ संक्षिप्ताअभिभूताःसंतः २५ रूपस्यानुरूपाअवयवायस्यतंदृष्ट्वेतिशेषः २६ २७ चंद्रमौलिश्चेत्यन्वयः अप्यर्थेचकारःचंद्रमौलिरपिगंगारूपंयन्मूर्ध्नादधारेत्यर्थः २८ हेआर्यत्वांत्वांसाक्षात्मूर्त्यक्षंब्रह्मर्षीणांतपएवमन्ये कथंभूतंतपःवपुर्धरं मूर्तिधारि २९

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

३० त्वच्चरणावनेजनैर्वार्भिर्हतमंहोयस्य तस्य मे पुनीता पवित्रीकृता ३१ मेमत्तः प्रतीच्छ गृहाण हे अर्हत्तम पूज्यतम ३२ इत्यष्टमेटीकायामष्टादशोऽध्यायः १८ ऊनविंशेतु हरिणा याचितेन पदत्रये प्रतिश्रुतेच बलिना ज्ञानवत्भृगुरवारयत् १ दातुः स्तुतिः स्वयं तु ष्टिरित्यादिप्रस्तुतोचितम् वक्तव्यमिति शिक्षूंस्तु शिक्षयन्नाह वामनः २ १ वचस्तवैतदिति षोडशभिः हे जनदेव सांपराये पारलौकिके धर्मे पितामहश्च प्रह्लादः प्रमाणम् २ निःसत्वस्य लक्षणं योद्विजातये याचकाय प्रत्याख्यातान ददामीति वक्ता कृपणस्य लक्षणं प्रथमम् प्रतिश्रुत्य योवा न ददातीति ३ तीर्थे दानावसरे यत् यस्मिन्युष्मत्कुले ४ यतः यस्मिन्जातः ५ क्ष्मो

अद्यनः पितरस्तृप्ता अद्यनः पावितंकुलम् अद्यस्विष्टःक्रतुरयंयद्भवानागतोगृहान् ३० अद्याग्नयोमेसुहुतायथाविधिद्विजात्मजत्वच्चरणावनेजनैः हतांहसोवार्भिरियंचभूरहोतथापुनीतातनुभिःपदैस्तव ३१ यद्यद्वटोवांछसितत्प्रतीच्छमेत्वामर्थिनंविप्रसुतानुतर्कये गांकांचनंगुणवद्धाममृष्टंतथान्नपेयमुतवाविप्रकन्याम् ग्रामान्समृद्धांस्तुरगान्गजान्वारथांस्तथाऽर्हत्तमसंप्रतीच्छ ३२ इतिश्रीभागवते महापुराणे अष्टमस्कंधे बलिवामनसंवादे अष्टादशोऽध्यायः १८ श्रीशुकउवाच इतिवैरोचनेर्वाक्यंधर्मयुक्तंससूनृतम् निशम्य भगवान्प्रीतः प्रतिनंद्येदमब्रवीत् १ श्रीभगवानुवाच वचस्तवैतज्जनदेवसूनृतंकुलोचितंधर्मयुतंयशस्करम् यस्यप्रमाणंभृगवः सांपरायेपितामहः कुलवृद्धः प्रशांतः २ नह्येतस्मिन्कुलेकश्चिन्निःसत्वःकृपणःपुमान् प्रत्याख्याताप्रतिश्रुत्ययोवाऽदाताद्विजातये ३ नसंतितीर्थेयुधिचार्थिनार्थिताःपराङ्मुखायेत्वमनस्विनोनृपाः युष्मत्कुलेयद्यशसाऽमलेनप्रह्लादउद्भातियथोडुपःखे ४ यतोजातोहिरण्याक्षश्चरन्नेकइमांमहीम् प्रतिवीरंदिग्विजयेनाविंदतगदायुधः ५ यंविनिर्जित्यकृच्छ्रेणविष्णुःक्ष्मोद्धारआगतम् नात्मानंजयिनंमेनेतद्वीर्यंभूर्यनुस्मरन् ६ निशम्यतद्वधंभ्राताहिरण्यकशिपुःपुरा हंतुंभ्रातृहणंक्रुद्धोजगामनिलयंहरेः ७ तमायांतंसमालोक्यशूलपाणिंकृतांतवत् चिंतयामासकालज्ञोविष्णुर्मायाविनांवरः ८ यतोयतोहंतत्रासौमृत्युःप्राणभृतामिव अतोहमस्यहृदयंप्रवेक्ष्यामिपराग्दृशः ९ एवंसनिश्चित्यरिपोःशरीरमाधावतोनिर्विविशेऽसुरेंद्र श्वासानिलांतर्हितसूक्ष्मदेहस्तत्प्राणरंध्रेणविविग्नचेताः १० सतन्निकेतंपरिमृश्यशून्यमपश्यमानःकुपितोननाद क्ष्मांद्यांदिशःखंविवरान्समुद्रान्विष्णुंविचिन्वन्नददर्शवीरः ११ अपश्यन्नितिहोवाचमयान्विष्टमिदंजगत् भ्रातृहामेगतोनूनंयतोनावर्ततेपुमान् १२ वैरानुबंधएतावानामृत्योरिहदेहिनाम् अज्ञानप्रभवोमन्युरहंमानोपबृंहितः १३

क्ष्मोद्धारे भूम्या उद्धारे उद्धरणे ६ ७ ८ पराग्दृशः बहिर्दृष्टेः ९ अतोहृदयेस्थितंमांनज्ञास्यतिइत्येवंनिश्चित्य श्वासानिलेंतर्हितः सूक्ष्मोदेहोयस्य विविग्नमनिकंपितंचेतोयस्य अनुकंपितचित्तइतिवास्तवोऽर्थः १० नददर्श अंतःप्रविष्टत्वात् ११ पुमान्यतः सकाशान्नावर्ततेतत्र ब्रह्मेवनूनंगतः नित्यमुक्तत्वात् इतिवास्तवोऽर्थः १२ कथंनामासौशूरशिरोमणिःजीवन्नेवकातरवद्दूरेसुपेक्षितवानित्याशंक्याह वैरानुबंधएतावानामृत्योर्भवतिदेहिनांदेहेनिगूढाभिमानवतांशूराणांतथाअहंमानेनोपबृंहितोमन्युश्चभवत्येवयतोज्ञानप्रभवः अज्ञाननिवृत्तेःप्राक्पौरुषत्यागोमांद्यमेवेत्यर्थः १३ ५ ५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तदेवंपूर्वजान्रक्तत्वात्तत्पितरंस्तौति पितेति द्विजवेषधारिणोमहेंद्रेरिणोदेवाएतेनतुद्विजाइतितद्विद्वानपिसयाचितःसन् स्वीयमायुर्देवेभ्योददौ १४ १५ ममपदासंमि
तानीतित्रिविक्रमपदाभिप्रायेणनचानृतवादः तत्रापिस्वपदत्वानपगमात् १६ यावदर्थमेवपरिग्रहोयस्यसः १७ ईश्वरस्यापियाञ्चाकारणंयाञ्चाप्रकारंचोत्काब
लेर्बंधनप्रश्नोत्तरत्वेनतस्यगर्वातिरेकेणाधिक्षेपप्रकारमाह अहोइतित्रिभिः तेवाचोवृद्धानांसंमताः त्वंतुबालोबालिशमतिश्च बालिशानामज्ञानामिवमतिर्यस्य अ
तएवस्वार्थंप्रतियथावदबुधःवस्तुतस्तुबालइवअबालिशमतिश्चेतिच्छेदःस्वार्थंप्रत्यबुधइतिचभक्तानामेवार्थेबुध्यसेनस्वार्थंपरिपूर्णस्यतवतद्व्यतिरेकेणस्वार्था

पिताप्रह्लादपुत्रस्तेतद्विद्वान्द्विजवत्सलः स्वमायुर्द्विजलिंगेभ्योदेवेभ्योऽदात्सयाचितः १४ भवानाचरितान्धर्मानास्थितोगृहमेधिभिःब्रा-
ह्मणैःपूर्वजैःशूरैरन्यैश्चोद्दामकीर्तिभिः १५ तस्मात्त्वत्तोमहीमीषद्वृणेहंवरदर्षभात् पदानित्रीणिदैत्येंद्रसंमितानिपदामम १६ नान्यत्तेकामयेराज
न्वदान्याज्जगदीश्वरात् नैनःप्राप्नोतिवैविद्वान्यावदर्थप्रतिग्रहः १७ बलिरुवाच अहोब्राह्मणदायादवाचस्तेवृद्धसंमताः त्वंबालो
बालिशमतिःस्वार्थंप्रत्यबुधोयथा १८ मांवचोभिःसमाराध्यलोकानामेकमीश्वरम् पदत्रयंवृणीतेयोबुद्धिमान्द्वीपदाशुषम् १९ नपुमान्
मामुपव्रज्यभूयोयाचितुमर्हति तस्माद्वृत्तिकरींभूमिंबटोकामंप्रतीच्छमे २० श्रीभगवानुवाच यावंतोविषयाःप्रेष्ठास्त्रिलोक्यामजि
तेंद्रियम् नशक्नुवंतितेसर्वेप्रतिपूरयितुंनृप २१ त्रिभिःक्रमैरसंतुष्टोद्वीपेनापिनपूर्यते नववर्षसमेतेनसप्तद्वीपवरेच्छया २२ सप्तद्वीपाधि
पतयोनृपावैन्यगयादयः अर्थकामैर्गतानांतंतृष्णायाइतिनःश्रुतम् २३ यदृच्छयोपपन्नेनसंतुष्टोवर्ततेसुखम् नासंतुष्टस्त्रिभिर्लोकैरजि
तात्मोपसादितैः २४ पुंसोऽयंसंसृतेर्हेतुरसंतोषोऽर्थकामयोः यदृच्छयोपपन्नेनसंतोषोमुक्तयेस्मृतः २५ यदृच्छालाभतुष्टस्यतेजोविप्रस्य
वर्धते तत्प्रशाम्यत्यसंतोषादंभसेवाशुशुक्षणिः २६ तस्मात्त्रीणिपदान्येववृणेत्वद्वरदर्षभात् एतावतैवसिद्धोहंवित्तंयावत्प्रयोजनम् २७
श्रीशुकउवाच इत्युक्तःसहसन्नाहवांछातःप्रतिगृह्यताम् वामनायमहींदातुंजग्राहजलभाजनम् २८ विष्णवेक्ष्मांप्रदास्यंतमुशना
असुरेश्वरम् जानंश्चिकीर्षितंविष्णोःशिष्यंप्राहविदांवरः २९ शुक्राचार्यउवाच एषवैरोचनेसाक्षाद्भगवान्विष्णुरव्ययः कश्य
पाददितेर्जातोदेवानांकार्यसाधकः ३० प्रतिश्रुतंत्वयैतस्मैयदनर्थमजानता नसाधुमन्येदैत्यानांमहाननुपगतोऽनयः ३१ एषतेस्थानमैश्व
र्यंश्रियंतेजोयशःश्रुतम् दास्यत्याच्छिद्यशक्रायमायामाणवकोहरिः ३२

भावादित्यर्थः १८ अबुधत्वमेवाह मामितिद्वीपस्यदाशुषंदातारम् अ
बुद्धिमान्वस्तुतस्तुबुद्धिमानित्येवच्छेदः १९ कामंयथेच्छंसम्यक्पादप्रसारणेनेत्यर्थः अतएवतथाकरिष्यतीति २० पुनरपिनिःस्पृहत्वमेवाविष्कुर्वन्नाह या
वंतइतिसप्तभिः २१ नववर्षसमेतेनद्वीपेनापि सप्तानांद्वीपवराणामिच्छया २२ तृष्णायाअंतंनगताः इत्यस्माभिःश्रुतम् २३ असंतुष्टस्तुप्राप्तैस्त्रिभिर्लोकैर
पिनसुखंवर्तते २४ २५ आशुशुक्षणिःअग्निः २६ सिद्धोहंकृतार्थः एतावतैवसर्वस्वापहारसिद्धेरितिगूढोभिप्रायः तदेवाह वित्तंहियावत्प्रयोजनमेव अधिक
स्यक्लेशावहत्वादित्यर्थः २७ २८ २९ ३० अनयःअन्यायः ३१ अन्यायमेवाह एषइति ३२ ६९ ६९ ६९ ६९

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ननुमयापदत्रयमेवप्रतिश्रुतंनाधिकंतत्राह त्रिभिरिति क्रमतामितिचेत्तत्राह सर्वस्वमिति ३३ तथाऽपिप्रतिश्रुतंसंपादनीयमेवेतिचेत्तत्राह क्रमतइति द्वाभ्याम् एकेनपदापादन्यासेनभूमिंक्रममाणस्येत्यर्थः तार्तीयस्यतृतीयपादन्यासस्य ३४ ३५ तथाऽपिसर्वस्वदानात्कीर्तिस्तावद्भविष्यतीतिचेत्तत्राह नतद्दानमिति न पः वित्तैकान्यम् कर्मपूर्तम् ३६ ३७ ननुतर्हिप्रतिश्रुत्यनेतिकथमनृतंवाच्यंतत्राह सार्धैःषड्भिः अत्रापिसत्यानृतव्यवस्थायांबह्वृचश्रुत्याहिप्रथममोमितिसत्यं नेत्यनृतमित्यादिनासत्यानृतयोर्लक्षणपूर्वकंस्तुतिनिंदाभ्यांसत्यंविहितमनृतंचनिषिद्धम् अनंतरंचपराग्वाएतद्रिक्तमक्षरमित्यादिनासत्येदोषानृअनृतेचगुणा नुक्त्वातस्मात्कालेएवदद्यात्कालेनदद्यात्तत्सत्यानृतेमिथुनीकरोतीत्युपसंहारेणवृत्तिसंकटादिष्वनृतमप्यनुज्ञातंतमिमंश्रुत्यर्थंदर्शयन्नाह ओमित्यंगीकारेणा यस्योक्तंतत्सत्यंनेतियदाह तदेवानृतं ३८ ननुसत्यमीषदनृतंविनानसिद्ध्यतीत्याशयेनाह सत्यंपुष्पफलंविंद्यात् जानीयात आत्मवृक्षस्यदेहरूपस्यवृक्षस्य गीयतेश्रुत्यौच्यतेइत्यर्थः पाठांतरंतुस्फुगमम् यद्यपिश्रुत्यावाचःसत्यंपुष्पंफलंचेतिउक्तंतथाऽपिवाचोदेहनिर्वाहाधीनत्वादात्मवृक्षस्येतिप्रस्तुतानुसारेणोक्त

त्रिभिःक्रमैरिमाँल्लोकान्विश्वकायःक्रमिष्यति सर्वस्वंविष्णवेदत्वामूढवर्तिष्यसेकथम् ३३ क्रमतोगांपदेकेनद्वितीयेनदिवंविभोः खंच कायेनमहतातार्तीयस्यकुतोगतिः ३४ निष्ठांतेनरकेमन्येह्यप्रदातुःप्रतिश्रुतम् प्रतिश्रुतस्ययोनीशःप्रतिपादयितुंभवान् ३५ नत द्दानंप्रशंसंतियेनवृत्तिर्विपद्यते दानंयज्ञस्तपःकर्मलोकेवृत्तिमतोयतः ३६ धर्माययशसेऽर्थायकामायस्वजनायच पंचधाविभजन्वि त्तमिहामुत्रचमोदते ३७ अत्रापिबह्वृचैर्गीतंशृणुमेऽसुरसत्तम सत्यमोमितियत्प्रोक्तंयन्नेत्याहानृतंहितत् ३८ सत्यंपुष्पफलंविद्याद त्मवृक्षस्यगीयते वृक्षेऽजीवतितन्नस्यादनृतंमूलमात्मनः ३९ तद्यथावृक्षउन्मूलःशुष्यत्युद्वर्ततेचिरात् एवंनष्टानृतःसद्यआत्माशुष्ये त्नसंशयः ४०

म् भवतुपुष्पफलस्थानीयंसत्यंततः किमतआह वृक्षेदेहेऽजीवतितत्पु ष्पफलंनस्यात् सानस्यादितिपाठेश्रुत्युक्तायावाचःपरामर्शः देह श्चानृतेनरक्षणीयइत्याह अनृतंत्वात्मनोदेहस्यमूलम् ३९ एतदेवदृष्टांतेनस्पष्टयति तद्यथावृक्षउत्सादितमूलःशुष्यति अचिरादेवोद्वर्ततेपततिच एवंनष्टमनृ तंयस्यसआत्मादेहःशुष्येत् यद्यपिचश्रुत्याएवमेवानृतंवदन्नात्मानमाविर्मूलंकरोतीत्येवंनिंदया अनृतंनिषिद्धंतथाप्युपसंहारानुसारेणतत्केवलानृतविष यमभिप्रेत्यएवंव्याख्यातंदयेतत्वेतेनेतिचतथैवोक्तेः तथाचश्रुतिः ओमितिसत्यंनेत्यनृतंतदेतत्पुष्पंफलंवाचोयत्सत्यंमहेश्वरोयशस्वीकल्याणकीर्तिर्भवि तापुष्पंहिफलंवाचःसत्यंवदत्यथैतन्मूलंवाचोयदनृतंतद्यथावृक्षआविर्मूलःशुष्यतिसउद्वर्ततएवमेवानृतंवदन्नाविर्मूलमात्मानंकरोतिसशुष्यति सउद्वर्त तेतस्मादनृतंनवदेद्दयेतत्वेतेनेति एतेन अनेनतु अनृतेनदयेतसंकटेष्वात्मानंरक्षेदितिश्रुत्यर्थः ४०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सर्वथासत्यवचनेदेहोननिर्वह्येदितिस्फुटीकर्तुमत्यस्यदोषान् अनृतस्यगुणानाह पराग्रितिद्वाभ्याम् यदोमित्यक्षरंतत् पराकूदूरेअर्थगृहीत्वां ऽचतीतिपराक्
रिक्तमितिश्रुतिपदस्यव्याख्यानमपूर्णंवैइति तत्तस्मात् अर्थिनोयत्किंचिदोमितिदास्यामीतिब्रूयात् तेनरिच्येतन्यूनोभवेत् किंच भिक्षवेसर्वमोंकुर्वन् दास्या-
मीत्यंगीकुर्वन् आत्मनेकामेननालंपर्याप्तोनभवति तस्यभोगोनसिध्यतीत्यर्थः तथाचश्रुतिः पराग्वाएतद्रिक्तमक्षरंयदेतदोमितितद्यत्किंचा मित्याहात्रैवास्मैत
द्रिच्यतेसयत्सर्वमोंकुर्याद्रिच्यादात्मानंसकामेभ्योनालंस्यादिति ४१ नेतिय दनृतंवचः एतत्पूर्णम् अर्थव्ययाभावात् अभ्यात्मंचेति चकारान्वयः आत्मनोऽ
भिमुखमन्यस्यार्थमाकर्षतीत्यभ्यात्मम् योहिनित्यंममकिंचिदपिनास्तिसीदामीतिब्रूते सहितेनानृतेनपरेषामर्थानाकर्षतीतिप्रसिद्धम् ४२ ननुतर्हिइदमनृ
तमेवसर्वदासेव्यंस्यान्नेत्याह सर्वमिति तथाचश्रुतिः अथैतत्पूर्णमभ्यात्मंयन्नेतिसयत्सर्वंनेतिब्रूयात्पापिकाऽस्यकीर्तिर्जायेतसैनंतत्रैवहन्यादिति अतोवृत्ति
संकटादिष्वनृतंनदोषायेत्युपसंहरति स्त्रीषुप्रोत्साहनेनवशीकरणेनर्मणिपरिहासेविवाहेचवरादिस्तुतौ गवांब्राह्मणानांचहितार्थेहिंसायांचकस्यचित्प्रासायाम्

पराग्रिक्तमपूर्णंवाअक्षरंयत्तदोमिति यत्किंचिदोमितिब्रूयात्तेनरिच्येतवैपुमान् ४१ भिक्षवेसर्वमोंकुर्वन्नालंकामेनचात्मने अथैतत्पू
र्णमभ्यात्मंयच्चनेत्यनृतंवचः ४२ सर्वंनेत्यनृतंब्रूयात्स दुष्कीर्तिःश्वसन्मृतः स्त्रीषुनर्मविवाहेचवृत्त्यर्थेप्राणसंकटे गोब्राह्मणार्थेहिंसायांना-
नृतंस्याज्जुगुप्सितम् ४३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेवामनप्रादुर्भावेएकोनविंशोऽध्यायः १९ श्रीशुकउवाच
बलिरेवंगृपतिःकुलाचार्येणभाषितः तूष्णींभूत्वाक्षणंराजन्नुवाचावहितोगुरुम् १ बलिरुवाच सत्यंभगवताप्रोक्तंधर्मोयंगृह
मेधिनाम् अर्थंकामंयशोवृत्तिंयोनबाधेतकर्हिचित् २ सचाहंवित्तलोभेनप्रत्याचक्षेकथंद्विजम् प्रतिश्रुत्यददामीतिप्राह्लादिःकितवोय
था ३ नह्यसत्यात्परोधर्मइतिहोवाचभूरियम् सर्वंसोढुमलंमन्येऋतेऽलीकपरंनरम् ४नाहंबिभेमिनिरयान्नाधन्यादसुखार्णवात् न
स्थानच्यवनान्मृत्योर्यथाविप्रप्रलंभनात् ५ यद्यद्धास्यतिलोकेऽस्मिन्संपरेतंधनादिकम् तस्यत्यागेनिमित्तंकिंविप्रस्तुष्येन्नतेनचेत्
६ श्रेयःकुर्वंतिभूतानांसाधवोदुस्त्यजासुभिः दध्यङ्शिबिप्रभृतयःकोविकल्पोधरादिषु ७

तथाचयाज्ञवल्क्यः वर्णिनांहिवधोयत्रतत्रसाक्ष्य
त्यनृतंवदेदिति तथाचश्रुतिः तस्मात्कालएवदद्यात् कालेनदद्यात्तत्सत्यानृतेमिथुनीकरोतीति ४२ इत्यष्टमस्कंधेटीकायांएकोनविंशोऽध्यायः १९ विं
शेत्वनृतभीतोसौज्ञात्वापिकपटंहरेः ददावेवततोविष्णुःसहसावर्धताद्भुतम् १ १ भगवतात्वयाप्रोक्तंसत्यम् किंतत् योऽर्थकामादिकंनबाधेतसहिगृहमेधि
नांधर्मइति २कथंप्रत्याचक्षेनिराकरोमि ३ ४ नन्वप्रत्याख्यानेदोषाउक्तास्तत्राह नाहमिति अधन्यात् दारिद्र्यात् मृत्योरपि ५ यद्यद्धनादिकंतत्सर्वंसंपरेतं
पुरुषंहास्यति त्यक्ष्यत्येवतत्किमितिजीवतैवस्वयंनदेयमितिभावः तथाऽपितावद्वृत्तिसंकटपरिहारार्थमर्धंदीयतामितिचेत्तत्राह तस्येति विप्रश्चेत्तेनार्धेनदत्ते
नापिनतुष्येत् तर्हितस्यार्थस्यत्यागेदानेकिंनिमित्तंनकिंचित् याचितादल्पस्यदानेविप्रस्यासंतोषेणादानंव्यर्थमेवस्यात् अतस्तद्याचितंसर्वंदेयंनकिंचिदि
तिभावः ६ तर्हिनदेयमेवेतिचेत्तत्राह श्रेयइति दुस्त्यजैरसुभिरपिकोविकल्पोविचारः ७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

येदैत्यैर्द्रैर्युद्धे अनिवर्तिभिरियंबुभुजेउपभुक्तानेषामिहलोकान् परलोकांश्चभोगानितिवाकालोऽग्रसीत् संहृतवान् नतुभुवितैरधिगतंप्राप्तंयशोग्रसीत् अतःकीर्तिरेवसाध्यानान्यदितिभावः ८ देहत्यागादपिधनत्यागेकीर्तिर्भवतीत्याह सुलभाइति तनुंत्यजंतीतितनुत्यजः तीर्थेपात्रेऽअतोऽतिदुष्करोधनत्यागएवमया कार्यइतिभावः ९ तर्हिनिर्धनत्वेनदैन्यंस्यादितिचेत्तत्राह मनस्विनइति यादृशतादृशानामप्यर्थिनांकामोपनयेन कामपूरणेनदुर्गतिर्दैन्यमितियत् तच्छोभनं भद्रमेव भवादृशानांतुकामोपनयेनदुर्गतिःशोभनमितिकिंपुनर्वक्तव्यमित्यर्थः १० ननुनायंबटुः किंतु विष्णुस्तवशत्रुरित्युक्तंतर्हिसुतरामेवदास्यामीत्याह य

यैरियंबुभुजेब्रह्मन्दैत्येंद्रैरनिवर्तिभिः तेषांकालोग्रसील्लोकान्नयशोऽधिगतंभुवि ८ सुलभायुधिविप्रर्षेह्यनिवृत्तास्तनुत्यजः नतथातीर्थ आयातेश्रद्धयायेधनत्यजः ९ मनस्विनःकारुणिकस्यशोभनंयदर्थिकामोपनयेनदुर्गतिः कुतःपुनर्ब्रह्मविदांभवादृशांततोबटोरस्यददामिवांछितम् १० यजंतियज्ञक्रतुभिर्यमादृताभवंतआम्नायविधानकोविदाः सएषविष्णुर्वरदोऽस्तुवापरोदास्याम्यमुष्मैक्षितिमीप्सितां मुने ११ यद्यप्यसावधर्मेणमांबध्नीयादनागसम् तथाप्येनंनहिंसिष्येभीतंब्रह्मतनुंरिपुम् १२ एषवाउत्तमश्लोकोनजिहासतियद्यशः हत्वामेनांहरेद्युद्धेशयीतनिहतोमया १३ श्रीशुकउवाच एवमश्रद्धितंशिष्यमनादेशकरंगुरुः शशापदैवप्रहितःसत्यसंधमनस्विनम् १४ दृढंपंडितमान्यज्ञःस्तब्धोऽस्यस्मदुपेक्षया मच्छासनातिगोयस्त्वमचिराद्भ्रश्यसेश्रियः १५ एवंशप्तःस्वगुरुणासत्यान्नचलितोमहान् वामनायददावेनामर्चित्वोदकपूर्वकम् १६ विंध्यावलिस्तदागत्यपत्नीजालकमालिनी आनिन्येकलशंहैममवनेजन्यपांभृतम् १७ यजमानःस्वयंतस्यश्रीमत्पादयुगंमुदा अवनिज्यावहन्मूर्ध्नितदपोविश्वपावनीः १८ तदासुरेंद्रंदिविदेवतागणागंधर्वविद्याधरसिद्धचारणाः तत्कर्मसर्वेऽपिगृणंतआर्जवंप्रसूनवर्षैर्ववृषुर्मुदान्विताः १९ नेदुर्मुहुर्दुंदुभयःसहस्रशोगंधर्वकिंपूरुषकिन्नराजगुः मनस्विनानेनकृतंसुदुष्करंविद्वानदाद्यद्रिपवेजगत्त्रयम् २० तद्वामनंरूपमवर्धताद्भुतंहरेरनंतस्यगुणत्रयात्मकम् भूःखंदिशोद्यौर्विवराःपयोधयस्तिर्यङ्नृदेवाऋषयोयदासत २१ कायेबलिस्तस्यमहाविभूतेःसहर्त्विगाचार्यसदस्यएतत् ददर्शविश्वंत्रिगुणंगुणात्मकेभूतेंद्रियार्थाशयजीवयुक्तम् २२ रसामचष्टांघ्रितलेऽथपादयोर्महींमहीध्रान्पुरुषस्यजंघयोः पतत्त्रिणोजानुनिविश्वमूर्तेरूर्वोर्गणंमारुतमिंद्रसेनः २३

जंतीतिपरः शत्रुर्वास्तु ११ १२ यद्यदियशोनजिहासति तर्हियुद्धेऽपंमांहत्वा एनांभूमिंहरेत् शयीतवासम्यक्ज्ञातःसन्ममचित्तेशयीतेतिवास्तवोऽर्थः १३ अश्रद्धितमजातश्रद्धम् १४ १५ १६ जालकंमुक्ताभरणविशेषः तन्मालावती अवनेजनीनामपांकलशंभृतंपूर्णम् १७ १८ १९ २० अवर्धतवांछातः प्रतिगृह्यतामितिबलिनापूर्वमुक्तत्वात् गुणत्रयमात्मनियस्यतत् अतएवभूःखमित्यादयोयद्यस्मिन् आसतस्थितवंतः २१ ऋत्विगादिसहितोबलिस्तस्यहरेःकायेएतद्विश्वंददर्श २२ तदेवप्रपंचयति रसामितिपादैर्नैःसप्तभिः मारुतंगणंवायुसंघम् इंद्रस्यसेनेवसेनायस्यसः इंद्रपदेस्थितत्वात् अचष्टऐक्षत २३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

आत्मास्त्वयंबलिर्सुरव्योयेषांतान् ऋक्षमालांनक्षत्रपंक्तिम् २४ अंगहेराजन् समस्तान् रेफान् चशब्दान् २५ द्यौश्वद्यांच २६ रसेरसने २७ रेतसोरेतसि क्रमणेषुपा
दन्यासेषु ओषधिजातयः ओषधिजातीः २८ प्राणेषुइंद्रियेषु २९ सर्वात्मनीत्यादिवाक्यांतरम् सुदर्शनमित्यादीनामीशमुपतस्थुरित्युत्तरेणान्वयः ३० विद्याधरसंज्ञो
ऽसिः ३१ मीनकुंडलेमकरकुंडलेस्फुरंतिकिरीटादीनियस्यसः मधुव्रतानांस्रजोयस्यांतयावनमालयाश्रीवत्सादिभिश्वावृतोव्याप्तः ३२ उरुक्रमत्वमेवाह क्षितिमिति
द्वितीयंपदंक्रमतोविक्षिपतस्त्रिविष्टपंतदीयंकिंचिन्मात्रंजातंतृतीयायतुनकिंचिदपि तत्रहेतुः उरुक्रमस्यांघ्रिः त्रिविष्टपादुपर्युपरिगच्छन् महर्जनाभ्यांतपसश्वपरंगतः

संध्यांविभोर्वाससिगुह्यऐक्षत्प्रजापतीन्जघनेआत्मसुरव्यान् नाभ्यांनभःकुक्षिषुसप्तसिंधूनुरुक्रमस्योरसिचर्क्षमालाम् २४ हृद्यंगधर्मं
स्तनयोर्मुरारेर्ऋतंचसत्यंचमनस्यथेंदुम् श्रियंचवक्षस्यरविंदहस्तां कंठेचसामानिसमस्तरेफान् २५ इंद्रप्रधानानमरान्भुजेषुतत्कर्णयोः
ककुभोद्यौश्वमूर्ध्नि केशेषुमेघान्श्वसनंनासिकायामक्ष्णोश्वसूर्यंवदनेचवह्निम् २६ वाण्यांच छंदांसिरसेजलेशंभ्रुवोर्निषेधंचविधिं
चपक्ष्मसु अहश्वरात्रिंचपरस्यपुंसोमन्युंललाटेऽधरएवलोभम् २७ स्पर्शेचकामंनृपरेतसोंऽभः पृष्ठेत्वधर्मंक्रमणेषुयज्ञम् छायासु
मृत्युंहसितेचमायांतनूरुहेष्वोषधिजातयश्व २८ नदीश्वनाडीषुशिलानखेषुबुद्धावजंदेवगणान्नृषींश्व प्राणेषुगात्रेस्थिरजंगमानि
सर्वाणिभूतानिददर्शवीरः २९ सर्वात्मनीदंभुवनंनिरीक्ष्यसर्वेसुराःकश्मलमापुरंग सुदर्शनंचक्रमसह्यतेजोधनुश्वशार्ङ्गंस्तनयित्नुघो
षम् ३० कौमोदकींविष्णुगदांतरस्विनींविद्याधरोंऽसिःशतचंद्रयुक्तः तूणोत्तमावक्षयसायकौचसुनंदमुख्याउपतस्थुरीशम् ३१ स्फुर
त्किरीटांगदमीनकुंडलःश्रीवत्सरत्नोत्तममेखलांबरैः मधुव्रतस्रग्वनमालयावृतोरराजराजन्भगवानुरुक्रमः ३२ क्षितिंपदैकेनबले
र्विचक्रमेनभःशरीरेणदिशश्वबाहुभिः पदंद्वितीयंक्रमतस्त्रिविष्टपंनवैतृतीयायतदीयमण्वपि उरुक्रमस्यांघ्रिरुपर्युपर्यथोमहर्जना
भ्यांतपसःपरंगतः ३३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेऽष्टमस्कंधेविश्वरूपदर्शनंनामविंशतितमोऽध्यायः २० श्रीशुकउवाच
सत्यंसमीक्ष्याब्जभवोनखेंदुभिर्हतस्वधामद्युतिरावृतोऽभ्यगात् मरीचिमिश्राऋषयोबृहद्व्रताःसनंदनाद्यानरदेवयोगिनः १ वेदोपवेदा
नियमान्वितायमास्तर्केतिहासांगपुराणसंहिताः येचापरेयोगसमीरदीपितज्ञानाग्निनारंधितकर्मकल्मषाः ववंदिरेयत्स्मरणानुभाव
तःस्वायंभुवंधामगताअकर्मकम् २ अथांघ्रयेप्रोन्नमितायविष्णोरुपाहरत्पद्मभवोऽर्हणोदकम् समर्च्यभक्त्याऽभ्यगृणाच्छुचिश्रवा
यन्नाभिपंकेरुहसंभवःस्वयम् ३

सत्यलोकंगतइति ३३ इत्यष्टमेटीकायांविंशोऽध्यायः २० एकविंशेपदापूर्तिमिषेणबलिबंधनम् विष्णुनाकृत
मुत्कर्षंतस्यप्रथयितुंजने १ उरुक्रमस्यांघ्रिस्तपसःपरंगतइत्युक्तंततः किंवृत्तंतदाह सत्यंसत्यलोकंप्राप्तंतमंघ्रिंसमीक्ष्याब्जभवोऽभ्यगात् तथामरीचिमिश्राऋ
षयश्वेतिद्वयोरन्वयः कथंभूतोऽब्जभवः हरेरंघ्रेर्नखएवेंदवः तैर्हतास्वधाम्नोद्युतिर्यस्यसः स्वयंचतैरावृतः छन्नः हेनरदेवबृहद्व्रतायोगिनश्व १ अंगानिशिक्षादीनिपुराणा
नितत्संहिताश्वयोगएवसमीरस्तेनदीपितंज्ञानमेवाग्निस्तेनरंधितंदग्धंकर्मकल्मषंकर्ममलंयेषांतेचसर्वेतमंघ्रिंववंदिरे यस्यांघ्रेःस्मरणानुभावतः अकर्मकं
कर्मभिरप्राप्यम् २ विष्णोरंघ्रयेस्वयंयस्यनाभिपंकेरुहसंभवः तस्यविष्णोरंघ्रिंसमभ्यर्च्य ३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

लोकत्रयंनिमार्ष्टिपवित्रयति ४ संक्षिप्ताउपसंहृताआत्मविभूतिः स्वविस्तारोयेनतस्मै यथापूर्वंवामनरूपेणस्थितायेत्यर्थः ५ ६ ७ ८ त्रिपदविषयायाव्याजया-
व्याकपटयाज्ञातयास्वभर्तुर्बलेर्महींहृतांदृष्ट्वा अमर्षिताः संतःऊचुः ९ किमूचुःतदाह नवै इतिसार्धैस्त्रिभिः १० ११ १२ अनुचराश्चतेअसुराश्च १३ १४ १५१६
१७१८ अर्थकृत्अनुकूलः १९ पौरुषैस्तंकालमतिवर्तितुंपुमानीश्वरःसमर्थोनभवति २०२१ २२ हरेरनुचरादेवाः दैवेनऋद्धैःसमृद्धैःभवद्भिः २३ अर्थलायआनुकूल्याय

धातुः कमंडलुजलंतदुरुक्रमस्यपादावनेजनपवित्रतयानरेंद्र स्वर्धुन्यभून्नभसिसापततीनिमार्ष्टिलोकत्रयंभगवतोविशदेवकीर्तिः ४ ब्रह्मादयोलोकनाथाःस्वनाथायसमाहृताः सानुगाबलिमाजह्रुःसंक्षिप्तात्मविभूतये ५ तोयैःसमर्हणैःस्रग्भिर्दिव्यगंधानुलेपनैः धूपैर्दीपैःसुरभिभिर्लाजाक्षतफलांकुरैः ६ स्तवनैर्जयशब्दैश्चतद्वीर्यमहिमांकितैः नृत्यवादित्रगीतैश्चशंखदुंदुभिनिःस्वनैः ७ जांबवानृक्षराजस्तुभेरीशब्दैर्मनोजवः विजयंदिक्षुसर्वासुमहोत्सवमघोषयत् ८ महींसर्वांहृतांदृष्ट्वात्रिपदव्याजयाच्ञया ऊचुःस्वभर्तुरसुरादीक्षितस्यात्यमर्षिताः ९ नवाअयंब्रह्मबंधुर्विष्णुर्मायाविनांवरः द्विजरूपप्रतिच्छन्नोदेवकार्यंचिकीर्षति १० अनेनयाचमानेनशत्रुणाबटुरूपिणा सर्वस्वंनोहृतंभर्तुर्न्यस्तदंडस्यबर्हिषि ११ सत्यव्रतस्यसततंदीक्षितस्यविशेषतः नानृतंभाषितुंशक्यंब्रह्मण्यस्यदयावतः १२ तस्मादस्यवधोधर्मोभर्तुःशुश्रूषणंचनः इत्यायुधानिजगृहुर्बलेरनुचरासुराः १३ तेसर्वेवामनंहंतुंशूलपट्टिशपाणयः अनिच्छतोबलेराजन्प्राद्रवन्जातमन्यवः १४ तानभिद्रवतोदृष्ट्वादितिजानीकपान्नृप प्रहस्यानुचराविष्णोःप्रत्यषेधन्नुदायुधाः १५ नंदःसुनंदोऽथजयोविजयःप्रबलोबलः कुमुदःकुमुदाक्षश्चविष्वक्सेनःपतत्रिराट् १६ जयंतःश्रुतदेवश्चपुष्पदंतोऽथसात्वतः सर्वेनागायुतप्राणाश्चमूंतेजघ्नुरासुरीम् १७ हन्यमानान्स्वकान्दृष्ट्वापुरुषानुचरैर्बलिः वारयामाससंरब्धान्काव्यशापमनुस्मरन् १८ हेविप्रचित्तेहेराहोहेनेमेश्रूयतांवचः मायुध्यतनिवर्तध्वंननःकालोयमर्थकृत् १९ यःप्रभुःसर्वभूतानांसुखदुःखोपपत्तये तंनातिवर्तितुंदैत्याःपौरुषैरीश्वरःपुमान् २० योनोभवायप्रागासीदभवायदिवौकसाम् सएवभगवानद्यवर्ततेतद्विपर्ययम् २१ बलेनसचिवैर्बुद्ध्यादुर्गैर्मंत्रौषधादिभिः सामादिभिरुपायैश्चकालंनात्येतिवैजनः २२ भवद्भिर्निर्जिताह्येतेबहुशोनुचराहरेः दैवेनर्द्धैस्तएवाद्ययुधिजित्वानदंतिनः २३ एतान्वयंविजेष्यामोयदिदैवंप्रसीदति तस्मात्कालंप्रतीक्षध्वंयोनोऽर्थत्वायकल्पते २४ श्रीशुकउवाच पत्युर्निगदितंश्रुत्वादैत्यदानवयूथपाः रसांनिर्विविशूराजन्विष्णुपार्षदताडिताः २५ अथतार्क्ष्यसुतोज्ञात्वाविराट्प्रभुचिकीर्षितं बबंधवारुणैःपाशैर्बलिंसौत्येहनिक्रतौ २६

२४ २५ विष्णुपार्षिषुराजत विराट्प्रभोश्चिकीर्षितंज्ञात्वा अयमर्थः अस्यसर्वस्वापहारेणममेत्यभिमानसंत्यज्येदानींदेहस्वीकारेणाहंकारमपित्याजयित्वाप
रमानुग्रहंकर्तुमिच्छति नचानेनतुल्योऽन्यःकोपिसत्यसंधोधीरोवास्तीति तद्यशःप्रख्यापनार्थंकिंचित्सांतयितुमपीच्छतीतिप्रभोरभिप्रायंज्ञात्वा तंबबंधे
ति सौत्येहनिसोमाभिषवदिने २६ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

रोदस्योः द्यावापृथिव्योः २७ २८ २९ असौसूर्यः ३० मयाआत्मनेत्यन्वयः व्यापिनेत्यर्थः स्वंचदिशश्चतनोः तन्वा तेस्वंत्वदीयंसर्वस्वम् ३१ गुरुणाशुक्रेणानुमोदितः सन् ३२ एवमुक्तेऽपिनिरयपरिहारार्थंस्वर्गाद्भ्रंशपरिहारार्थंचमनोरथंकुर्वंतंप्रत्याह वृथेति यःप्रतिश्रुतस्यअदानेनयाचकंविप्रलंभतेतस्यमनोरथोवृथैवस्वर्गश्चतस्यदूरएवसन्चाधःपतत्येव ३३ त्वयाचाहंविप्रलब्धः तस्मात् अलीकफलंनिरयंभुंक्ष्वेत्यर्थः ३४ इत्यष्टमस्कंधेटीकायांएकविंशोऽध्यायः २१ द्वाविंशेतुप्रसन्नःसन्प्रस्थाप्यसुतलंबलिम् दत्वावरान्हरिर्नूनंमत्वातद्द्वारपोभवत् १ समर्पिततनूवित्तनिर्मलाचलभक्तितः छलितोबलिनाचित्रंस्वमेवार्पयदच्युतः २ विप्रकृतः अपकृतः भिद्यमानः सत्वाच्चाल्यमानः १ हेउत्तमश्लोकेतिकटाक्षः ममवचईरितंप्रतिश्रुतंननतावद्व्यलीकं त्वयाकपटेनवामनतयाभिक्षित्वारूपांतरस्याविष्कृतत्वात् एवमपियदिभवान्व्यलीकंमन्यते तथाऽपिऋतमेवाहंकरोमिमदुक्तंविप्रलंभनंनभवतु मेशीर्ष्णिनिजंतृतीयंपदंकुरु नचद्वाभ्यांविश्वक्रांतवतस्तवमेशिरः पादपर्याप्तंनभवतीतिमन्येथाः वित्तेनचेत्सदृद्वयंजातंतर्हीदमधिकमेवस्यात् वित्तादपिवित्तवतोऽधिकत्वादितिभावः २ ननुच आपदर्थेधनंरक्षेद्दारान्रक्षेद्धनैरपि आत्मानंसततंरक्षेद्दारैरपिधनैरपीत्यादिवचनमदात्मभयपरिहारायसर्वस्वंत्यज्यते त्वंतुकुतोभीतःसन् आत्मानमर्पयसिअतआह बिभेमीति असाधुवादात् अपकीर्तेः यथाऽहंप्रशासुहृज्जेनिरयादिभ्योवताथाबिभेमि ३ ननुमयानिग्रहात्तवापकीर्तिर्जातैवेत्याह पुंसामिति अर्हत्तमैरर्पितम् यंदंडंमात्रादयोऽपिनहि आदिशंति नैवार्पयंति हितैषिणा त्वयानिगृहीतोऽहंश्लाघ्यएवास्मीतिभावः ४ नन्वहंदेवानांहितैषीनासुराणांतत्राह त्वंनूनमिति पारोक्ष्यः शत्रुच्छलेनवर्तमानः ५

हाहाकारोमहानासीद्रोदस्योःसर्वतोदिशम् गृह्यमाणेऽसुरपतौविष्णुनाप्रभविष्णुना २७ तंबद्धंवारुणैःपाशैर्भगवानाहवामनः नष्टश्रियंस्थिरप्रज्ञमुदारयशसंनृप २८ पदानित्रीणिदत्तानिभूमेर्मह्यंत्वयाऽसुर द्वाभ्यांक्रांतामहीसर्वातृतीयमुपकल्पय २९ यावत्तपत्यसौगोभिर्यावदिंदुःसहोडुभिः यावद्वर्षतिपर्जन्यस्तावतीभूरियंतव ३० पदैकेनमयाक्रांतोभूर्लोकःस्वर्दिशस्तनोः स्वर्लोकस्तुद्वितीयेनपश्यतस्तेस्वमात्मना ३१ प्रतिश्रुतमदातुस्तेनिरयेवासइष्यते विशत्वंनिरयंतस्माद्गुरुणाचानुमोदितः ३२ वृथामनोरथस्तस्यदूरेस्वर्गःपतत्यधः प्रतिश्रुतस्यादानेनयोऽर्थिनंविप्रलंभते ३३ विप्रलब्धोददामीतित्वयाऽहंचाढ्यमानिना तत्व्यलीकफलंभुंक्ष्वनिरयंकतिचित्समाः ३४ इति श्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेबलिनिग्रहोनामएकविंशोऽध्यायः २१ श्रीशुकउवाच एवंविप्रकृतोराजन्बलिर्भगवताऽसुरः भिद्यमानोऽप्यभिन्नात्माप्रत्याहाविक्लवंवचः १ बलिरुवाच यद्युत्तमश्लोकभवान्ममेरितंवचोव्यलीकंसुरवर्यमन्यते करोम्यृतंतन्नभवेत्प्रलंभनंपदंतृतीयंकुरुशीर्ष्णिमेनिजम् २ बिभेमिनाहंनिरयात्पदच्युतोनपाशबंधाद्व्यसनाद्दुरत्ययात् नैवार्थकृच्छ्राद्भवतोविनिग्रहादसाधुवादाद्भृशमुद्विजेयथा ३ पुंसांश्लाघ्यतरंमन्येदंडमर्हत्तमार्पितम् यंनमातापिताभ्रातासुहृदश्चादिशंतिहि ४ त्वंनूनमसुराणांनःपारोक्ष्यःपरमोगुरुः योनोऽनेकमदांधानांविभ्रंशंचक्षुरादिशत् ५

शत्रुत्वं पुनर्भक्तानिवास्माननुगृहीतुमेवेत्याह यस्मिन्निति ६ अहोह प्रसिद्धम् ६ अतोनात्रममलज्जानापि दुःखमित्याह तेनगुरुणाभवता ७ किंच योऽयंदंडरूपोम
मानुग्रहः त्वयाकृतः सतुलङ्कृतपौत्रत्वेनन खहमनुग्रहस्यपात्रमित्याशयेनाह पितामहइति भवदीयानांसंमतः यतःआविष्कृतः साधुवादोयस्य त्वमेवपरमः
आश्रयोयस्यसः अतः भवतोविपक्षेणविद्विषाहिरण्यकशिपुनाविचित्रंवैशसंहिंसांसंप्रापितोऽपि ८ देहादीनामसारतांनिश्चित्याकुतोभयंध्रुवंचभवतः
पादपद्ममेवप्रपदे अथतस्मादहमपिदैवेनतस्येवभाग्येन तवांतिकंनीतइतिचतुर्णामन्वयः अंततः आयुषोऽन्तेरिक्थहारैः पुत्रैः सर्वस्वापहारिभिः इहगेहेषुके
वलमायुषोव्ययएव नतुस्फरवंकिंचित् ९ सप्रसिद्धोमहान्स्वपक्षंदैत्यकुलंक्षपयतीतितथातस्यापि १० प्रसभंबलात् त्याजिताश्रीर्यस्य ययाश्रिया स्तब्धमतिः

यस्मिन्वैरानुबंधेनरूढेनविबुधेतराः बहवोलेभिरेसिद्धिंयामुहैकांतयोगिनः ६ तेनाहंनिग्रहीतोऽस्मिभवताभूरिकर्मणा बद्धश्चवारु
णैःपाशैर्नातिव्रीडेनचव्यथे ७ पितामहोमेभवदीयसंमतःप्रह्लादआविष्कृतसाधुवादः भवद्विपक्षेणविचित्रवैशसंसंप्रापितस्त्वत्परमः
स्वपित्रा ८ किमात्मनानेनजहातियोंततःकिंरिक्थहारैःस्वजनाख्यदस्युभिः किंजाययासंसृतिहेतुभूतयामर्त्यस्यगेहैःकिमिहायुषोव्य
यः ९ इत्थंसनिश्चित्यपितामहोमहानगाधबोधोभवतःपादपद्मम् ध्रुवंप्रपेदेह्यकुतोभयंजनाद्भीतःस्वपक्षक्षपणस्यसत्तम १० अथाहम
प्यात्मरिपोस्तवांतिकंदैवेननीतःप्रसभंत्याजितश्रीः इदंकृतांतांतिकवर्तिजीवितंययाध्रुवंस्तब्धमतिर्नबुध्यते ११ श्रीशुकउवाच
तस्येत्थंभाषमाणस्यप्रह्लादोभगवत्प्रियः आजगामकुरुश्रेष्ठराकापतिरिवोत्थितः १२ तमिंद्रसेनःस्वपितामहंश्रियाविराजमानंनलिनाय
तेक्षणम् प्रांशुंपिशंगांबरमंजनत्विषंप्रलंबबाहुंसुभगंसमैक्षत १३ तस्मैबलिर्वारुणपाशयंत्रितःसमर्हणंनोपजहारपूर्ववत् ननाममू
र्ध्नाऽश्रुविलोललोचनःसव्रीडनीचीनमुखोबभूवह १४ सतत्रहासीनमुदीक्ष्यसत्पतिंसुनंदनंदाद्यनुगैरुपासितम् उपेत्यभूमौशिरसाम
हामनानमाममूर्ध्नापुलकाश्रुविक्लवः १५ प्रह्लादउवाच त्वयैवदत्तंपदमैंद्रमूर्जितंहृतंतदेवाद्यतथैवशोभनम् मन्येमहानस्यकृ
तोह्यनुग्रहोविभ्रंशितोयच्छ्रियआत्ममोहनात् १६ ययाहिविद्वानपिमुह्यतेयतस्तत्कोविचष्टेगतिमात्मनोयथा तस्मैनमस्तेजगदी
श्वरायनारायणायाखिललोकसाक्षिणे १७ श्रीशुकउवाच तस्यानुशृण्वतोराजन्प्रह्लादस्यकृतांजलेः हिरण्यगर्भोभगवानुवा
चमधुसूदनम् १८

सन्तुमानिदंजीवितमध्रुवंनबुध्यते कथंभूतम् कृतांतस्यांतिकवर्तिमृत्योःसन्निहितम् ११ राकापतिः पूर्णेंदुः १२ अंजनत्विषंश्यामम् १३
स्वकृताहंकारादिरूपापराधस्मरणेन सव्रीडंनीचीनमधोमुखंयस्यसः १४ शिरसानमन्नेवउपेत्यमूर्ध्नाननाम बलेस्तत्कृतमनुग्रहंदृष्ट्वापुलकैरश्रुभिश्चविक्लवः
१५ त्वयैवेति नह्यैंद्रंपदमेतदीयंत्वयापहृतं किंतुस्वीयमेवपुनःस्वीकृतंतच्चशोभनमेवकृतम् तत्रहेतुः मन्यइति यद्यस्माच्छ्रियएवयदात्ममोहनं तस्माद्विभ्रं
शितः १६ मोहनत्वमेवाह ययाश्रियाविद्वानपियतःसंयतोऽपिमुह्यति तत्तस्यांसत्यांकोऽन्यःपुमानात्मनोगतिंतत्त्वंयथावद्विचष्टेपश्यति तस्मैमहाकारुणिका
य १७ तस्यप्रह्लादस्यानुशृण्वतःउवाचेति किंचिद्वक्तुंप्रवृत्तइत्यर्थः १८ ५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तदेवविंध्यावलिरपिवक्तुंप्रवृत्तातांचसंमानयन् हिरण्यगर्भः क्षणंतूष्णींस्थितः अतस्तस्याएववाक्यंप्रथममवतारयति बद्धंवीक्ष्येति १९ त्रिजगतः कर्तुःप्रभोः पालकस्यअस्यतः संहर्तुश्च ईश्वरस्य तवान्येकिमावहंति किंसमर्पयंति त्वयाऽवरोऽर्पितः कर्तृवादः कर्तारः स्वतंत्राःवयमिति वादमात्रमपियेषांते अयंभावः लोकत्रयंमयाऽर्पितंतृतीयपादायदेहंसमर्प्यप्रतिश्रुतमृतंकरोमीतिदेहादिषुस्वाम्याविष्कारेणब्रुवन्नयंकुबुद्धिर्निर्लज्जश्च यतस्त्वमेवसर्वस्यापिस्वामी अतोमंदबुद्धिमेनंकेवलंकृपयाविमुच्यपालयेति २० तदेवंप्रव्हादस्यविंध्यावलेश्चपरमार्थोक्त्याप्रसन्नोहरिः ब्रह्मातुलोकदृष्ट्यैवविज्ञापयति भूतभावनइतित्रिभिः २१ निग्रहानर्हत्वेहेतुः कृत्स्नेति सर्वस्वमेवाह आत्मेति २२ तदेवकैमुत्यन्यायेनाह यस्यतवपादयोः सलिलमात्रमपिप्रदायसर्वोऽपिजनः उत्तमांगतिंप्राप्नोति तस्मैतुभ्यमसौबलिः त्रिलोकींदाश्वान् दत्तवान् सआर्तिकथंप्राप्नुयात् २३ तस्यविशः अर्थान् नन्वर्थापहारः कोयमनुग्रहःतत्राह यन्मदः येरर्थैर्मदोयस्यसः अतएवस्तब्धः

बद्धंवीक्ष्यपतिंसाध्वीतत्पत्नीभयविव्हला प्रांजलिःप्रणतोपेंद्रंबभाषेवाङ्मुखीनृप १९ विंध्यावलिरुवाच क्रीडार्थमात्मनइदंत्रिजगत्कृतंतेस्वाम्यंतुतत्रकुधियोपरईशकुर्युः कर्तुःप्रभोस्तवकिमस्यतआवहंतित्यक्तह्रियस्त्वदवरोपितकर्तृवादाः २० ब्रह्मोवाच भूतभावनभूतेशदेवदेवजगन्मय मुंचैनंहृतसर्वस्वंनायमर्हतिनिग्रहम् २१ कृत्स्नातेऽनेनदत्ताभूर्लोकाः कर्मार्जिताश्चये निवेदितंचसर्वस्वमात्माविक्लवयाधिया २२ यत्पादयोरशठधीः सलिलंप्रदायदूर्वांकुरैरपिविधायसतींसपर्याम् अप्युत्तमांगतिमसौभजतेत्रिलोकींदाश्वान्विक्लवमनाःकथमार्तिमृच्छेत् २३ श्रीशुकउवाच ब्रह्मन्यमनुगृण्हामितद्विशोविधुनोम्यहम् यन्मदः पुरुषःस्तब्धोलोकंमांचावमन्यते २४ यदाकदाचिज्जीवात्मासंसरन्निजकर्मभिः नानायोनिष्वनीशोऽयंपौरुषींगतिमाव्रजेत् २५ जन्मकर्मवयोरूपविद्यैश्वर्यधनादिभिः यद्यस्यनभवेत्स्तंभस्तत्रायंमदनुग्रहः २६ मानस्तंभनिमित्तानांजन्मादीनांसमंततः सर्वश्रेयःप्रतीपानांहतमुह्येन्नमत्परः २७ एषदानवदैत्यानामग्रणीःकीर्तिवर्धनः अजैषीदजयांमायांसीदन्नपिनमुह्यति २८ क्षीणरिक्थश्च्युतःस्थानात्क्षिप्तोबद्धश्चशत्रुभिः ज्ञातिभिश्चपरित्यक्तोयातनामनुयापितः २९

अनम्रः सन् मदस्तंभहेतूनामर्थानामपहारएवानुग्रहइत्यर्थः २४ दुर्लभंपुरुषंजन्म कथंचित् लब्धवतोजीवस्य जन्मादिनिमित्तोगर्वोमहाहानिकरस्तस्यचनाशोमदनुग्रहादेवेत्याह यदेतिद्वाभ्यांअनीशः परतंत्रः सन्निजैः कर्मभिःनानायोनिषुकृमिकीटकादिषुसंसरन् २५ तत्रपौरुष्यांगतौजन्मादिभिरपियस्ययदिस्तंभोनभवेत्तर्हि अयंमदनुग्रहएव २६ कथंतर्हिध्रुवादिभ्योर्थसंपदोददासीतिचेत्तत्राह मानएवस्तंभः अनम्रतातस्यनिमित्तभूतानांसमंततः सर्वशः सर्वश्रेयः प्रतिकूलानांजन्मादीनांसत्वेपिजन्मादिभिरितिवाहंतेतिस्वेदे हेब्रह्मन् मत्परोनमुह्येत् अतोभक्तस्येच्छयासंपदोऽपिददामि अभक्तस्तु मुह्येदिति तदपहाररूपमेवतस्यानुग्रहंकरोमीतिभावः २७ अस्यचेदानींमत्परत्वादन्यैर्दुष्प्रापमपिदास्यामीतिवक्तुंतस्यमोहाभावमाह एषइतित्रिभिः २८ २९ ५ ८ ७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नह्येतस्मिन्कुले कश्चिन्निःसत्वः कृपणः पुमान् इत्यादिना छलैरेवमया धर्मउक्तः तथाऽपि तं धर्ममयं नत्यजति अतः सत्यवाक् ३० मे मया अहमेवाश्रयः पालकोऽस्यसः ३१ स्थानंप्रापितंइति यदुक्तं तदेवस्थानमाह तावत्सावर्णिमन्वंतरपर्यंतं सुतलमध्यास्तामधिवसत्वित्यर्थः यद्यस्मिन्वसतामाध्यादयो ममेक्षया न संभवंति ३२ एवंब्रह्माणंप्रत्युक्त्वा करुणापरवशः साक्षाद्बलिंप्रत्याह इंद्रसेनेतिचतुर्भिः ३३ त्वच्छासनं मतिगच्छंति अनिवर्तंत इतिनथातान् ३४ तथाऽपि भगवद्विद्योगात् दनिच्छंतंप्रत्याह सदेति ३५ संगाद्यआसुरोभावः सविनंक्ष्यति ३६ इत्यष्टमस्कंधे टीकायां द्वाविंशोऽध्यायः २२ त्रयोविंशेबलौ याते सुतलं सपिता

गुरूणाभर्त्सितः शप्तोजह्णौसत्यं नसुव्रतः छलैरुक्तोमयाधर्मोनायंत्यजति सत्यवाक् ३० एषमे प्रापितः स्थानंदुष्प्रापममरैरपि सावर्णेरंतरस्यायंभवितेंद्रोमदाश्रयः ३१ तावत्सुतलमध्यास्तांविश्वकर्मविनिर्मितम् यन्नाधयोव्याधयश्च क्लमस्तंद्रापराभवः नोपसर्गानिवसतांसंभवंतिममेक्षया ३२ इंद्रसेनमहाराजयाहिभोभद्रमस्तुते सुतलंस्वर्गिभिःप्रार्थ्यंज्ञातिभिःपरिवारितः ३३ नत्वामभिभविष्यंतिलोकेशाःकिमुतापरे त्वच्छासनातिगान्दैत्यान् चक्रंमेसूदयिष्यति ३४ रक्षिष्येसर्वतोहंत्वांसानुगंसपरिच्छदम् सदासन्निहितंवीरतत्रमांद्रक्ष्यतेभवान् ३५ तत्रदानवदैत्यानांसंगात्तेभावआसुरः दृष्ट्वामदनुभावंवैसद्यःकुंठोविनंक्ष्यति ३६ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेऽष्टमस्कंधेबलिवामनसंवादोनामद्वाविंशोऽध्यायः २२ श्रीशुकउवाच इत्युक्तवंतंपुरुषंपुरातनंमहानुभावोऽखिलसाधुसंमतः बद्धांजलिर्बाष्पकलाकुलेक्षणोभक्त्युत्कलोगद्गदयागिराब्रवीत् १ बलिरुवाच अहोप्रणामायकृतःसमुद्यमः प्रपन्नभक्तार्थविधौसमाहितः यल्लोकपालैस्त्वदनुग्रहोमरैरलब्धपूर्वोऽपसदेऽसुरेऽर्पितः २ श्रीशुकउवाच इत्युक्त्वाहरिमानम्यब्रह्माणंसभवंततः विवेशसुतलंप्रीतोबलिर्मुक्तःसहासुरैः ३ एवमिंद्रायभगवान्प्रत्यानीयत्रिविष्टपम् पूरयित्वादितेःकाममशासत्सकलंजगत् ४ लब्धप्रसादंनिर्मुक्तंपुत्रंवंशधरंबलिम् निशाम्यभक्तिप्रवणःप्रह्लादइदमब्रवीत् ५ प्रह्लादउवाच नेमंविरिंचोलभतेप्रसादंनश्रीर्नशर्वःकिमुतापरेते यन्नोऽसुराणामसिदुर्गपालोविश्वाभिवंद्यैरपिवंदितांघ्रिः ६

महे उपेंद्रेणदिवंगत्वापूर्ववन्मोदतेहरिः १ बाष्पस्यकलाभिर्बिंदुभिराकुले ईक्षणेयस्य भक्त्याउत्कलः उत्कंठः १ अहोत्वत्प्रणाममहिमायदर्थंकृतः समुद्यमएवप्रपन्नानांभक्तानांयोऽर्थः तस्यविधौभक्तेऽपितस्यसंपादनेसमाहितः अप्रमत्तः स्थितः कुतः यत् येनोद्यमेनलोकपालैरमरैःसत्वप्रधानैरपि अलब्धपूर्वस्त्वदनुग्रहः अपसदेनीचेराजसेमयि अर्पितः अयंभावः परमेश्वरायतुभ्यमहंवराकस्त्रिलोकींदत्तवानित्येतदास्तांप्रणामोऽपिनसम्यक्कृतः किंतुतदर्थमुद्यममात्रंकृतंतेनचकर्मतपोदानादिकोटिभिरप्यलभ्यस्त्वदनुग्रहःसंपादितः अहोत्वत्प्रणामप्रभावाश्चर्यमिति २ ३ अशासत् उपेंद्रःसन् पालयामास ४ ५ दुर्गपालोऽसिरक्षिष्येसर्वतोऽहंत्वामित्युक्तत्वात् ६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हेशरणद आश्रयप्रद येकुसृतयः दुर्वृत्ताः खलयोनयः उग्रजातयश्च तेवयंतस्य भवतो दाक्षिण्यदृष्टेः पदवींकस्माद्धेतोः प्रणीताः बहुमानेनचित्तानुवर्तनंदाक्षि
ण्यंतेनयादृष्टिस्तद्विषयतांप्रापिताः ७ भक्तप्रियत्वादितिचेत्तर्हिएवंतवेहितमहोचित्रम् किंतत् सर्वात्मनः समदृशश्चस्वभावोविषमइतियत् सर्वात्मत्वेचित्रचरि
तत्वेहेतुः अमिताअचिंत्यायोगमायातयालीलातयादिसृष्टानिविरचितानिभुवनानियेनतस्य अहोइत्यत्रसंधिरार्षः समदृक्त्वेहेतुः विशारदस्यसर्वज्ञस्य अथ
वाभ क्तप्रियत्वेऽपितववैषम्यंनास्त्येवयतःकल्पतरुस्वभावःसन् भक्तप्रियोऽसि नहिकल्पतरुराश्रितानामेवकामान्पूरयन्नपिविषमोभवतीत्यर्थः ८ ९ म
द्दर्शनेनयोमहाल्हादः तेनध्वस्तंकर्मबंधनमज्ञानंयस्य १० ११ १२ १३ कर्मवितन्वतः शिष्यस्ययत् छिद्रमंतरंन्यूनंजातंतत्संतनुविस्तारयसंधत्स्व यजमानंवि

यत्पादपद्ममकरंदनिषेवणेनब्रह्मादयःशरणदाश्नुवतेविभूतीः कस्माद्वयंकुसृतयःखलयोनयस्तेदाक्षिण्यदृष्टिपदवींभवतःप्रणीताः ७
चित्रंतवेहितमहोऽमितयोगमायालीलाविसृष्टभुवनस्यविशारदस्य सर्वात्मनःसमदृशोऽविषमःस्वभावोभक्तप्रियोयदसिकल्पतरुस्वभा
वः ८ श्रीभगवानुवाच वत्सप्रल्हादभद्रंतेप्रयाहिसुतलालयम् मोदमानःस्वपौत्रेणज्ञातीनांसुखमावह ९ नित्यंद्रष्टासिमां
तत्रगदापाणिमवस्थितम् मद्दर्शनमहाल्हादध्वस्तकर्मनिबंधनः १० श्रीशुकउवाच आज्ञांभगवतोराजन्प्रल्हादोबलिनासह
बाढमित्यमलप्रज्ञोमूर्ध्न्याधायकृतांजलिः ११ परिक्रम्यादिपुरुषंसर्वासुरचमूपतिः प्रणतस्तदनुज्ञातःप्रविवेशमहाबिलम् १२ अथाहो
शनसंराजन्हरिर्नारायणोंऽतिके आसीनमृत्विजांमध्येसदसिब्रह्मवादिनाम् १३ ब्रह्मन्संतनुशिष्यस्यकर्मछिद्रंवितन्वतः यत्तत्क
र्मसुवैषम्यंब्रह्मदृष्टंसमंभवेत् १४ शुक्रउवाच कुतस्तत्कर्मवैषम्यंयस्यकर्मेश्वरोभवान् यज्ञेशोयज्ञपुरुषःसर्वभावेनपूजि
तः १५ मंत्रतस्तंत्रतश्छिद्रंदेशकालार्हवस्तुतः सर्वंकरोतिनिश्छिद्रमनुसंकीर्तनंतव १६ तथाऽपिवदतोभूमन्करिष्याम्यनुशासनम्
एतच्छ्रेयःपरंपुंसांयत्तवाज्ञानुपालनम् १७ श्रीशुकउवाच अभिनंद्यहरेराज्ञामुशनाभगवानिति यज्ञछिद्रंसमाधत्तब
लेर्विप्रर्षिभिःसह १८ एवंबलेर्महींराजन्भिक्षित्वावामनोहरिः ददौभ्रात्रेमहेंद्रायत्रिदिवंयत्परैर्हृतम् १९

नाकथंसंधातव्यमितिनवाच्यमित्याह यत्तदिति ब्रह्मदृष्टंब्राह्मणैर्दृष्टमेवसमंभवेत् किंपुनरनुष्ठितमित्यर्थः १४ भवान्यस्यसर्वेणापिभावेनवस्तुमात्रेणपू
जितः तस्यकर्मसुकुतोवैषम्यंकथंभूतः कर्मणामीश्वरः प्रवर्तकः यज्ञेशः यज्ञफलदःयज्ञमयश्चपुरुषः १५ आस्तांतावत्पूजायस्मान्मंत्रतः स्वरादिभ्रंशेनतंत्रतः श्रु
त्क्रमादिनादेशतःकालतश्चअर्हतः पात्रतः वस्तुतश्चदक्षिणादिनायत्छिद्रंन्यूनंतत्सर्वंतवानुकीर्तनमात्रमेवनिश्छिद्रंकरोतीति १६ १७ हरेराज्ञांप्रतिनंद्यबले
र्यज्ञछिद्रंसमाधत्तसंदधे पाठांतरेसमाधायतदाज्ञांसंपादितवानितिशेषः १८ १९ ७ ७ ७ ७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

देवाश्चऋषयश्चभूमिपाश्चमनवःतैःसहितः २० २१ ननुलोकादीनांपतिरिंद्रोऽस्त्येवसत्यम् तथाऽपिवेदादीनांकल्पं पालनेदक्षम् २२ वामनमुपेंद्रंकल्पयांचक्रे २३ देवयानेनमार्गेणविमानेनेतिवा २४ २५ २६ २७ एतच्चरितमाख्यातमितिविशेषोक्त्याअन्यान्यपिसं तीत्युक्तम् २८ तानिलर्हिनिःशेषाणिवर्णनीयानीत्य पेक्षायामाह पारमिति उरुबहुविक्रमतोविष्णोर्महिम्नःपारंयोगृणानोभवतिसमर्त्यः पार्थिवानिरजांस्यपिविममेगणितवान् यथापार्थिवपरमाणुगणनम शक्यंतथाविष्णोर्गुणगणनमप्यशक्यमित्यर्थः तथाचमंत्रः विष्णोर्नुकंवीर्याणीति एतदेवमंत्रांतरार्थंसूचयन्नाह यस्यपुरुषस्यपूर्णमहिम्नःपारम् मंत्रदृग

प्रजापतिपतिर्ब्रह्मादेवर्षिपितृभूमिपैः दक्षभृग्वंगिरोमुख्यैःकुमारेणभवेनच २० कश्यपस्यादितेःप्रीत्यैसर्वभूतभवायच लोकानांलोकपालानामकरोद्वामनंपतिम् २१ वेदानांसर्वदेवानांधर्मस्ययशसःश्रियः मंगलानांव्रतानांचकल्पंस्वर्गापवर्गयोः २२ उपेंद्रंकल्पयांचक्रे पतिंसर्वविभूतये तदासर्वाणिभूतानिभृशंमुमुदिरेनृप २३ ततस्त्विंद्रःपुरस्कृत्यदेवयानेनवामनम् लोकपालैर्दिवंनिन्येब्रह्मणाचानुमोदितः २४ प्राप्यत्रिभुवनंचेंद्रउपेंद्रभुजपालितः श्रियापरमयाजुष्टोमुमुदेगतसाध्वसः २५ ब्रह्माशर्वःकुमारश्चभृग्वाद्यामुनयोनृप पितरःसर्वभूतानिसिद्धावैमानिकाश्चये २६ सुमहत्कर्मतद्विष्णोर्गायंतःपरमाद्भुतम् धिष्ण्यानिस्वानितेजग्मुरदितिंचशशंसिरे २७ सर्वमेतन्मयाख्यातंभवतःकुलनंदन उरुक्रमस्यचरितंश्रोतॄणामघमोचनम् २८ पारंमहिम्नउरुविक्रमतोगृणानोयःपार्थिवानिविममेसरजांसिमर्त्यः किंजायमानउतजातउपैतिमर्त्यइत्याहमंत्रदृगृषिःपुरुषस्ययस्य २९ यइदंदेवदेवस्यहरेरद्भुतकर्मणः अवतारानुचरितंशृण्वन्यातिपरांगतिम् ३० क्रियमाणेकर्मणीदंदैवेपित्र्येथमानुषे यत्रयत्रानुकीर्त्येततत्तेषांसुकृतंविदुः ३१ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेवामनावतारचरितेत्रयोविंशतितमोऽध्यायः २३ राजोवाच भगवञ्छ्रोतुमिच्छामिहरेरद्भुतकर्मणः अवतारकथामाद्यांमायामत्स्यविडंबनम् १ यदर्थमदधाद्रूपंमात्स्यंलोकजुगुप्सितम् तमःप्रकृतिदुर्मर्षंकर्मग्रस्तमिवेश्वरः २ एतन्नोभगवन्सर्वंयथावद्वक्तुमर्हसि उत्तमश्लोकचरितंसर्वलोकसुखावहम् ३ सूतउवाच इत्युक्तोविष्णुरातेनभगवान्बादरायणिः उवाचचरितंविष्णोर्मत्स्यरूपेणयत्कृतम् ४

षिःवसिष्ठइतिएवमाह कथंकिंजायमानोजातोवाउपैतिनकोपीतिवदन्ननंतत्वेनैवाहेत्यर्थः तथाचमंत्रः नतेविष्णोजायमानोनजातोदेवमहिम्नःपरमंतमापेति २९ यइदंशृण्वन् भवतिसपरांगतिंयाति ३० सुकृतंयथावत्कृतंविदुः ३१ इत्यष्टमेटीकायांत्रयोविंशतितमोऽध्यायः २३ चतुर्विंशेप्रसंगेनमत्स्यरूपस्यशार्ङ्गिणः लीलोच्यतेयतःसत्यव्रतरक्षामहार्णवे १ तनुंतनुंविदश्चर्यादेर्निजैश्वर्यनिदर्शनात् मत्स्यंपृच्छतिपृथ्वीशोलीलयावामनोपमम् २ माययामत्स्यविडंबनंमत्स्यरूपानुकरणंयस्यांनिरूप्यते १ ननुकस्मादकस्मादेवमत्स्यावतारश्रवणेच्छाश्रीवामनसादृश्यादित्याह यदर्थमितिद्वाभ्याम् दुर्मर्षंदुःसहम् बलेरनुग्रहायजुगुप्सितमपियाचकरूपंधृतवानितियुक्तमुक्तम् यदर्थंतुलोकजुगुप्सितंमात्स्यंरूपमधारयत् एतन्नोयथावद्वक्तुमर्हसीत्यर्थः ३ ४

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सामान्येनावतारप्रयोजनमाह गोविप्रेति जुगुप्सितत्वंपरिहरति धियोगुणैः यान्युच्चावचानिरूपाणितेषुनियंतृत्वेनचरन्नपीश्वरोनोच्चावचत्वंभजतेनिर्गुण त्वात् कुतः पुनःशुद्धसत्वमयैर्मत्स्याद्याकारैः उच्चावचत्वशंकेतिभावः ६ विशेषतोमत्स्यावतारप्रयोजनमाह आसीदितित्रिभिः ब्रह्मणोनिद्रायांभावोब्राह्मस्तेनैवनि मित्तेनजातोनैमित्तिकः समुद्रेउपप्लुतानिमग्नाः ७ अंतिकेनिःसृतान् ८ शफरीरूपंमात्स्यम् ९ प्रयोजनांतरंलीलाप्रकारमाह तत्रराजऋषिरित्यादियावत्समाप्ति

श्रीशुकउवाच गोविप्रसुरसाधूनांछंदसामपिचेश्वरः रक्षामिच्छंस्तनूर्धत्ते धर्मस्यार्थस्यचैवहि ५ उच्चावचेषुभूतेषुचरन्वायुरिवेश्व रः नोच्चावचत्वंभजतेनिर्गुणत्वाद्धियोगुणैः ६ आसीदतीतकल्पांतेब्राह्मोनैमित्तिकोलयः समुद्रोपप्लुतास्तत्रलोकाभूरादयोनृप ७ कालेनाग तनिद्रस्यधातुःशिशयिषोर्बली मुखतोनिःसृतान्वेदान्हयग्रीवोऽतिकेऽहरत् ८ ज्ञात्वातद्दानवेंद्रस्यहयग्रीवस्यचेष्टितम् दधारशफरीरूपं भगवान्हरिरीश्वरः ९ तत्रराजऋषिःकश्चिन्नाम्नासत्यव्रतोमहान् नारायणपरोऽतप्यत्तपःससलिलाशनः १० योऽसावस्मिन्महाकल्पेतन यःसविवस्वतः श्राद्धदेवइतिख्यातोमनुत्वेहरिणाऽर्पितः ११ एकदाकृतमालायांकुर्वतोजलतर्पणम् तस्यांजल्युदकेकाचिच्छफर्येकाभ्य पद्यत १२ सत्यव्रतोऽजलिगतांसहतोयेनभारत उत्ससर्जनदीतोयेशफरींद्रविडेश्वरः १३ तमाहसातिकरुणंमहाकारुणिकंनृपम् यादोभ्यो ज्ञातिघातिभ्योदीनांमांदीनवत्सल कथंविसृजसेराजन्भीतामस्मिन्सरिज्जले १४ तमात्मनोऽनुग्रहार्थंप्रीत्यामत्स्यवपुर्धरम् अजान न्रक्षणार्थायशफर्याःसमनोदधे १५ तस्यादीनतरंवाक्यमाश्रुत्यसमहीपतिः कलशाप्सुनिधायैनांदयालुर्निन्यआश्रमम् १६ सातुत त्रैकरात्रेणवर्धमानाकमंडलौ अलब्ध्वात्मावकाशंवाइदमाहमहीपतिम् १७ नाहंकमंडलावस्मिन्कृच्छ्रंवस्तुमिहोत्सहे कल्पयौकःसु विपुलंयत्राहंनिवसेसुखम् १८ सएनांततआदायन्यधादौदंचनोदके तत्रक्षिप्तामुहूर्तेनहस्तत्रयमवर्धत १९ नमएतदलंराजन्सुखं वस्तुमुदंचनम् पृथुदेहिपदंमह्यंयत्त्वाहंशरणंगता २० ततआदायसाराज्ञाक्षिप्ताराजन्सरोवरे तदावृत्यात्मनातोयंमहामीनोऽन्वव र्धत २१ नैतन्मेस्वस्तयेराजन्नुदकंसलिलौकसः निधेहिरक्षायोगेनह्रदेमामविदासिनि २२ इत्युक्तःसोऽनयन्मत्स्यंतत्रतत्राविदासिनि जलाशयेसंमितंतंसमुद्रेप्राक्षिपज्झषम् २३ क्षिप्यमाणस्तमाहेदमिहमांमकरादयः अदंत्यतिबलावीरमांनेहोत्स्रष्टुमर्हसि २४ एवं विमोहितस्तेनवदतावल्गुभारतीं तमाहकोभवानस्मान्मत्स्यरूपेणमोहयन् २५

१० सएवश्राद्धदेवइतिख्यातः ११ कृतमालायांनद्याम् १२ १३
१४ १५ १६ १७ यत्राहंसुखंनिवासामितदोकःस्थानंकल्पय १८ औदंचनोदकेमणिकस्थलेजले १९ २० २१ रक्षायोगेनरक्षायायोगेनउपायेन यथामहा ह्रदप्राप्तेरर्वाक्जलंविनानशुष्येयंतेनोपायेननिधेहि अविदासिनिअनुपक्षये २२ संमितंतत्तज्जलाशयपरिमितम् २३ २४ २५ ६९ ६९

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अभिव्यानशेअभितोव्याप्तवान् २६ २७ सुरव्यः सत्यः आत्माचगतिश्चआश्रयः २८ २९ हेअरविंदाक्षपृथगात्मनांदेहाद्यभिमानिनांसतामितरेषांपदोपस
र्पणंयथामृषाभवेत् तथासुहृत्प्रियात्मनस्तवपदोपसर्पणंमृषानभवेत् यद्यस्माद्‌नोभक्तानामद्भुतंवपुरदीदृशः दर्शितवानसि पाठांतरेपृथगात्मनोभेदद
र्शिनःपुंसः असतांपरिच्छिन्नानांपदोपसर्पणंयथामृषेत्यर्थः ३० एकांतजनाभक्ताः प्रियायस्य ३१ अप्ययांभोधौप्रलयार्णवे त्रैलोक्यंभूर्भुवआदिकमि

नैवंवीर्योजलचरोदृष्टोऽस्माभिःश्रुतोऽपिच योभवान्योजनशतमन्हाऽभिव्यानशेसरः २६ नूनंत्वंभगवान्साक्षाद्धरिर्नारायणो
ऽव्ययः अनुग्रहायभूतानांधत्सेरूपंजलौकसाम् २७ नमस्तेपुरुषश्रेष्ठस्थित्युत्पत्त्यप्ययेश्वर भक्तानांनःप्रपन्नानांमुख्योह्यात्मग
तिर्विभो २८ सर्वेलीलावतारास्तेभूतानांभूतिहेतवः ज्ञातुमिच्छाम्यदोरूपंयदर्थंभवताधृतम् २९ नतेरविंदाक्षपदोपसर्पणंमृषाभ
वेत्सर्वसुहृत्प्रियात्मनः यथेतरेषांपृथगात्मनांसतामदीदृशोयद्वपुरद्भुतंहिनः ३० श्रीशुकउवाच इतिब्रुवाणंनृपतिंजगत्प
तिःसत्यव्रतंमत्स्यवपुर्युगक्षये विहर्तुकामःप्रलयार्णवेब्रवीच्चिकीर्षुरेकांतजनप्रियःप्रियं ३१ श्रीभगवानुवाच सप्तमेऽ
द्यतनादूर्ध्वमहन्येतदरिंदम निमंक्ष्यत्यप्ययांभोधौत्रैलोक्यंभूर्भुवादिकम् ३२ त्रिलोक्यांलीयमानायांसंवर्ताम्भसिवैतदा उपस्था
स्यतिनौःकाचिद्विशालात्वांमयेरिता ३३ त्वंतावदोषधीःसर्वाबीजान्युच्चावचानिच सप्तर्षिभिःपरिवृतःसर्वसत्वोपबृंहितः ३४
आरुह्यबृहतींनावंविचरिष्यस्यविक्लवः एकार्णवेनिरालोकेऋषीणामेववर्चसा ३५ दोधूयमानांतांनावंसमीरेणबलीयसा उप
स्थितस्यमेशृंगेनिबध्नीहिमहाहिना ३६ अहंत्वामृषिभिःसाकंसहनावमुदन्वति विकर्षन्विचरिष्यामियावद्ब्राह्मीनिशाप्रभो ३७
मदीयंमहिमानंचपरंब्रह्मेतिशब्दितम् वेत्स्यस्यनुगृहीतंमेसंप्रश्नैर्विवृतंहृदि ३८ इत्थमादिश्यराजानंहरिरंतरधीयत सोऽन्व
वैक्षततंकालंयंहृषीकेशआदिशत् ३९ आस्तीर्यदर्भान्प्राक्कूलान्राजर्षिःप्रागुदङ्मुखः निषसादहरेःपादौचिंतयन्मत्स्यरूपिणः ४०
ततःसमुद्रउद्वेलःसर्वतःप्लावयन्महीम् वर्धमानोमहामेघैर्वर्षद्भिःसमदृश्यत ४१ ध्यायन्भगवदादेशंददृशेनावमागताम् तामा
रुरोहविप्रेंद्रैरादायौषधिवीरुधः ४२

त्यर्थः ३२ संवर्तांभसिप्रलयोदकेत्वामुपस्थास्यतिप्राप्स्यति ३३ ओषधीःआदायेतिशेषः ३४
ऋषीणामेवालोकेनविचरिष्यसि ३५ महाहिनावासुकिना ३६ ३७ मेमयाअनुगृहीतंप्रसादीकृतंहृदिअपरोक्षंवेत्स्यसि त्वयाकृतैःसंप्रश्नैः मेम-
याहृत्तंप्रकाशितंसंतम् ३८ ३९ ४० ४० ४१ ४२ ५ ५ ५ ५ ५ ५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

४३ ४४ वरत्रेणदोरकरूपेण ४५ सागरंतारयिष्यंतंतरिष्यन्निवसागरम् सत्यव्रतोगुरुत्वेनतुष्टावहरिमष्टभिः अत्रेदंचिंत्यम् किमयंमहाप्रलयोदैनं
दिनोवाइति तत्रतावत् ब्राह्मोलयइतियोऽसावस्मिन् महाकल्पेइतिचोक्तेर्महाप्रलयइतिप्राप्तंनेतिब्रूमः महाप्रलयेपृथिव्यादीनामवशेषासंभवात् यावद्ब्राह्मी
निशेत्याद्युक्तिविरोधाच्च अतोदैनंदिनइतियुक्तं नचैतदपिसंगच्छतेसांवर्तकैरनावृष्ट्यादिभिर्विना अकस्मादेवसप्तमेहनित्रैलोक्यंनिमंक्ष्यतीतिमत्स्योक्तेर
नुपपत्तेः यच्चोक्तंप्रथमस्कंधेरूपंसजगृहेमात्स्यंचाक्षुषांतरसंप्लवे नाव्यारोप्यमहीमय्यामपाद्वैवस्वतंमनुमिति तदपिनदादुर्घटम् नहिप्रलयेऽपिमहीमय्यां
नाव्यारोहःसंभवति नचचाक्षुषमन्वंतरेप्रलयोऽस्ति तथाच सतिसप्तमोमनुर्वैवस्वतइत्यपिदुर्घटंस्यात् त्वंतावदोषधीः सर्वाइत्यादिनिर्देशोपिनसंगच्छते न

तमूचुर्मुनयःप्रीताराजन्ध्यायस्वकेशवम् सर्वैनःसंकटादस्मादविताशंविधास्यति ४३ सोऽनुध्यातस्ततोराज्ञा
प्रादुरासीन्महार्णवे एकशृंगधरोमत्स्योहैमोनियुतयोजनः ४४ निबध्यनावंतच्छृंगेयथोक्तोहरिणापुरा वरत्रेणा
हिनातुष्टस्तुष्टावमधुसूदनम् ४५ राजोवाच अनाद्यविद्योपहतात्मसंविदस्तन्मूलसंसारपरिश्रमा
तुराः यदृच्छयेहोपसृतायमाप्नुयुर्विमुक्तिदोनःपरमोगुरुर्भवान् ४६ ७ ७ ७

हितदाओषध्यादीनांसत्वानांचावशेषःसंभवति तस्मादन्यथावर्ण्यतेनैवायंवास्तवःकोपिप्रलयः किंतुसत्यव्रतस्यज्ञानोपदेशायाविर्भूतोभगवान् वैरा
ग्यार्थमकस्मात्प्रलयमिवदर्शयामास यथाऽस्मिन्नेववैवस्वतमन्वंतरेमार्कंडेयायदर्शितवान् तदपेक्षयैवचमहाकल्पेऽस्मिन्निति विशेषणंसंगच्छते तथा-
चततः ससमुद्रउद्वेलःसर्वतः समदृश्यतइति तस्यैवतथादर्शनमुक्तमित्येषादिक् प्रस्तुतंस्तोत्रंव्याख्यास्यामः तत्रनानायोनिषुसंसरतः स्वस्यभगवत्प्रपत्ये
वतत्प्राप्तिंदृष्ट्वामुक्तयेतमेवप्रार्थयते अनादिर्याअविद्यातयाउपहताआवृताआत्मनःसंविद्येषांते अतएवाविद्यामूलैःसंसारपरिश्रमैःआतुराः इहसंसा
रेयदृच्छयायदनुग्रहादेवउपसृताःआश्रिताःसंतोयमाप्नुयुःप्राप्नुवंति सभवानेवसाक्षान्नोगुरुःसन् ग्रंथिंभिंद्यादित्युत्तरेणान्वयः ४६ ७

ननुवैराग्यंविनाकुतोमुक्तिः तर्हितस्यत्वत्सेवैकफलत्वात्सेवामादिशेत्याशयेनाह जनइति अबुधोयंजनः असकृत्स्वंयथाभवतितथाकर्मसमीहते तांस्वेच्छांनो हृदयरूपंग्रंथिंसाभिंद्यात् यतः सएवनः परोगुरुः ४७ ननुयज्ञदानादिभिः सत्वशुद्धिंविनाकथंग्रंथिभेदःस्यात्तत्राह यत्सेवयेति यस्यसेवयैवपुमानात्मनो मनसोमलंतमोविजह्यात् एषहीनमलः निजंवर्णंचस्वरूपंभजेत् सईशानोगुरुःभूयात् यतः सएवगुरोरपिपरमोगुरुः मलहानेदृष्टांतः रुद्ररोदनंरुद्रस्यरो दनंरजतं यद्रोदीत् तद्रुद्रस्यरुद्रत्वंयदवशीर्यत तद्रजतंहिरण्यमभवत् इतिश्रुतेः तद्यथाऽग्नेःसंपर्कात् मलंजहातिस्ववर्णंभजते नतुक्षालनादिभिः तथान यज्ञादिभिर्मलत्यागः किंतुत्वत्सेवयैवतेषांतुसेवांगत्वमितिभावः ४८ परमेश्वरत्वंपरमगुरुत्वंचप्रपंचयन्नाह नेति यत्प्रसादस्यायुतभागः तस्यलेशमात्र

जनोऽबुधोऽयंनिजकर्मबंधनःसुखेच्छयाकर्मसमीहतेसुखम् यत्सेवयातांविधुनोत्यसन्मतिंग्रंथिंसभिंद्याद्धृद यंसनोगुरुः ४७ यत्सेवयाग्नेरिवरुद्ररोदनंपुमान्विजह्यान्मलमात्मनस्तमः भजेतवर्णंनिजमेषसोव्ययोभूयात्सईशः परमोगुरोर्गुरुः ४८ नयत्प्रसादायुतभागलेशमन्येचदेवागुरवोजनाःस्वयम् कर्तुंसमेताःप्रभवंतिपुंसस्तमीश्वरंत्वां शरणंप्रपद्ये ४९ अचक्षुरंधस्ययथाग्रणीःकृतस्तथाजनस्याविदुषोऽबुधोगुरुः त्वमर्कदृक्सर्वदृशांसमीक्षणोवृतोगु रुर्नःस्वगतिंबुभुत्सताम् ५० जनोजनस्यादिशतेऽसतींमतिंयथाप्रपद्येतदुरत्ययंतमः त्वंत्वव्ययंज्ञानममोघमंजसा प्रपद्यतेयेनजनोनिजंपदम् ५१

मपि अन्येदेवादयः सर्वेसमेताअपिस्वयंतन्निरपेक्षाःसंतः कर्तुंनप्रभवंति ४९ तदेवदृष्टांतेनस्पष्ट यन्नाह अचक्षुरिति अविदुषोजनस्य अबुधोविद्वान् गुरुस्तथैवअर्कप्रकाशवत्स्वतएवदृक्ज्ञानंयस्यसः अर्कदृक् अतः सर्वदृशांसर्वेंद्रियाणांसमी क्षणःप्रकाशकः अतएवस्वगतिंबोद्धुमिच्छद्भिः नोऽस्माभिर्गुरुर्वृतोऽसि ५० किंच प्राकृतोगुरुरनर्थहेतुरित्याह जनइति आदिशतेउपदिशति असतींम तिमर्थकामादिमतिम् तमःसंसारम् ५१ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ननुतर्हि सर्वोऽपिलोकोमामेवकिं नोपसरति अज्ञानादित्याह त्वमिति प्रियश्चासौईश्वरश्च ५२ अहंतुत्वामेवशरणंयामीत्याह तंत्वामिति प्रतिबोधनायउपदे
शाय अर्थदीपैः परमार्थप्रकाशकैः हृदयेभवान्ग्रंथीन् अहंकारादीन् स्वमोकः स्वंरूपंविवृणुप्रकाशय ५३ नृपतिंप्रति ५४ पुराणसंहितांमत्स्यपुराणमशेष
तः अब्रवीदित्यनुषंगः ५५ ५६ अतीतः पूर्वोयः प्रलयः तस्यापायेअवसाने ५७ ज्ञानंशास्त्रीयंविज्ञानमनुभवः ५८ ५९ योयंहरेरवतार स्तंयः कीर्तयेत् ६०

त्वंसर्वलोकस्यसुहृत्प्रियेश्वरोह्यात्मागुरुर्ज्ञानमभीष्टसिद्धिः तथाऽपिलोकोनभवंतमंधधीर्जानातिसंतंहृदिबद्धकामः ५२ तंत्वामहं
देववरंवरेण्यंप्रपद्यईशंप्रतिबोधनाय छिंध्यर्थदीपैर्भगवन्वचोभिर्ग्रंथीन्हृदय्यान्विवृणुस्वमोकः ५३ श्रीशुकउवाच इत्यु
क्तवंतंनृपतिंभगवानादिपूरुषः मत्स्यरूपीमहांभोधौविहरंस्तत्वमब्रवीत् ५४ पुराणसंहितांदिव्यांसांख्ययोगक्रियावतीम् सत्यव्रत
स्यराजर्षेरात्मगुह्यमशेषतः ५५ अस्तौषीदृषिभिःसाकमात्मतत्वमसंशयम् नान्वासीनोभगवताप्रोक्तंब्रह्मसनातनम् ५६ अतीत
प्रलयापायउत्थितायसवेधसे हत्वाऽसुरंहयग्रीवंवेदान्प्रत्याहरद्धरिः ५७ सतुसत्यव्रतोराजाज्ञानविज्ञानसंयुतः विष्णोःप्रसादात्क
ल्पेऽस्मिन्आसीद्वैवस्वतोमनुः ५८ सत्यव्रतस्यराजर्षेर्मायामत्स्यस्यशार्ङ्गिणः संवादंमहदाख्यानंश्रुत्वामुच्यतकिल्बिषात् ५९ अ
वतारोहरेर्योयंकीर्तयेदन्वहंनरः संकल्पास्तस्यसिध्यंतिसयातिपरमांगतिम् ६० प्रलयपयसिधातुः सुप्तशक्तेर्मुखेभ्यः श्रुतिगणमप
नीतंप्रत्युपादत्तहत्वा दितिजमकथयद्योब्रह्मसत्यव्रतानांतमहमखिलहेतुंजिह्ममीनंनतोऽस्मि ६१ इतिश्रीभागवतेमहापु
राणेअष्टमस्कंधेमत्स्यावतारचरितानुवर्णनंनामचतुर्विंशोऽध्यायः २४ इत्यष्टमस्कंधःसमाप्तः ५ ५

सत्यव्रतानांसत्यव्रतस्यऋषीणांच छत्रिणोगच्छंतीतिवल्लिंगसमवायाद्बहुवचनम् जिह्ममीनंमायामत्स्यम् ६१ इतिभागवतेमहापुराणेअ
ष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांअष्टमस्कंधेटीकायांश्रीधरस्वामिविरचितायांश्रीभावार्थदीपिकायांचतुर्विंशोऽध्यायः २४ समाप्तोयंस्कंधः
श्रीगोपालकृष्णायश्रीवेदव्यासायश्रीवामनायनमः ५ ५ ५ ५ ५ ५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इतिश्रीमद्भागवतअष्टमस्कंधःसमाप्तः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

[OrderDescription]
,CREATED=02.03.20 11:45
,TRANSFERRED=2020/03/02 at 11:59:51
,PAGES=65
,TYPE=STD
,NAME=S0002939
,Book Name=M-2865-SHRIMAD BHAGWAT ASHTAM SKAND
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection